ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է ՀՈՐԴԱՆԱՆԻ
ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ՀՀ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԵՎ ԼԻԱԶՈՐ ԴԵՍՊԱՆ
ԼԵՎՈՆ ԱԶԱՏԻ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ
ՀՈՎԱՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ

Гр. М. ГРИГОРЯН

КАРАБАХСКИЙ ДНЕВНИК

(1988-1992)

ЕРЕВАН 2005

Գր. Մ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՕՐԱԳԻՐ

(1988 - 1992)

ԵՐԵՎԱՆ 2005

ՀՏԴ 325
ԳՄԴ 66.3 (2Հ)
Գ 888

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Գ 888 Գր. Մ. Գրիգորյան
«Ղարաբաղյան օրագիր» (1988-1992), Եր.: «Էդիթ Պրինտ», 2005 - 176 էջ:

Պատասխանատու խմբագիր՝
Բանասիրական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր **Էդուարդ Սամսոնի Մկրտչյան**
Հրատ. խմբագիր՝ **Հ.Հմայակյան**

Ադրբեջանի սանձազերծած պատերազմը ոգեկոչեց և համախմբեց ողջ հայ ժողովրդին: Հանուն հայրենիքի և նրա անբաժան մասը կազմող Արցախի ոտքի ելան բոլոր հայորդիները և ջախջախելով թշնամուն՝ դուրս վռնդեցին հայրենի երկրից:

Գրքում առաջին անգամ ռուսերեն բնագրով և հայերեն թարգմանությամբ տպագրվում են հեղինակի՝ արցախյան թեմային առնչվող նամակներն ու հեռագրերը՝ հասցեագրված Խորհրդային Միության ղեկավարներին, ԽՍՀՄ ներքին գործերի նախարարության բարձրաստիճան աշխատակիցներին,Գերագույն խորհրդի պատգամավորներին, կենտրոնական մամուլի և հեռուստատեսության պատասխանատուներին:

Ներկայացվում են նաև մի շարք պաշտոնական անձանց պատասխանները սույն աշխատության հեղինակին:

Գ 0803010413 / 789(01)-2005 2005 ԳՄԴ 66.3 (2Հ)

© Գր.Գրիգորյան
© «Էդիթ Պրինտ» 2005

ISBN 99941-36-60-7

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

«Եթե արդարություն ես փնտրում, պետք է հավատաս գրքերին»:
Ղևոնդ, Պատմություն, գլ. ԺԴ

Ոչ մի քաղաքակիրթ ժողովուրդ չի ցանկանում պատերազմ: Պատերազմը ծնում է ավեր ու արհավիրք, ողբ ու կական, ծով արտասուք, մանկանց աչքերում ահ ու սարսափ, խեղաթյուրում է մարդու հոգեկան ներաշխարհը, դարձնում նրան խեղանդամ, ունեզուրկ ու թափառական: Սակայն կան պատերազմներ, արդարացի՝ պատերազմներ, որոնք անլուր զոհողություններին զուգընթաց մաքրում են մարդու հոգին, ճանաչել են տալիս նրա ինքնությունը, մաքառման ընդունակությունն ու կարողությունը, այս արևի տակ ապրելու իրավունքը: Հայ ժողովրդի դեմ Ադրբեջանի սանձազերծած պատերազմը ցույց տվեց մեր ժողովրդի միասնական ոգու առկայությունը, ինքնաճանաչման, ինքնամաքրման և գոյատևման հավատը, հաղթական շեփորներ հնչեցնելու ողջ հայության համախմբվածությունը...

Ճշմարտություն է. Հայկական լեռնաշխարհի սրով եկողը սրից էլ ընկել է: Դա իրոք այդպես է, սակայն ասված է անցյալ ժամանակների համար: Մենք կորցրել ենք մեր բնօրրանի մեծագույն մասը՝ հսկայածավալ մի երկիր: Արևելյան տափաս-

տաններից եկած թուրքական խառնամբոխը քրիստոնյա մեծ պետությունների սառած աչքերի ու անտարբեր հայացքի ներքո սրի քաշեց արյուն-քրտինքով իր հողը մշակող հայ ժողովրդի մեկուկես միլիոն զավակներին, գրավեց համարյա ողջ Հայաստանը: Ի՞նչն էր պատճառը, որ մենք չկարողացանք դիմագրավել թուրք հրոսակին: Պատճառը կարելի է ներկայացնել ընդամենը երկու նախադասությամբ.

1. Բացակայում էին համազգային միասնությունն ու միաբանությունը, մթագնել էր ազգային շահի գիտակցումը.

2. Բացակայում էին հայոց առաջնորդների հեռատես դիվանագիտությունը, իրադրության սթափ ընկալումն ու ճիշտ կողմնորոշումը:

Մենք առավել քան հավատացել ենք հավատակից մեծ տերությունների ներկայացուցիչների բազմառատ խոստումներին՝ մոռանալով, որ ամեն մի մեծ տերություն առաջին հերթին մտածում է իր շահի և իր ժողովրդի բարօրության մասին: Նրանց ձեռքին ակամա եղել ենք քավության նոխազ, իսկ ավելի հաճախ՝ խաղալիք: Հլու մանկան պես լսել ենք բոլորին, ովքեր առերես ծոներգ են երգել մեր ժողովրդի հասցեին, առերես փառաբանել մեր քաղաքակիրթ անցյալը և մոռացել ենք, որ միջազգային հարաբերություններում այդ հզորները, կրկնում ենք, առաջին հերթին նկատի են ունեցել իրենց սեփական ժողովրդի շահը: Ժամանակն է, որ մենք սթափվենք այս թմբիրից, չհավատանք օտարի շողոմ խոսքերին և հարգելով օտարերկրացուն՝ լսենք միայն մեր ժողովրդի հոգու ձայնը, ամեն ինչ պայմանավորենք ազգապահպանության գաղափարախոսությամբ, նրա զարգացման հեռանկարով:

Մենք պարտավոր ենք լինել ուժեղ և անկոտրում հատկապես քաղաքական ասպարեզում: ՀՀ արտաքին գործերի նախարար Վարդան Օսկանյանի՝ ՄԱԿ-ի համաժողովում 2004 թ. սեպտեմբերին ունեցած համարձակ ելույթն, ըստ էության, ճշմարտության ձայնն էր, որ վերջապես լսեցին աշխարհի բոլոր ժողո-

վուրդներն Արցախ աշխարհի և նրա տառապյալ ժողովրդի մասին: Վաղուց պետք է մենք ունենայինք նման մարտնչող և ոչ հարմարվող, պարտվողական դիվանագիտություն:

... Արցախյան պատերազմում հաղթեցին հայ ժողովրդի միասնական ոգին, միաբանությունը, կրակի բոցերով անցած նրա տաղանդավոր հրամանատարները, հայրենանվեր ազատամարտիկները... և տեսանք, որ թշնամին այնքան էլ սարսափելի չէ: Մեր միջից վերացավ չարին չհակառակվելու և ուրիշին ենթարկվելու ողբուկոծային պատգամը, վերածնվեցին ու վերադարձան Հայկյան հպարտությունը, Տիգրանյան խրոխտ ոգին, Արտավազդյան արժանապատվությունը:

Ափսոս, որ հաղթարշավը կասեցրին...

Ես ղարաբաղցիներին շատ լավ եմ ճանաչում, քանիցս եղել եմ այնտեղ, ուսումնասիրել երկրամասի պատմամշակութային հուշարձանները: Ստեփանակերտում նաև հյուրընկալվել եմ ՀՀ պաշտպանության այժմյան նախարար Սերժ Սարգսյանի ծնողների տանը: Սերժի վարորդ Միշայի հետ (նա գոհվեց ականի պայթյունից, իսկ նրա 20-ամյա հետախույզ որդին գոհվել էր մեր՝ Ստեփանակերտ գալուց 40 օր առաջ) բարձրացել ենք Բոլուխանի սարը, որտեղից երևում է ողջ Արցախական աշխարհի համայնապատկերը: Ես և իմ ասպիրանտներ Լևոն Սարգսյանը (Սերժի կրտսեր եղբայրը), Աշոտ Մանուչարյանը և Ռուբեն Գասպարյանը հիանում և հպարտանում էինք Հայաստանի՝ մեզնից առժամանակ հեռացած այդ չքնաղ հողակտորով, նրա զուլալ ջրերով, խորհրդավոր անտառներով, կանաչավետ լեռնագագաթներով ու հեքիաթային ծորերով: Այստեղ՝ Բոլուխանի սարալանջին, քաղցրահամ ջրերի մոտ պարտադիր պետք է բաժակ բարձրացնել հանուն մեր ազատամարտիկների, հանուն Արցախի աննկուն ժողովրդի, հանուն հայոց հաղթանակի...

Ուշ երեկոյան մենք վերադարձանք Ստեփանակերտ: Խոջալու գյուղաքաղաքի մոտերքում ձախակողմյան անտառից

հանկարծ դեպի մայրուղի դուրս եկավ արևահար դեմքով, մազակալած, վառվռուն աչքերով մի մարդ՝ մի ուսին ավտոմատ հրացան, մյուսին՝ գերանդի: Ես խնդրեցի Միշային կանգնեցնել ավտոմեքենան և վերցնել նրան՝ մի կերպ կտեղավորվենք: Միշան ասաց, որ նրան վաղուց է ճանաչում, չի նստելու, և իսկապես չնստեց: «Քե մատաղ, շատ շնորհակալ եմ, ես ոտքով սիրում եմ քայլել»:

Մինչև օրս իմ աչքի առջև են նրա քրտնակալած և առնական դեմքը, արծվային հայացքը, ուսերին գցած ավտոմատ հրացանն ու գերանդին: Ի՜նչ մարդիկ են այդ ղարաբաղցիները՝ բազմաթիվ զոհեր տված, չարքաշ կյանքին սովոր, սակայն միշտ անկոտրում ու աննկուն:

Ընդհանուր դժբախտությունը հարազատեցնում է մարդկանց: Թշնամու կրակների տարափի մեջ կոփվել է ղարաբաղցիների կամքը, թրծվել է նրանց ոգին: Նրանք աներեր կանգնած են իրենց հարազատ հողի վրա: Պոկել նրանց մայր հողից՝ պարզապես հնարավոր չէ...

Ես հիացած եմ Սերժ, Ալեքսանդր և Լևոն Սարգսյանների ծնողներով: Նրանց հայրը՝ Ազատը, 18-րդ դարի ազգային-ազատագրական շարժման ղեկավար Դավիթ-Բեկի մտերիմ զինակից Մելիք Բարխուդարի ժառանգներից է: Ազատի պապը՝ Ալեքսանը, եղել է 1919 թ. Տեղ գյուղի պաշտպանության ղեկավարներից մեկը: Սերժի՝ աստվածային բարությամբ օժտված մայրը՝ տիկին Նորան, առատաձեռն ու հյուրասեր մի հայուհի, իրենց տուն գործով եկած բոլոր ազատամարտիկներին և հրամանատարներին ստիպում էր ճաշել, կարկատում էր նրանց փոշոտված ու պատառոտված զինվորական համազգեստը, ստիպում էր լվացվել ու մի պահ հանգստանալ: Իսկ նրա հմայիչ հարսը՝ Ռիտան, Սերժի կինը, ամբողջ օրը ոտքի վրա վեր ու վար էր անում անտրտունջ ու լուռ, սպասարկում սուրհանդակ զինվորներին:

Մեր վերադարձից մեկ օր առաջ, երեկոյան ճաշի էին հրա-

վիրվել մի խումբ հրամանատարներ: Ճրույցի ժամանակ ես նրանց առաջարկեցի ռադիոկապի ժամանակ օգտագործել հայկական գաղտնագրեր՝ թվագիր, սյունակետագիր, եղբայրագիր և այլն:Հրամանատարներից մեկը, որը ձեռքին ուներ «գիշերային հեռադիտակ», գլուխն օրորելով բացականչեց. «Սա մեր խելքի պենը չի, տիժեր ա մեննըս ընգնում»:

- Լավ,- ասում եմ,- ղարաբաղցի թուրքերը հայերեն լավ գիտեն. ինչպե՞ս, օրինակ, կասես՝ «թշնամին իջել է ծորը, հարվածեք աջից»:

-«Տրանից հեշտ պեն՝ էծերը իջել են ծորը, մահակը վեկալ, քակելով տյուս ըրա էն ղոլը»:

-Այ քեզ «գաղտնագրություն», կեցցես, հրամանատա՛ր,- հիացմունքով ասում եմ ես:

Հպարտության զգացումով, խոհերի գիրկն ընկած մենք հեռացանք Ղարաբաղից: Ասպիրանտ Աշոտ Մանուչարյանի «Ջապորոժեցը» ուղևորվեց դեպի Երևան: Ես մնալու էի Կապանում՝ այնտեղ տեղակայված զինվորական ստորաբաժանումների ծառայողների համար զեկուցումներ կարդալու նպատակով: Երեկոները շարունակում էի նամակներ գրել Խորհրդային Միության ղեկավարներին, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի պատգամավորներին, ներքին գործերի նախարարության բարձրաստիճան իշխանավորներին, կենտրոնական մամուլի ներկայացուցիչներին՝ խնդրելով արդար լինել Ղարաբաղի ու ղարաբաղցիների նկատմամբ, չոտնահարել լեռնաստանում ապրող բնակչության օրինական շահերը: Իմ թախանձագին նամակները, հավանաբար, տեղ էին հասնում, սակայն հաճախ պատասխաններ չէի ստանում կամ պարզապես պատասխանները լինում էին շատ հակիրճ՝ «Ձեր նամակը ստացված է...», կամ՝ նման մի նախադասություն: Այրվելով սպասում էի, անդադրում սպասում...

Հարգելի ընթերցող, այս նամակները ես գրել եմ ադրբեջանական դաժան հաշվեհարդարի օրերին Երևանում,

Կապանում և դաշտային աշխատանքների ժամանակ՝ Վահանավանքում: Սյունյաց մայրաքաղաք Կապանը, Գորիսը, Սիսիանը, հյուսիսից՝ Տավուշի և Նոյեմբերյանի գյուղերը մշտապես գտնվում էին «գրադ»-ների ու հեռահար թնդանոթների և գնդիկավոր պսպղուն ռումբերի տարափի տակ...1993թ. օգոստոսի 18-ին ադրբեջանական երեք ինքնաթիռներ բարբարոսաբար ռմբակոծեցին Կապան քաղաքի բնակելի թաղամասերը. եղան բազմաթիվ զոհեր և ավերածություններ:

Պակասում էին զենքն ու զինամթերքը՝ թշնամուն հակահարված տալու համար: Երիտասարդ ազատամարտիկները որոշեցին զենքը խլել ադրբեջանցիներից և դրանով ոչնչացնել թշնամուն: Դաժանությունը դաժանություն է ծնում: Ադրբեջանական բանակն սկսեց ընկրկել: Սկսվեցին համատարած խուճապը և փախուստը ռազմաճակատից. սարսափահար փախան մուջահեդդինները, վարձու չեչենները և մուսուլմանական այլևայլ երկրներից եկած գրոհայինները: Աստիճանաբար կազմավորվեց և հզորացավ Ղարաբաղի պաշտպանության բանակը: 1993թ. մայիսի 9-ին ազատագրվեց Շուշի բերդաքաղաքը: Ադրբեջանական բանակը կրեց կատարյալ պարտություն. ազատագրվեցին Ղարաբաղի մերձակա շրջանները. Լաչինքաշաթաղից ցամաքային կապ ստեղծվեց Հայաստանի հետ...

Ինչպես նշեցի, Արցախյան պատերազմի տարիներին ես և իմ գործընկերներից շատերը նամակներ ենք գրել ԽՍՀՄ ղեկավար մարմիններին: Դրանք լցված էին հավատով, աղերսանքով և ղարաբաղյան հարցը լուծելու առաջարկված տարբերակներով: Բայց տեսանք, որ այդ ամենը զուր է եղել, թեև ապագա պատմության համար դրանք պետք են գալու: Գալիքի ընթերցողը կզգա, թե ինչպես մեր ատամները լռելյայն կրճտացնելուց հետո ստիպված էինք ցույց տալ նաև մեր ժանիքները... ի՞նչ արած, պատմություն է, պետք է իմանան հետագա սերունդ-

ները... Հայ մտավորական այրը, եթե ոչ զենքով, գոնե գրչով պարտավոր է լինել իր ժողովրդի հետ, արցախցիների կողքին, թևերը պարզած վստահ սավառնի լեռնաշխարհի արծիվների երամում...

Նամակները տրվում են ռուսերեն բնագրով, հայերեն թարգմանությամբ առանց հեղինակային և խմբագրական միջամտության:

Հրապարակում ենք նաև ստացված պատասխանների մի մասը՝ նամակների և բացիկների տեսքով:

Նկարում՝ աջից ձախ Գր.Գրիգորյանը, վարորդ Միշան, ասպիրանտներ Ա.Մանուչարյանը և Լ.Սարգսյանը

Նկարում՝ Պրոֆ. Գր.Գրիգորյանը և ասպիրանտ Լ.Սարգսյանը «Գրադ» կայանքի մոտ

ПРЕДИСЛОВИЕ

Если ищешь справедливости,
должен верить писаниям.
Гевонд, История, гл. 14.

Ни один цивилизованный народ не желает войны, поскольку она приносит людям разорение, море слез, страх в глазах детей, искажает внутренний мир человека, разрушает природу, делает человека бездомным, нищим и бродягой. Однако есть и справедливые войны, которые наряду с тяжелыми потерями и жизненными условиями очищают душу человека, становятся символом самоочищения и самопознания, дают право свободно существовать и жить под нашим солнцем. Такой была для армянского народа навязанная Азербайджаном Арцахская война, консолидирующая воедино все силы армянского этноса, война единого духа и чести, победная война армянства всего мира. Есть истина: кто приходил на нашу армянскую землю с мечом, тот пал от меча! Это, конечно, правильно, но это сказано для прошлых времен. Мы потеряли большую часть нашей колыбели — огромную страну. В чем же была причина, что мы и соседние с нами народы не смогли противостоять турецким полчищам, пришедшим из восточных степей Азии в наши страны.

Удивительно, что тот же победивший на Арцахской войне народ не смог противостоять турецким завоевателям и убийцам - организовавшим резню полуторы миллиона наших соотечественников, аборигенных жителей Армянского нагорья? Причину развала армянской государственности можно констатировать двумя предложениями:

1.Отсутствовали общенациональное единство и единогласие в рядах правителей Армении, затемнело познание национальных интересов.

2.Отсутствовали дальновидная дипломатия, трезвое восприятие политической ситуации и правильная ориентация.

Мы слишком верили единоверным представителям великих держав, ожидая помощи извне. Не думали, что каждая великая держава, давая щедрые обещания, заботилась, в первую очередь, о собственной выгоде, а мы невольно становились козлом отпущения, скорее игрушкой в их руках. Как дитя слушали всех, кто воспевал гимн в адрес нашего народа, налицо восхваляя наше цивилизованное прошлое! Пора очнуться от губительной дремоты и дурмана. Надо уважать чужеземца, но прислушиваться нужно к гласу собственного народа, интересы которого должны быть превыше всего. Мы обязаны быть сильными и несгибаемыми во всех сферах, особенно на политической арене. Мне очень понравилось выступление министра иностранных дел Армении Вардана Осканяна на очередной сессии ООН в конце сентября 2004 года, где народы мира, наконец-то, услышали всю правду об Арцахе и арцахцах. Давно надо было так! Пора кончать с пораженческой дипломатией! В Арцахской войне победили единый дух армянского народа, согласие, воля к победе, прошедшие через пламя огня талантливые полководцы,

преданные и мужественные наши азатамартики! ...И увидели, что враг не так уж опасен, как раньше думали. От нас исчезла погубная для нас догма "Не сопротивляйся злу", и неприемлемый ныне наказ подчинения. Возродились и вернулись к нам гордость нахапета Гайка, дух Тиграна Великого, достоинство царя Артавазда...

...Жаль, что приостановили победное шествие наших войск...

Я очень хорошо знаю карабахских армян. Не раз бывал в Карабахе, изучал памятники истории и культуры. В Степанакерте гостил в доме родителей нынешнего министра Обороны Республики Армения Сержа Саркисяна, с шофером которого - Мишей (он взорвался на мине, после сорочины своего 20-летнего сына- разведчика, погибшего при выполнении боевого задания) и моими аспирантами Левоном Саркисяном (братом Сержа), Ашотом Манучаряном, Рубеном Гаспаряном поднялись на высокую гору Болухан, откуда открывается изумительная панорама всего Нагорного Карабаха. Мы восхищались сказочной природой этого чудесного, освобожденного из 70-летнего плена уголка Армении: кругом горные реки, глубокие ущелья, таинственные леса, одним словом - райский край. Здесь, на горе Болухан, у сладчавых вод, мы, стоя, гордо подняли бокалы за упокой душ павших славных героев, за победу, за здравие тружеников села - создателей материальных благ.

Поздно вечером мы вернулись в Степанакерт. По дороге, у городища Ходжалу, из леса вдруг вышел небритый, с пышной бородой человек, на одном плече автомат, на другом — коса. Я попросил Мишу остановить автомашину и подвезти этого человека. Миша сказал, что его знает давно и он не сядет. Незнакомец подошел к нам,

поздоровался, однако отказался сесть в машину. "Благодарен вам, милые мои, я люблю ходить пешком",- улыбаясь сказал он на карабахском диалекте.

До сих пор перед моими глазами его мужественный образ, орлинный взгляд, автомат на одном плече, на другом — коса...

Что за люди эти карабахцы, привыкшие к тяжелой жизни, измученные, потерявшие множество родных и близких, но не- поколебимые, стойкие и честные.

Общая беда роднит всех людей. Под вражескими пулями закалялась их воля. Они твердо стоят на своей родной земле. Отторгнуть их от матушки — земли просто невозможно. Я удивлен стойкостью и выдержкой родителей Сержа, Александра и Левона Саркисянов. Отец их-Азат, потомок соратника великого Давид-Бека - знаменитого армянского полководца 18-го века мелика - Бархудара. Дед Азата-Александр был одним из руководителей защитников села Тех в 1919 году. Ласковая жена Азата - тикин Нора, женщина божественной доброты и щедрой души. Кто из воинов или азатамартиков приходил к ним по поручению командования, всех заставляла пообедать, чинила оборванные одежды воинов из передовой линии фронта. Супруга Сержа- обаятельная Рита целый день проводила на ногах, безмолвно обслуживая соратников мужа по оружию, особенно курьеров Освободительной армии Карабаха. Помню, до нашего отъезда из карабахской земли, Серж Азатович пригласил домой несколько командиров на прощальный вечер. Во время беседы я предложил командирам научиться криптограммам и написал на бумаге две из них. Один из военачальников, на шее которого висел "бинокль ночного видения," на карабахском диалекте, улыбаясь, бросил: "Са мэр хелки пены чи, тыжар а менныс

ынгнум " (Это не до нашего ума, трудно запоминать).

— А как вы бы сказали, например: "Враг проник в ущелье, удар - справа",- спрашиваю я.

- Да это легко, я бы приказал: "эцеры ичел эн цоры, маакы векал такелов тюс ыра эн холы" (козы спустились в ущелье, возьмите палку, бейте и прогоните вон),- говорил он также на карабахском диалекте, что я еле понял. Да это же настоящая криптограмма! Молодец, командир, - искренне радуюсь я.

С чувством гордости и восхищения мы выехали из Карабаха. "Запорожец" аспиранта Ашота Манучаряна помчался в Горис. Ребята поехали в Ереван, а я - в Капан для встречи с воинами и командирами капанских подразделений. Вечерами продолжал писать письма руководителям партии и правительства, высокопоставленным чиновникам МВД СССР, Центральной прессе Союза, Телевидению, депутатам Верховного Совета Советского Союза. В письмах я умолял всех чиновников оказать содействие в честном и справедливом разрешении карабахской проблемы, не ущемляя законные права жителей этого горного края Армении. Мои письма доходили до адресата, но часто не получал ответа или же отвечали двумя словами: "Ваше письмо получено..., отправлено..." и подобными неопределенными выражениями. С волнением и со страхом беспрестанно ждал ответов... Ряд копий присланных мною писем до сих пор хранится в моем архиве, и я решил опубликовать их часть отдельной брошюрой.

Уважаемый читатель! Эти письма написаны в дни тяжелых испытаний в Ереване, Капане, а также при экспедиционно-полевых работах в монастыре Ваанаванк.

Столица Сюника-город Капан, Горис, Сисиан, с северасела Тавуша и Ноемберяна находились под лавиной "градов", дальнебойных орудий и шариковых бомб. 18 августа 1993 года три азербайджанских самолета варварски разбомбили жилые кварталы города Капана. Было много убитых и разрушений.

Нехватало оружия и боеприпасов. Молодые ополченцы решили отобрать оружие у азербайджанцев и тем самым уничтожить врага. Жестокость порождает жестокость. Азербайджанская армия начала отступать. Началась паника и побег с фронта. С ужасом оставили фронт афганские моджахеддины, наемные чеченцы и пришедшие из разных мусульманских стран боевики. Постепенно формировалась и укрепилась Армия освобождения Карабаха. .

9-го мая 1993 года был освобожден крепость-город Шуши. Азербайджанская армия потерпела полное поражение. Были освобождены близлежащие вокруг Карабаха районы, открылась сухопутная дорога в Армению...

В период Арцахской войны я и мои коллеги направили множество писем в адрес руководства СССР. Просили, умоляли разные инстанции. Но все это было напрасно. И армянский народ встал на защиту своих интересов...и победил!

Часть этих писем публикуется под заглавием "Карабахский дневник" .

Каждый интеллектуал, если он считает себя сыном своего народа, должен встать на защиту Родины, если не с оружием в руках, то с пером. Считающий себя патриотом человек должен стать рядом с карабахскими армянами, лететь в одной стае с орлами Карабаха!

Письма издаются в русском оригинале,в переводе на

армянский язык, без авторского и редакционного вмешательства. Публикуются также присланные некоторые ответы советских чиновников в виде официальных писем и открыток.

1.

МОСКВА, КРЕМЛЬ, ТОВ. ГОРБАЧЕВУ М.С.

Уважаемый Михаил Сергеевич!

Великий Александр Македонский во время судопроизводства обычно закрывал одно ухо, чтобы послушать противостоящую сторону. Как же Вы могли разрешить выступать по ЦТ азербайджанскому головорезу- "писателю" вслед за погромами в Баку и других местах Азербайджана? Кому нужна такая дешевая трагикомедия, когда по сей день в блокаде Советская Армения и НКАО, когда по чей-то воле под дулами пистолетов и пушек поднят флаг "интернационального" Азербайджана над пустующим зданием обкома партии Нагорного Карабаха. Вы что, Михаил Сергеевич, опять верите провокаторам-пантюркистам, которые громили священные границы нашей Родины.

Призываю Вас к мудрости.

С уважением

Григор Месропович Григорян

чл.КПСС с 1960 года, доктор ист. наук
27.5. 1988
375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

2.

ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК ВЛКСМ ТОВ. МИРОНЕНКО РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ "КОМСОМОЛЬСКОЙ ПРАВДЫ"

Уважаемые товарищи!

Должен признаться, я очень люблю нашу "Комсомолку" – смелую, принципиальную и заботливую прессу советской молодежи. Подписываюсь ежегодно, читаю с удовольствием. Не скрою, сегодня очень возмущен вот почему:

15 июля 1988 года на страницах "К.П." под рубрикой "Дом под общей крышей" были напечатаны "Размышления" Вашего сотрудника Р.Гусейнова "О событиях в Нагорном Карабахе и вокруг него". В этой статье извращена сущность демократических перемен в Армянской ССР. Отметим, что автор совершенно справедливо спрашивает: " Как могла в наши дни пролиться кровь", думал, что он попытается выяснить причины кровопролития в Азербайджане, однако автор пишет о том, как бывший секретарь обкома НКАО Кеворков "сам решал куда селить гостей", многотысячные демонстрации в Карабахе и Армении, по наивному мнению Гусейнова – "ослепление временное" и надеется, "что разум все же победит эмоции". Автора статьи искренне раздражало "некомпетентное заявление" известного советского экономиста (имеется ввиду академик А.Г.Аганбекян), который в своем интервью французской газете ("Юманите" –Г.Г.) выразил мнение о целесообразности воссоединения НКАО с Арменией. Гусейнов, вероятно, знает, что академик А. Аганбекян идет в первых рядах сторонников перестройки. Он выступал и в Вашей газете.

По мнению Р. Гусейнова "То, что происходит вокруг Нагорного

Карабаха,- это удар по перестройке, возможно, самый серьезный за последнее время". Такое голословное заявление, мягко говоря, клевета! События в Нагорном Карабахе показали истинную картину сложившихся там проблем, возникших в период сталинского деспотизма и застоя брежневских времен. Население НКАО первым почувствовало свежий дух перестройки и смело воспользовалось им. Как известно, 20 февраля 1988 года сессией областного совета депутатов трудящихся НКАО было принято решение, одобренное обкомом партии о выходе из состава Аз. ССР и воссоединении с Арм. ССР на основании статьи 70 Конституции СССР. Сессия Верховного Совета Армении дала свое согласие о вхождении НКАО в состав Арм.ССР (15. 6. 1988 г.). Все свершилось в пределах Закона, в рамках Советской Конституции. Мы с тов. Гусейновым должны были радоваться,что такой акт явился результатом подлинной демократизации нашего общества, продуктом нового мышления и это вовсе не "вызов идеалам" перестройки, как ошибочно полагает тов. Гусейнов.

Некоторые авторы, в том числе и тов.Гусейнов, хитроумно спрашивают: "Кому это выгодно"? Ответ лишь один – широчайшим трудовым массам НКАО, которые желают воссоединиться не с капиталистической страной, а с Советской республикой, где живет тот же этнос, тот же народ со своими вековыми традициями. Искусственное разделение одного и того же народа аморально! Оно противоречит элементарным принципам советского гуманизма, духу нашей Конституции.

Уместно спрашивать тов. Гусейнова: какое отношение имеют забастовки в НКАО или демонстрации в Ереване с аналогичными явлениями капиталистических стран, где, по словам вашего журналиста, имеется "опыт разгона демонстраций с помощью резиновых пуль" и "слезоточивого газа" . Не предлагает ли тов. Гусейнов своей параллелью перенимать у капиталистических государств "опыт разгона демонстраций"? Тогда как же понимать

"Тезисы ЦК КПСС к 19-ой Всесоюзной партконференции", где специально отмечено о конституционных правах советского народа ("Свобода слова, печати, собраний, митингов, уличных шествий и демонстраций, свобода совести и т.д.?)"

Выходит, что сотрудник советской прессы не имеет представления об элементарных правах нашего народа, иначе не призывал бы "органы советской власти, службы правопорядка" с целью разгона мирных демонстраций советских людей.! А вот тов. Гусейнов побоялся упомянуть позорный факт геноцида армян в Сумгаите, организованный заранее мусульманскими фанатиками и отжившими бандами контрреволюционных мусафатистов. Погром сумгаитских армян и защищавших их русских солдат вовсе не интересует вашего сотрудника. Его не интересуют и судьбы бежавших многотысячных жителей этого кровавого города, где происходило позорное судилище над безжалостными убийцами. Об этих злодеяниях журналист Гусейнов молчит...

Мне кажется, статья Р.Гусейнова извращает факты, специально фальсифицирует сущность исконных причин народных волнений в НКАО и Армении. Его рецепты – неприемлемы, поскольку они проникнуты ядом национализма и ненависти к неисламским народам. И просто удивляешься, как могут такие люди, как Р.Гусейнов, работать в центральной прессе советского комсомола!

Примите мои добрые пожелания.

С глубоким уважением

Григор Месропович Григорян,

член КПСС с 1960 года

Доктор исторических наук

18.6. 1988

375025 город Ереван, Чаренца, 15

3.

МОСКВА, КРЕМЛЬ, ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС ТОВ. ГОРБАЧЕВУ М. С.

Глубокоуважаемый Михаил Сергеевич!

Центральная пресса и телевидение (за исключением передач Г.Боровика "Позиция") все чаще передают неверные сообщения о событиях в Нагорном Карабахе и вокруг него, представляется полуправда об исконных мотивах массовых демонстраций в Армянской ССР. Свою "Медвежью услугу" оказала статья корреспондентов "Правды" "Эмоции и разум", извращающая, по-существу, суть народных волнений.

Я, как коммунист и гражданин Советского Союза, возмущен потому, что до конца преданный Советской власти и Коммунистической партии армянский народ в центральных органах прессы представляется в кривом зеркале, народ, сыны которого боролись на баррикадах Октября, на фронтах Отечественной войны, выполняли и выполняют свой интернациональный долг в Афганистане, народ, который на вечные времена связал свою судьбу с великим русским народом. Ведь сами же эти корреспонденты своими глазами видели, как мирные демонстранты несли над своими головами портреты членов Политбюро, советские знамена и транспаранты...

В принципе, что же случилось в Армении, что так неверно и тенденциозно раздувается нашей прессой? Ведь здесь абсолютно антисоветского не было и не могло быть! Суть проблемы, как Вы знаете, состоит в том, что в начале 20-х годов неоправданно разделенный от Армении Нагорный Карабах (Арцах), где в подавляющем большинстве живут аборигенные армяне, желает

воссоединиться с Армянской Советской Социалистической Республикой. Вы также знаете, что сессия облисполкома НКАО 20-го февраля приняла решение, одобренное обкомом партии, о выходе НКАО из состава Аз.ССР и воссоединении с Арм.ССР на основании статьи 70-ой Конституции СССР. 15-го июня 1988 года сессия Верховного Совета Арм.ССР единогласно дала свое согласие о вхождении НКАО в состав Армянской ССР. Как видим, происходит подлинно демократический процесс в рамках Советской Конституции, т.е. явление, рожденное периодом гласности, перестройки и демократизации нашего общества. Вы, многоуважаемый Михаил Сергеевич, справедливо охарактеризовали значимость событий в НКАО и Армении, будучи в Югославии. К сожалению, наша центральная пресса, некоторые сотрудники "Правды" не поняли суть Ваших слов и очернили весь народ Армении, назвав его "экстремистом". Это не справедливо, не честно!

Я глубоко убежден, что лично Вы и Секретариат ЦК примете справедливое решение о воссоединени НКАО с Армянской ССР, этого требует новое мышление, этого требует справедливость, во имя которой встал весь армянский народ. В противном же случае, боюсь, возникнет второй Сумгаит, с ужасающими его последствиями. Ведь не секрет, что сегодня так энергично действуют враги дружбы народов СССР, матерые идеологи пантюркизма и панисламизма...

Армяне Нагорного Карабаха всегда были надежной опорой России. Петр Великий, А.Суворов и другие стратеги всегда опирались на поддержку армянского христианского населения Арцах-Карабаха, которые рядом с русскими солдатами боролись против турецких и персидских захватчиков! А как сражались карабахцы против фашистских оккупантов! Этот маленький край дал Родине более 20-ти Героев Советского Союза, прославленных маршалов, адмиралов и генералов. Сегодня каждый армянин, можете быть уверенным, надежный пограничник южных рубежей нашей социалис-

тической Отчизны. Он не забыл геноцид 1915 года, злодеяния турецких головорезов, ему больно вспоминать погром армян в Сумгаите...

Во избежание новых кровавых столкновений, во имя справедливости, прошу Вас безотлагательно включить в повестку дня Политбюро следующие варианты окончательного и полного разрешения конфликтной ситуации, возникшей между Арм.ССР и НКАО – с одной стороны, и Аз.ССР – с другой.

1. На основании статьей 2-ой и 70-ой Конституции СССР, имея ввиду решения облисполкома НКАО от 20 февраля 1988 года, сессии Верховного Совета Армянской ССР от 15 июня 1988 года, воссоединить НКАО с Армянской ССР.

2. Воссоединить прилегающие к НКАО регионы с армянским населением, преобразовав Нагорно-Карабахскую Автономную область в Арцахскую Автономную Республику и включить ее в состав РСФСР.

а(Исходя из военно-стратегических соображений и оборонных целей защиты южных рубежей СССР, имея ввиду то важное обстоятельство, что Нахичеванская АССР не имеет никакой прикосновенности с Азербайджанской ССР, непосредственно граничит с Армянской ССР, включить ее в состав Армянской Советской Социалистической Республики.

В сложившейся ситуации другой альтернативы я не вижу.

Надеюсь, мои предложения будут учтены в процессе обсуждения Карабахской проблемы.

С глубоким уважением –
Григор Месропович Григорян
член КПСС с 1960 года,
1-ый зам. секретаря партбюро
Института археологии и этнографии АН Арм. ССР
доктор исторических наук

21. 6. 1988
Адрес: 375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

4.

МОСКВА, КРЕМЛЬ, ПРЕЗИДЕНТУ СССР ТОВ. М. С. ГОРБАЧЕВУ ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР ТОВ. А.И. ЛУКЬЯНОВУ ПРЕДСЕДАТЕЛЮ КОНСТИТУЦИОННОГО НАДЗОРА ТОВ. С.С. АЛЕКСЕЕВУ

Уважаемые товарищи!

В НКАО продолжаются бесчинства руководства Азербайджана, льется кровь, идет организованный сверху террор против армянского населения области! До каких пор Вы будете молчать и одобрять варварские действия Муталибова и его опричников! Чаша терпения армянского народа переполнена. Необходимо окончательно разрешить проблему Нагорного Карабаха. Хватит полумер! От имени группы ученых Армении предлагаю включить в повестку дня 4-го съезда депутатов Союза о выводе НКАО из состава Азербайджана. В противном случае Вы лично будете отвечать за кровавые последствия. Вероятно, Вы предали уже забвению погромы в Сумгаите, Баку... демонтаж советских южных границ, беженцев! Ведь у вас тоже есть дети, не потеряйте человеческую совесть! Вы же, Михаил Сергеевич, являетесь Лауреатом Нобелевской премии мира, чего медлите. Я призываю Вас к мудрости.

С уважением
Григор Месропович Григорян,
Ведущий научный сотрудник
Института археологии и этнографии АН Арм.ССР

1. 7. 1988
375025, город Ереван, ул. Чаренца, 15

5.

МОСКВА, ЧЛЕНУ ПОЛИТБЮРО ЦК КПСС ТОВ. МЕДВЕДЕВУ В.А.

Глубокоуважаемый Вадим Андреевич!

Искренне поздравляю Вас в связи с избранием членом Политбюро ЦК КПСС. Примечательно. что в руководство нашей партии избраны и ученые, знания, опыт и мудрость которых направлены также на улучшение идеологического фронта. Народы Советского Союза и всего мира высоко ценят проводимую ныне политику партии и правительства, благодаря которой был заключен советско-американский исторический договор о сокращении вооружений, несравненно улучшился международный климат, заметные темпы берет перестройка, все глубже идет демократизация советского общества. Мы также знаем, как иногда трудно приходится членам Политбюро и ЦК при встречах и беседах с тружениками земли, представителями интеллигенции и рабочими поскольку период культа личности, годы застоя оставили глубокие следы негативных явлений в нашем обществе.

Ныне партия совершенно справедливо взяла курс перестройки по всем направлениям социально-политической жизни. Но я должен заметить, что перестройка пока тормозит в вопросах межнациональных отношений. Хотел бы откровенно высказаться по этому поводу:

По моему представлению, все возникшие ранее межнациональные проблемы теперь можно разрешить на основе безусловного упрочения Союза ССР в рамках Конституции, мирным путем.

На мой взгляд, без особых усилий можно было разрешить "Абхазскую проблему". Насколько мне известно, народы этой автономной республики давно стремятся воссоеденится с

Российской Федерацией. Опасного здесь я ничего не вижу. Это желание можно удовлетворить на демократической основе, путем проведения опроса. Или же, логично, что Юго-Осетинская Автономная Область находится в составе Грузии, а Северо-Осетинская Автономная Республика – в РСФСР?. Думаю – нет.

Аналогичную картину представляет самая горячая точка наших дней у нас – Нагорный Карабах. Пользуясь предоставленной перестройкой возможностью, армянский народ НКАО желает воссоединиться с Арменией, в составе которой она находилась с древнейших времен по 20-ые годы нашего столетия.

Думаю, Вы согласитесь, что в НКАО в рамках Конституции СССР происходил и происходит подлинно демократический процесс, о чем не хотим открыто говорить. Идя навстречу желаниям подавляющего большинства населения области, сессия депутатов трудящихся, затем и областной комитет партии приняли соответствующие решения о целесообразности воссоединения этого бывшего края Армении с Армянской ССР. Как известно, Верховный Совет республики дал свое согласие о принятии НКАО в свой состав, Азербайджанская же ССР, обходя стороной 70-ю статью Конституции, опираясь на 78-ую статью, приняла противоположное решение. Последнее решающее слово оставалось за Президиумом Верховного Совета СССР. Однако, как показало Центральное Телевидение из зала заседания 18-го июля с.г., было принято однобокое решение социально-экономического характера.Видимо, советники и референты Руководства, при подготовке документов извращали факты, ввели в заблуждение руководителей партии и государства. Я уж не говорю об элементарной культуре полемики. А армянский народ верил и сейчас верит, что Политбюро и Президиум обстоятельно ознакомятся с историческими реалиями, причинами возникшей ситуации и вынесут политическое решение этого волнующего всех армян вопроса.

К сожалению, еще до заседания Президиума, центральная пресса

оказала свою недобрую услугу-однобокие информации, тенденциозные, оскорбительные высказывания в адрес союзной республики, многотысячных демострантов еще больше накаляли обстановку, фактически центральная печать и телевидение умышленно организовывали необъективные передачи об исконных волнениях в Нагорном Карабахе и Армении. Я не сомневаюсь, что за спиной честных и преданных своему делу работников печати скрываются антиперестроечные силы, которые целеустремленно разжигают межнациональные страсти, защищая интересы отдельных действующих тайно групп. Вероятно, они стремятся как бы скорее предать забвению безжалостные погромы армян в Сумгаите, массовые отравления армян в Масисском районе Арм. ССР, побоища в азербайджанском селе Ходжалу и других местах.

Выступая в Риге 15-го ноября перед партийно-хозяйственным активом Литовской ССР, Вы говорили:

"Прежде чем выносить что-то на страницы прессы, трижды, а может быть, и десять раз надо подумать, как скажется это на национальных отношениях, на самочувствии и настроении всего населения" ("Правда", 16 ноября 1988). Поймут-ли хотя бы теперь глубокий смысл Ваших слов некоторые горе-журналисты – время покажет.

Недавно я ознакомился с Постановлением Совмина Азерб.ССР (от 27 апреля 1988 г. но. 145) "Об утверждении памятников истории и культуры Азербайджанской ССР, подлежащих государственной охране". Вы представляете, после сумгаитской резни- ровно через месяц, утверждается список памятников, где из десятки тысяч памятников армянского зодчества в Нахичеванской АССР и НКАО ни один не назван армянским! Да как можно присваивать прошлую цивилизацию и культурное наследие соседнего народа, который на протяжении тысячелетней своей истории строил на этих территориях языческие храмы и уникальные памятники христианского зодчества вплоть до 20-х годов нашего столетия!

Помнится, во время заседания Верховного Совета 18-го июля, акад. Е.Примаков в своем выступлении говорил, что история не имеет никакого значения для разрешения карабахского вопроса. Подобное голословное заявление человека с академическим титулом, мягко говоря, не выдерживает критики. Надеюсь, ему будет неприятно, если прочтет следующие слова Михаила Сергеевича Горбачева, сказанные на встрече с молодежью Москвы и Московской области 29-го октября 1988 года ("Правда", 1 ноября, но. 260). Генеральный секретарь нашей партии, в частности, говорил:

"Знаете, в этом деле (слово о памятниках истории-Г.Г) живая связь поколений. Кто-то хочет оторвать прошлое, мол, то, что позади – это все ушло и не имеет значения. Неправда. Если теряется связь поколений, рушится общество. Каждый слой культуры, каждый слой цивилизации и каждое новое поколение должны стоять на твердой почве, пренебрежительное отношение к прошлому всегда оборачивается огромными нравственными потерями. Так было сегодня, так будет и завтра. Человек с душой, обращенной к людям, не может не быть сопричастным истории, он должен соприкоснуться с ней, пережить ее заново" .

Сказано великолепно!

Вот о чем должны были писать уважаемые сотрудники прессы, а не о том, как ныне власти Армении " ведут себя не всегда решительно и последовательно". Наоборот, все знают (в том числе и эти корреспонденты), что в дни мирных демонстраций и митингов нет покоя руководителям республики – как бы не возникали экстремальные ситуации между армией и народом. Кто дал этим газетчикам, как Овчаренко и ему подобным, право оклеветать новоизбранное руководство КП Армении! Невольно приходится думать,что они специально выполняют задание алиевщины или какой-то невыявленной пока мафии.

Некоторые журналы и газеты ("Новое Время", но.14, апрель,

1988, "Ветеран" но. 41, Прилож., "Труд", "Правда", 21 февраля и др.) наполняли свои страницы дезинформацией, явной клеветой и враждебными высказываниями в адрес целого народа, преданных советской власти людей, коммунистов республики! Кому это выгодно?

Кстати, я должен заметить, что в последние годы слишком высоко поднял свою голову ислам. Это очень опасно, поскольку, как Вы знаете, Коран своим воинствующим духом, как бы незаметно, проникает в умы тюркоязычных народов Советского Союза. Не пора-ли вести непримиримую борьбу против мусульманских проповедников, получивших духовную пищу извне?

22 мая с(г я написал письмо тов. М.С.Горбачеву (оно получено в Общем отделе ЦК 29-го мая). В нем изложены некоторые соображения по поводу урегулирования Карабахской проблемы. Прочтите, пожалуйста.

Дорогой Вадим Андреевич!

Армянский народ навечно связал свою судьбу с русским народом. Каждый армянин – надежный пограничник южных рубежей нашей Родины. Это испытано со времен Петра Великого. Армяне, в том числе и карабахцы, всегда были опорой для России. Сыны Армении работали вместе с В.И.Лениным, боролись на баррикадах Октября, героически сражались против фашистских оккупантов...

Южнее Армении – Турция, заклятый враг армянского народа, организатор геноцида армян в 1915 году, активный член НАТО, идеолог оттоманизации всего Востока. Армения, как христианская страна, всегда мешала ей в достижения ее цели – создании Туранской империи. Армения граничит и с Ираном. Эти реальности, думаю, необходимо учесть при анализе подобных ситуаций, возникших в межнациональных отношениях СССР.

Повторяю: армянский народ навечно сделал свой исторический выбор – жить с Россией, в семье советских народов. И пусть никто не осмелится представлять его намерения в кривом зеркале – с

помощью клеветы и провакационных рассуждений! Да, Армения переживает у себя трудные дни, но народ уверен, что проблема НКАО будет решаться справедливо, политическим путем, без ненужного затягивания. Этого требуют новое мышление, интересы социалистического правового государства!

С глубоким уважением

Григор Месропович Григорян,

доктор исторических наук

20. 11. 1988

375025, Гор.Ереван, ул.Чаренца,15

6.

МОСКВА, ГЛАВНОМУ РЕДАКТОРУ ЖУРНАЛА "НОВОЕ ВРЕМЯ" ТОВ. ВИТАЛИЮ ИГНАТЕНКО

В журнале "Н.В." (1 апреля, 1988г.но. 14, с.30-32) под рубрикой "Вокруг Нагорного Карабаха" напечатана статья "Закон о границах и границы закона", где изложено содержание беседы обозревателя журнала Л.Елина с сотрудниками Института государства и права АН СССР доктором юридических наук Б.Лазаревым и кандидатом юридических наук И.Муксиновым Здесь же помещена схематическая карта современных границ между Арменией и Азербайджаном, куда включена и Нагорно-Карабахская Автономная Область. Должен признаться, меня, как читателя, удивили скудные знания Ваших комментаторов о Нагорном Карабахе, об исконных причинах бурных волнений широчайших народных масс.

На вопрос тов. Л.Елина – "В чем же специфика с Нагорным Карабахом"?, - Б.Лазарев отвечает:

-"Нагорный Карабах не имеет прямого соприкосновения с территорией Армении и исторически (!) прочно интегрирован в экономическую систему Азербайджана", а И.Муксинов со своей стороны дополняет, что хотя из 180 тысяч жителей области " 75,5 процента- армянское население", однако "горный хребет" "даже не позволяет принимать телепередачи Ереванского телевидения".

Во-первых, аргументы Б.Лазарева не убедительны, поскольку Нахичеванская АССР также не имеет никакого "прямого соприкосновения" с Азербайджаном (взгляните на Вашу же карту), однако в 20-х гг. 20-го столетия по инициативе Сталина, Ленина и Чичерина "прочно" вошла в состав Азербайджана. Как видим, трактовка Б.Лазарева явно носит однобокий характер.

Что касается НКАО, то она намного ближе к Армении, нежели к Азербайджану Нахичеванская АССР (на карте о ней специально не отмечена).

Наш уважаемый ученый-юрист ошибается также в вопросах интегрирования, что объясняется незнанием исторических реалий.

А теперь вернемся к упомянутому И.Муксиновым "горному хребту", который якобы мешает воссоединению с Арменией НКАО. Надеюсь он знает, что область исторической Армении Арцах, названная с 1923 года НКАО, несмотря на "высокие хребты", с древнейших времен всегда была со своим аборигенным армянским населением в составе Армении. Разумеется, здесь причина не в "горном хребте", как полагает И.Муксинов (ведь через высочайшие горы республики Закавказья принимают передачи Центрального телевидения), а в другом, о чем молчат наши специалисты. Они "позабыли" о конституционных правах граждан СССР, статью 70-ю!

Руководствуясь некоторыми тенденциозными сообщениями ряда корреспондентов об истинных причинах массовых волнений в НКАО и Армении, к великому сожалению, "Н.В." также констатирует:

" В печати несколько раз говорилось об экстремистских формах, в которые вылились события в Нагорном Карабахе". Это, уважаемые товарищи, мягко говоря, клевета в адрес армянского народа. Как можно назвать " экстремистами" многотысячных мирных демонстрантов, которые над своими головами высоко держали портреты Ленина, членов Политбюро! Не наивно ли звучат слова Б.Лазарева о том, что "нельзя использовать гласность против перестройки..." Ведь именно "Карабахская проблема", рожденная перестройкой, стала первой ласточкой гласности и демократизации нашего общества.

Ученый, особенно представитель юридической науки, должен быть справедливым! Этого требует время революционных перемен обновления нашего общества. Мы не должны бояться сказать правду в глаза, мы обязаны исправить допущенные в прошлом ошибки.

Глубокоуважаемый тов. Игнатенко!

Ваш славный журнал выходит на 10-ти языках мира. Это авторитетнейшее издание мирового масштаба! Прошу Вас, будьте же внимательнее при публикации подобных интервью, как "Закон о границах и границы закона".

Примите мои добрые пожелания.
Искренне
Григор Месропович Григорян,
1-ый зам. секретаря партбюро Института
археологии и этнографии АН Арм. ССР,
доктор исторических наук

25. 6. 1988
Адрес: 375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

7.
В РЕДКОЛЛЕГИЮ ЕЖЕНЕДЕЛЬНИКА "ГЛАСНОСТЬ"

Я искренне приветствую выход первого номера еженедельника "Гласность". Надеюсь она будет интересной, объективной и любимой газетой читателей Союза. Она защитит интересы не только лидеров нашей партии и правительства, но и рядовых коммунистов. В первой редакционной статье Вы совершенно справедливо констатируете, что "Поистине, сегодня время вопросов". Вот и пользуясь этим правом, я бы хотел задать ряд вопросов, которые волнуют не только меня, но и многих читателей. Честно говоря, я бы не хотел, чтобы из –за Ваших объективных ответов сняли Вас с работы: у Вас тоже дети, семья, нескончаемые нужды для минимального проживания. Одним словом, поступайте так, как подскажет Ваша совесть. Вопросы будут прямыми и откровенными.

1. Кто и как организовал демонтаж советско-иранской государственной границы и какую цель преследовали его зачинщики? Конкретно кто понес наказание за погромы на сотни километрах?

2.Президиум Нахичеванской АССР Азербайджана официально принял решение о выходе из состава СССР, а центр до сих пор не реагирует на это. Как Вы можете объяснить такое молчание-согласие или как? Ведь это неправомочное решение.

3. В результате варварской блокады со стороны Азербайджана потери Армянской ССР составляют сотни миллиардов рублей. Почему до сих пор Центр молчит и не желает наказать виновных? Отвечает ли лично Президент страны за подобные бесчеловечные акты со стороны азербайджанского руководства, которое до сих пор продолжает пантюркистскую политику ущемления армянской нации, в частности, в НКАО через коменданта чрезвычайного

положения генерала В. Сафонова? До каких пор будем молчать, или это специально делается, чтобы заткнуть рот кричавших Карабах? Я лично, как коммунист с 30-летним стажем, искренне протестую против необдуманной политики М.С. Горбачева и его окружения относительно воссоединения двух частей единого армянского народа в рамках Союза. Пресловутое словосочетание – " Перестройка не перекройка" – звучит демагогично. А когда же будем применять гуманное слово "САМООПРЕДЕЛЕНИЕ". Карабах, где 80% проживают армяне, хотят воссоединиться не с Турцией, куда стремится Азербайджан, или с Ираном, а с Советской республикой. Должны же когда-нибудь понять наши стратеги и лидеры государства эти элементарные вещи!

4. Скажите, пожалуйста, когда-либо интересовало верхние эшелоны власти сколько и какого производства получили боевики НФ Азербайджана современного оружия через Турцию и Иран. Ведь на этой границе до сих пор окончательно не восстановлен порядок. Будем реалистами! А то трубим в трубы об ополченцах Армении, которые защищают границы республики от головорезов Азербайджана. Ведь были Сумгаит, Баку, Кировабад, Ходжалу, где пострадали не только армяне, но и русские и другие народы Союза. Какая гарантия, что это все не повторится.

5. До каких пор будут продолжаться однобокие, фальсифицированные и провокационные сообщения ЦТ и центральной прессы относительно преданного России армянского христианского народа?

Искренне
Григор Месропович Григорян
член КПСС с 1960 года, докт. ист. наук

18.8.1988
Адрес: 375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

8.

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ КОМИТЕТА КОНСТИТУЦИОННОГО НАДЗОРА СССР ТОВ. АЛЕКСЕЕВУ С.С.

Глубокоуважаемый Сергей Сергеевич!

Добрый день. Думаю, Вы согласитесь, если скажу, что по разрешению проблемы НКАО до сих пор приняты необдуманные полумеры, которые приводили скорее к нарастанию напряженности в этом регионе, чем миру и согласию. И, как правило, в результате нелогичных действий Президента и Верховного Совета Союза, по сей день льется кровь мирных людей, погибают молодые воины, бесчинствуют азербайджанские ОМОНовцы в армянских селах области. Спрашивается – до каких пор будет продолжаться беззаконие? Не пора ли привлечь к строгой ответственности всех тех, которые совершают антиконституционные акции в угоду нынешних руководителей Азербайджана (Муталибов, Поляничко, Кафарова и др.)

Мне думается, необходимо различить два аспекта:

1. К чему стремится армянский народ Карабаха – в Союз!

2. К чему стремится руководство Азербайджана – пантюркизму во главе с Турцией!

Недавно я узнал о новом Указе Президента, но он не был подписан вследствие нажима азербайджанской стороны. Вы, уважаемый Сергей Сергеевич, как Председатель Комитета Конституционного Надзора Союза, могли сказать Ваше веское слово по этому поводу. Ведь сейчас нет советской власти в Нагорном Карабахе! Там разгуливают распоясавшиеся опричники, слуги Муталибова – Поляничко, который должен стать перед судом за гибель советских солдат в Афганистане. И это было бы справедливо! Нигде в мире

так грубо не нарушаются права человека, как в Нагорном Карабахе. А мы закрываем глаза, дабы не обидеть головорезов Сумгаита, Баку, Кировабада, Шуши. Поезжайте, пожалуйста, в НКАО и собственными глазами Вы увидите, что творится там с помощью оружия. Я надеюсь, азербайджанские ОМОНовцы хотя бы Вас пощадят и не выдворят из степанакертского аэропорта, как случилось недавно с представителями Европарламента, народными депутатами СССР и Российской Федерации. Это просто позорный акт в демократическом государстве, названном Союзом Советских Социалистических Республик! Почему Президент так боится азербайджанских лидеров, ведь он же русский христианин, а защищает интересы мусульманских националистов. Кому нужна такая дешевая политика, ущемляющая честь и достоинство армянского христианского народа. В межнациональных вопросах Президент допускает ошибку за ошибкой. Грубой силой не сломать народ. Давно прошло время унтер-пришибеевых!

Вы же, уважаемый Сергей Сергеевич, слава Богу, ученый с мировым именем. Почему Вы медлите сказать всю правду нашему Президенту о немедленном разрешении Карабахской проблемы! Не хватит ли пролитой крови...Пусть он привлекает к ответственности организаторов бесчинств на советско-иранской границе, убийц, зачинщиков блокады советской республики после столь ужасного землетрясения...

Посылаю Вам статью профессора Ереванского гос. университета Л.Карапетяна "О конституционных основах решения проблемы НКАО".

Искренне уважающий Вас
Григор Месропович Григорян
доктор исторических наук

22. 2. 1989
375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

9.

НАРОДНОМУ ДЕПУТАТУ СССР, ПРЕДСЕДАТЕЛЮ КОМИССИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР ТОВ. АЛЕКСЕЕВУ С.С.

Глубокоуважаемый Сергей Сергеевич!

Предлагаю: Последний обзац 23-ей статьи представленного Законопроекта о собственности исключить, поскольку он по существу явно показывает приоритет союзной республики над автономными образованиями. У нас федерация равноправных народов и пора навсегда кончать с феодальной зависимостью!

Вместо указанного абзаца предлагается следующее:

" Автономные образования пользуются правом через проведение у себя всенародного опроса (референдума) быть в составе любой из союзных республик в рамках СССР".

Предлагаемое положение дает исчерпывающие ответы на кардинальные вопросы межнациональных отношений.

Желаю Вам крепкого здоровья и выдержки.

С уважением
Григор Месропович Григорян
Зав. отделом Института археологии и этнографии
АН Арм.ССР, доктор исторических наук

22.11. 1989 г.
Адрес: 375025, Ереван, Чаренца, 15

10.

ПЕРВОМУ ЗАМЕСТИТЕЛЮ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР, НАРОДНОМУ ДЕПУТАТУ СССР ТОВ. ЛУКЬЯНОВУ А.И.

Глубокоуважаемый Анатолий Иванович!

С благодарностью констатируем, что Вы одним из первых наших руководителей искренне и гневно осудили позорную блокаду Армянской Советской республики со стороны главарей "интернационального" Азербайджана. Этот бесчеловечный, варварский акт вандализма с ведома партийного руководства Аз.ССР, стремившегося воссоединения с Турцией, должен осуждаться не только Вами, но и М. С. Горбачевым. Честно говоря, нас удивляет его проазербайджанская позиция. Подскажите, пожалуйста, ему, что так нельзя. Армения – это надежный пограничник южных рубежей нашей Родины!

Что касается блокадной НКАО, то она по существу давно вышла из состава Аз.ССР. Организаторов геноцида армян в Сумгаите, Ходжалу, Кировабаде, Баку и других местах раздражает тот факт, что армянский народ, в том числе и карабахцы, имеют русскую ориентацию, боролись против турецких завоевателей под знаменами России.

Будем же реалистами!

Искренне
Григор Месропович Григорян
Доктор исторических наук

22.11. 1989
375025, Ереван, Чаренца, 15

11.

РЕДАКТОРУ ГАЗЕТЫ "СОВЕТСКИЙ КАРАБАХ"

Глубокоуважаемый тов. редактор!

В газете "Советский Карабах" (8 августа 1989 г. но.177) я и мои коллеги прочитали сообщение С.Мосунца о том, как при исполнении служебных обязанностей старший лейтенант внутренней службы тов. А.Полторак вел себя решительно и оперативно в Бардинском пункте сжиженного газа, на рынке и по дороге Барда-Мирбашир.

Если возможно, прошу Вас через Вашу газету выразить глубокую благодарность и признательность А.Полтараку и трем военнослужащим за их мужество и четкие действия.

Если бы офицеры и воины, находящиеся ныне в НКАО, действовали так же оперативно и смело, то сократилось бы число позорных инцидентов, организаторами которых являются враги перестройки.

С уважением
Григор Месропович Григорян
Зав.отделом эпиграфики Института археологии
и этнографии АН Арм.ССР, доктор ист. наук

14.8. 1989
375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

12.

МОСКВА, ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ, РУКОВОДСТВУ ПРОГРАММЫ "ВРЕМЯ"

2-го февраля 1990 года после программы "Время" мы смотрели интервью с одним из главарей НФ Азербайджана – неким писателем. Стыдно, что пойманный с поличным этот головорез имел возможность на ЦТ так свободно, с циничной улыбкой говорить о дружбе народов СССР, когда до ареста яростно призывал к убийству русскоязычных мирных жителей Баку, Кировабада, Сумгаита, Ханлара и других мест "интернационального" Азербайджана. Кому нужна такая дешевая инсценировка?

Пусть лучше этот подонок ответит за свои грехи, за погромы, за геноцид армян, за поджоги, за пролитую кровь невинных людей, за слезы жен и матерей пограничников, стариков и детей, за наших молодых солдат, убитых бандами пантюркистов столь коварным образом.

Я думаю, Кремль, наконец-то, должен сделать соответствующие выводы: кто враг и кто друг советской власти. Антисоветская кампания в Баку продолжается, по сей день простаивают вагоны на железных дорогах Азербайджана. Блокада разрушила всю экономику Армении. Пусть этот отщепенец ответит и на этот вопрос! Кто дал распоряжение коменданту особого режима в НКАО поднять азербайджанский флаг над пустующим зданием обкома в этом краю? Демократии не бывать под дулами пистолетов и пушек-об этом должны помнить лидеры нашего государства и партии. Народ НКАО самоопределился давно демократическим путем.

Не пора ли привлечь к строгой ответственности всех организаторов межнациональных распрей! Ведь должна же когда-нибудь восторжествовать справедливость!

Григор Месропович Григорян
член КПСС с 1960 года

3. 2. 1990
375025, Ереван, Чаренца, 15

13.

МИНИСТРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР ТОВ. ПУГО Б. К. ПЕРВОМУ ЗАМЕСТИТЕЛЮ МИНИСТРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР ТОВ. ГРОМОВУ Б.В.

Уважаемый Борис Карлович!
Уважаемый Борис Всеволодович!

Искренне поздравляю Вас в связи с назначением на эти высокие должности! Вы приступаете к работе в очень сложное и ответственное время для нашей страны и дай бог, чтобы все шло хорошо: был восстановлен мир в Средней Азии, на Украине, в Прибалтике, Молдавии и других "горячих точках" Союза, в том числе и в Закавказье, Армении и Азербайджане , где до сих пор льется кровь невинных людей.

"Горячая точка" но. 1 – это Нагорный Карабах, где, как Вы знаете, в большинстве живут армяне испокон веков, права которых ущемлены до предела. Здесь нет советской власти, она была упразднена по незаконному требованию азербайджанского руководства, не без одобрения Президента СССР. Думаю, Вы согласитесь со мной, если скажу, что этот необдуманный акт еще больше усугубил взвинченные отношения между Арменией и Азербайджаном. Фактически идет необъявленная война между двумя соседними республиками и от этого, естественно, страдают миролюбивые граждане обеих сторон.

Сейчас в НКАО продолжаются бесчинства азербайджанских властей и в этой трагедии немалая роль принадлежит коменданту чрезвычайного положения генерал-майору В.Сафонову, который по каким-то невыясненным причинам защищает только

азербайджанскую сторону, покорно исполняя волю А.Муталибова, а не руководства Министерства внутренних дел. Дело дошло до такой степени низости, что 2-ой секретарь ЦК КП Азербайджана Поляничко со своими опричниками ходит по армянским селам Нагорного Карабаха, заставляя людей покинуть свои родные очаги или признать власть бакинских кровопийц и головорезов Сумгаита, Кировабада, Ходжалу...погромщиков советско-иранской границы, организаторов позорной для советской власти блокады советской республики именно после столь ужасного землетрясения.

Ответьте, пожалуйста, кто дал право азербайджанским лидерам перекрыть газопровод, идущий в Армению из города Саратова через пределы Азербайджана? Это же подло и бесчеловечно. В результате блокады, ущерб Армении составляет десятки миллиардов рублей! Кто должен возместить эти убытки? Разумеется, Азербайджан! А Президент страны вместо того, чтобы строго наказать организаторов блокады, к сожалению, молчит. Плохие советчики в этих вопросах у Михаила Сергеевича! Их всех надо прогнать вон, потому что они сами изнутри разрушают Союз. До сих пор не действует автодорога Горис-Лачин-Степанакерт. По указанию "сверху", как признался однажды генерал Сафонов, здесь стоят подразделения ВВ. Спрашивается, кто дал приказ блокировать 8-километровую дорогу (от НКАО до Армении). Это безумие- строить "Берлинскую стену" между армянскими поселениями Нагорного Карабаха и Армянской ССР. Что за гнусная политика разделения двух частей одного того же народа. Кто должен отвечать за такие чудовищные деяния?!

Далее, разоружается в НКАО только армянская сторона, а террористические вооруженные банды азербайджанцев свободно разгуливают по всей области с автоматами в руках, убивая мирных жителей армянской национальности, угоняя их скот, уничтожая с потом выращенный урожай. Почему об этом молчим? Стыдно или боимся сказать правду? Это же те боевики, которые безнаказанно

громили священные границы СССР! Здесь, как видите, идет не "клубничная война" (пусть не обижается уважаемый Рафик Нишанович(. Это дело рук идеологов панисламизма, конечная цель которых воссоединение поклонников Корана вокруг Турецкой империи, а Армения, как христианская страна, преданная России, видите-ли, им мешает. Когда же мы поймем эту неоспоримую реальность и будем вещи называть своими именами?

В Степанакерте-областном центре НКАО, армянская милиция также разоружена, а азербайджанская милиция ходит с автоматами и "охраняет" моноармянское население города, где не живет ни один азербайджанец. Кто дал право этим "блюстителям порядка" держать в осаде степанакертский аэропорт! Все это потому, что в области нет советской власти, а комендатура сдала свои позиции так наз. Оргкомитету, где нет ни одного армянина. Разве это справедливо? Почему так покорно выполняет волю Муталибова бывший советник Наджибуллы Поляничко. Ведь азербайджанцы открыто говорят: "Мы вытесним из НКАО армян, а потом придет очередь и русских", "Для азербайджанцев опора не Москва, а Анкара"! Об этом пишут и турецкие газеты. Дело доходит до такой степени глупости, что турецкая газета "Гуняш" в прошлом году на своих страницах извещала, что президент Горбачев по национальности не русский, а турок, потому что защищает интересы азеров-турок. Ну не будем повторять комментарии этой бульварной газеты. Нас всех сейчас интересуют события в НКАО, которая ныне находится в тройной блокаде, а Центр об этом не думает. Это же край, который всегда защищал интересы россиян начиная с 13-го века, во время русско-турецкой, русско-персидской войн. Это край, который дал более 2-х десятков Героев Советского Союза, маршалов и адмиралов, множество прославленных воинов. Да как же можно плюнуть в душу карабахских армян, вина которых только в том, что поверив в перестройку, изъявили желание самостоятельно решать свою судьбу, однако оказались под

сапогами обманутых военнослужащих. Чаша терпения армянского народа переполнена! Вдумайтесь, уважаемые товарищи, и смотрите вокруг, что творится в НКАО. Поверьте, нигде на свете так не ущемлены права человека, как в Нагорном Карабахе. Долго-ли так будет продолжаться этот позорный акт? Не пора ли остановиться и сказать всю правду о бесчинствах азеров в НКАО. Почему русский солдат должен гибнуть в мирное время за какие-то подлые цели азербайджанских идеологов. Почему многострадальная русская мать должна ходить в трауре...Вы же, Борис Всеволодович, хорошо знаете, что такое слезы матери, потерявшей сына...

Во имя справедливости и восстановления мира в этом регионе я предлагаю следующее:

1. Незамедлительно восстановить законно избранные народом советские и партийные органы в НКАО,

2. Вывести из Степанакерта подразделения ВВ и дислоцировать их вокруг области и там, где проживает смешанное население из армян и азербайджанцев,

3.Снять блокаду автомагистральной дороги Горис-Лачин-Степанакерт,

4. Разоружить террористические вооруженные банды и группировки азербайджанцев и выдворить их с пределов НКАО,

5. Ходатайствовать перед Президентом страны вывести НКАО из состава Азербайджана и временно подчинить центральному правительству СССР.

Иного пути пока я не вижу.

Примите мои добрые пожелания счастья и здоровья.

Искренне

Григор Месропович Григорян

доктор исторических наук

5.12. 1990

375025, Ереван, Чаренца, 15

14.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СОЮЗА ССР ТОВ. ГОРБАЧЕВУ М. С.

Уважаемый Михаил Сергеевич!

Я внимательно ознакомился с содержанием Вашего доклада на Пленуме ЦК 5-го февраля 1990 года ("О проекте платформы ЦК КПСС к 28-му съезду партии"). Мне понравились многие основополагающие положения, выдвинутые Вами на Пленуме. Справедливо, что пора отказаться "от укоренившегося за десятилетия идеологического догматизма, от изживших себя стереотипов во внутренней политике и устаревших взглядов". К сожалению, на пути к перестройке ЦК и Правительство допустили "ошибки и промахи", в результате чего пострадала социальная справедливость и, следовательно, "перелома к лучшему пока не произошло". Полностью согласен с Вами и в том, что такие негативные явления, как забастовки, межэтнические конфликты, падение дисциплины – все это повлияло отрицательно на процессы обновления общества. В подобных ситуациях партийным и советским органам "не хватило решимости".

Естественно, Вы не могли не затрагивать проблемы межнациональных отношений, поскольку "в национальной сфере существуют реальные, непридуманные" реальности, которые ждут своего безотлагательного решения "на путях перестройки".

Говоря о проблеме Нагорного Карабаха, естественно, надо было увидеть то "новое, что родилось уже в последнее время". Никто не отрицает, что "в центре конфликта" между Арменией и Азербайджаном "оказался Нагорный Карабах", поскольку "в экономическом и культурном развитии этой автономной области накопились серьезные проблемы". В этом я с Вами не согласен, будто этот край остался "как кость в горле" мафии. Причем здесь

мафия, если в НКАО происходят подлинно демократические процессы, рожденные провозглашенной Вами же перестройкой. Если говорить о мафии, то она существует не только в закавказских республиках, но и в других регионах страны.

Необходимо смело признать, что карабахская проблема показала все слабые стороны перестроечных процессов именно в межнациональных отношениях. Центр не дооценил все негативные последствия, вытекающие из неправильного подхода к решению этого вопроса, не смог "правильно оценить ситуацию, разобраться в подлинных причинах происходящего и оказать позитивное влияние на ход событий". На мой взгляд, причина кроется в том, что не была дана политическая оценка Сумгаиту, строго не были наказаны преступники, которые и организовали кровавую оргию в Баку. Вот главная причина! Можно ли было после всего этого прийти к "демократическому диалогу", когда заранее Вы уже готовили рецепт о том, что в вопросе НКАО не должно быть "победителей и побежденных". А надо было сделать так, чтобы победила справедливость и "всем армянам, азербайджанцам, русским и людям других национальностей" не пришлось бы выразить соболезнование.

Мы давно забыли называть вещи своими именами: убивают людей в Азербайджане, а ЦТ и пресса извещают о том, якобы убивают в закавказских республиках. Таким образом, невольно берутся под защиту уголовные преступники, головорезы НФ Азербайджана. Нужна ли такая "объективность", когда жертва и палач ставятся на одни и те же чаши весов. Или же, кому нужно было провокационное сообщение ЦТ о том, что в Армении притесняют курдов, чтобы на другой же день дали опровержение, мол, "факты не подтвердились". Кому нужна была такая дешевая подтасовка материалов. В прессе сообщают, что в Азербайджане и Армении в январе месяце погибло около 150 человек. На самом же деле в указанное время в Армении не погиб ни один человек другой национальности! Это же специально придуманная акция против

миролюбивого армянского народа. Вот еще один свежий пример. Газета "Известия" (6 февраля 1990 года, но.37) опубликовала сообщение своего спецкорра Руслана Игнатьева из Баку, где в основном правильно была оценена ситуация в этом городе. Корреспондента, вероятно, мучала совесть за преподнесенную полуправду и он вынужден был в следующем своем репортаже писать:

"В прошлом репортаже ("Известия" но.35) я сообщил о жертвах среди военнослужащих в период чрезвычайного положения, не уточнив цифры отдельно по республикам, что сразу же вызвало реакцию в одной из них. Уточняю,-пишет автор корреспонденции,- в Армении погибших военных нет, ранены трое" (подчеркнуто нами- Г.Г.).

Р.Игнатьев должен был знать, что и эти "трое" были обстреляны боевиками Народного Фронта Азербайджана и лечились в госпиталях Армении. Хватит ли смелости нашим корреспондентам писать об исконных организаторах убийств и погромов в Сумгаите, Ханларе, Шамхоре и, наконец-то, в "интернациональном" городе Баку. Надо было честно и смело писать и о полумерах, принятых руководством страны относительно НКАО и о том, кто же будет отвечать за пролитую кровь советских граждан, за геноцид армян, за позорную блокаду Армении после ужасного землетрясения, за беспрецедентные погромы на советско-иранской границе, за слезы бескровных беженцев , бродящих ныне по всему Союзу!

Михаил Сергеевич!

Как Вы могли поверить заверениям жалких руководителей Азербайджана, трижды проклятого клоуна Везирова, который по телевизионным каналам кричал, мол, "Москва в наших руках", действуйте смело (т.е. убивайте армян, русских и других национальностей).

Надеюсь теперь стало ясно, куда стремятся пантюркисты НФ Азербайджана, у которых НКАО "кость в горле", а Советская

Армения мешает их черным замыслам воссоединения с мусульманскими государствами. Вот почему они хотят экономически задушить преданный России армянский народ. В этой сложившейся ситуации, честно говоря, удивляют позиция и нерешительность Центра! Наоборот, недавно по приказу коменданта чрезвычайного положения в НКАО генерала Владислава Николаевича Сафонова над пустующим зданием обкома партии области под дулами пистолетов был поднят флаг Азербайджана. Этот флаг день и ночь охраняется военным нарядом и двумя офицерами. Скажите честно, не перестарался ли упомянутый генерал при исполнении своих обязанностей в накаленной обстановке, когда в Степанакерте живут только армяне и русские и нет ни одного азербайджанца. Я думаю, Вы и генералитет не давали коменданту такие полномочия или поручения! Пусть тов. Сафонов первым долгом борется против азербайджанских пиратов эфира и радиопередач в Шуше, пусть выявляет погромщиков исторических памятников армянского зодчества, памятников прославленным генералам и маршалам, воинам армянской национальности – Героям Советского Союза. И после всего этого, Михаил Сергеевич, декларативно звучат Ваши слова:

"Чтобы скорее были решены проблемы Нагорного Карабаха, во всяком случае, неотложные, первостепенные и те проблемы, которые возникли вокруг него, при безусловном соблюдении конституционных принципов, включая целостность Азербайджана". В Вашей формулировке, позвольте заметить, ничего нового нет. Тот же догматический подход к "решению" вопроса НКАО. Я думал, что после последних погромов в Баку Вы измените свою позицию. Оказывается, ошибся. В современных условиях нет никакой гарантии, что оставив в составе Азербайджана НКАО, не продолжатся бесчинства республиканских властей, не повторится Сумгаит и Баку. Надо быть реалистом! Мы почему-то забыли основополагающий "конституционный принцип" самоопределения

народов, провозглашенный В.И.Лениным. Перестройка, любите Вы повторять каждый раз, не означает перекройка границ. А как быть, если в соседней республике под перестройкой понимают перестрелку среди мирных жителей, перестрелку на священной границе советской державы...

На Февральском пленуме партии 1-ый секретарь ЦК КП Армении С.Г.Арутюнян предложил компромисный вариант разрешения проблемы НКАО: имея ввиду взрывоопасную ситуацию в регионе, во избежание дальнейшей эскалации в приграничных районах двух республик- временно вывести НКАО из состава Аз.ССР. Имейте ввиду – это большая уступка со стороны Армении и Нагорного Карабаха, провозглашивших 1-го декабря прошлого года воссоединение двух частей армянского народа. Выдвинутое С.Г.Арутюняном предложение в нынешних условиях является единственно правильным решением, и надеемся на 3-ей сессии Верховного Совета Вы поддержите это предложение: оставить в составе Азербайджана НКАО – это означает новый Нахичеван, новый геноцид в социалистическом государстве. Немедленно надо снять блокаду Армении, необходимо прекратить воздушный мост Баку-Анкара. В народе идут слухи, что НФ Азербайджана регулярно перевозит оружие иностранного производства.

Если не будут приняты необходимые меры сегодня, то завтра будет очень поздно!

Искренне

Григор Месропович Григорян
Член КПСС, доктор исторических наук

12. 12. 1990

Адрес: 375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

15.

ЗАМЕСТИТЕЛЮ НАЧАЛЬНИКА ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ МВД СССР ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ А. ЗАЙЦЕВУ

Копия: КОРРЕСПОНДЕНТУ ТАСС В. ГОНДУСОВУ

Уважаемый тов. генерал!

Прошу ответить на следующие вопросы:

1. Сколько оружия ввезено в Азербайджан из-за рубежа в результате демонтажа и погромов советско-иранской границы?

2. Сколько единиц огнестрельного оружия ныне находится в руках террористов Азербайджана и сколько сдано органам ВВ и армии?

3. Сколько советских воинов погибло в Азербайджане, в частности, во время погромов в Баку?

Хочу не сомневаться, что от Вас получу (возможно через средств массовой информации) объективные данные, которые волнуют всех советских граждан.

Искренне

Григор Месропович Григорян

Доктор исторических наук

27.9. 1990

Адрес: 375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

16.

МОСКВА, ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ ПРЕССЦЕНТР МВД СССР ТОВ. ЯНЧЕНКОВУ В.А.

Глубокоуважаемый товарищ!

По ЦТ продолжаются неверные, иногда провокационные сообщения о ситуации в приграничных районах между Арменией и Азербайджаном. Муталибов и его опричники в лице В.Поляничко и В.Сафонова, совершают бесчинства, а обвиняется армянская сторона. Вы же знаете, что руководство Азербайджана стремится во что бы ни стало руками русских воинов вбить клин между христианскими народами России и Армении. До каких пор будем извращать факты и играть роль нечестного арбитра! Скажите, за что должен гибнуть русский молодой воин от рук пантюркских-азербайджанских головорезов. Не пора ли вещи называть своими настоящими именами?

Искренне

Григор Месропович Григорян, член КПСС,

Доктор исторических наук

14.12.1990

Адрес: 375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

17.

ГЛАВНОМУ РЕДАКТОРУ ЕЖЕНЕДЕЛЬНИКА "ЩИТ И МЕЧ" ТОВ. А.Г. ЧЕРНЕНКО

Копия: ЖУРНАЛУ "СОВЕТСКАЯ МИЛИЦИЯ"

Уважаемый главный редактор!

В Вашей газете (7 сентября, но. 21) напечатана статистическая справка о преступности в СССР за первое полугодие. Сообщается, что "Рост преступности отмечается во всех союзных республиках, кроме Азербайджанской ССР". Я мог бы согласиться с Вами, если бы Вы ответили на следующие вопросы:

1. В "Итоги полугодия" вошли ли данные о погромах в Баку и других местах Аз.ССР в январе 1990 года?

2. Считается ли преступностью блокада (железнодорожная, автомобильная и т. д.) Армении, вследствие чего республика понесла ущерб в несколько десятков миллиардов рублей, после столь ужасного землетрясения?

3. Считается ли, по Вашему мнению, преступностью тот факт, что до сих пор перекрыт газопровод, идущий из России в Армению через территорию Азербайджана?

4. Считается ли преступностью бесчинство головорезов НФ Азербайджана на границе между Азербайджаном и Арменией? Почему до сих пор командование ВВ подчиняется не тов. В.В. Бакатину, а лидерам Азербайджана, вследствие чего молодые наши солдаты невольно становятся опричниками их деятелей, например в НКАО, где по сей день нет советской власти? Ведь рубрика Вашей газеты гласит: "За нашу Советскую Родину"?

Мне кажется, относительно азербайджанских террористов покамест действует "Щит", а надо было, чтобы действовал и "Меч".

С уважением

Григор Месропович Григорян

Сотрудник Института археологии и этнографии

АН Арм. ССР, доктор исторических наук

27.9.1990

Адрес: 375025, Ереван, ул.Чаренца, 15

18.

В РЕДАКЦИЮ ГАЗЕТЫ "ИЗВЕСТИЯ"
В РЕДАКЦИЮ ГАЗЕТЫ "АРГУМЕНТЫ И ФАКТЫ"

27-го сентября 1990 года в газете "Известия" (но.269) под заголовком "Куда сдается оружие?" опубликовано интервью корреспондента ТАСС В.Гондусова с зам. начальника Главного управления МВД СССР генерал-майором А. Зайцевым.

Оставим в сторону, что это сообщение основано на непроверенных фактах, лишь отметим, что оно носит явно провокационный характер, дестабилизирующий нормальную обстановку в Армении. Цель подобной статьи яснее ясного: скомпрометировать новое руководство республики и лично Председателя Парламента Левона Тер-Петросяна, победившего на выборах лидеров компартии. По-моему, это подлая игра! Может быть, уважаемый генерал намекает на готовившуюся новую провокацию, но он на этот раз явно ошибается! А вот генерал Зайцев пусть ответит читателям на следующие вопросы:

1. Сколько оружия ввезено в Азербайджан вследствие демонтажа и погромов советско-иранской границы (на протяжении более чем 700 км)?

2. Сколько единиц огнестрельного оружия ныне скопилось в руках террористов НФ Азербайджана и куда оно сдается, если, конечно, сдается?

3. Сколько погибло советских солдат в Азербайджане, в частности, во время варварских погромов в Баку?

Прошу ответы на эти три вопроса опубликовать в печати. После обнародования интересуюших нас данных, я буду верить, что советская пресса и руководство МВД честно служат народу.

С уважением
Григор Месропович Григорян
Доктор исторических наук

25. 12. 1990
375025, Ереван, ул.Чаренца, 15

19.

ГЛАВНОМУ РЕДАКТОРУ ГАЗЕТЫ "ИЗВЕСТИЯ" ТОВ. Н. ЕФИМОВУ
КИЕВ, ВОЕНКОМУ УКРАИНСКОЙ ССР
МОСКВА, ПРЕССЦЕНТР МО СССР

Уважаемые товарищи!

С Новым годом! Любимая всеми газета "Известия" с первого же номера 1991 года опять огорчила своих подписчиков из Армении, опубликовав провокационную по своему содержанию статью Н. Бурбыги о нашей республике. Видимо, под названием Закавказье этот горе-журналист понимает только Армению, где якобы в прошлом году "совершено свыше 120 нападений на армейские посты, склады, подразделения...", а подполковник Н.Медведев, видите-ли, предупреждает украинских ребят, чтобы они были бдительными и не получали "ранения от пуль экстремистов" . Стыдно, скверно и подло! Может ли этот дуэт поименно показать хотя бы одного украинца, который погибал бы на армянской земле от рук защитников республики. Нет и нет! Армения это не Баку, не Сумгаит и не Кировабад, где вооруженные до зубов банды азербайджанских националистов безжалостно убивали не только украинцев, но и белорусов, русских, молдован и других национальностей. Об этом, почему-то, продажная пресса молчит, потому что стыдно для руководства страны. Что ж, вспоминая армянских "боевиков", они "забывают" о погромах на советско-иранской границе, об изнасиловании азербайджанскими подлецами жен советских пограничников, о беженцах, о ввозе извне в Азербайджан иностранного оружия. А как скоро "забыли" о многочисленных гуманных актах, когда раненые азербайджанцами солдаты и офицеры лечились в госпиталях Еревана, как украинские

ребята, служившие в НКАО, увидев несправедливое отношение азербайджанских властей, бежали через Армению в свои края...Об этом не велено писать?!

Дорогие украинские ребята, не верьте провокаторам! Христианский народ Армении любит вас. Приезжайте к нам, служите спокойно и мирно. Никто из армян не поднимет на вас руку. Это азербайджанские головорезы и трусы через своих продажных писак стремятся вбить клин между христианскими народами Союза. Прошу вас, не слушайте провокаторов всех мастей, они враги наших народов.

Хай живе украино-армянская вековая дружба!

Искренне

Григор Месропович Григорян

Руководитель армяно-украинской эпиграфической экспедиции,

Доктор исторических наук

5.1.1991

375025, Ереван, ул.Чаренца, 15

20.

МОСКВА, ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА РСФСР ТОВ. ЕЛЬЦИНУ Б.Н.

Уважаемый Борис Николаевич!

Генерал Тарасов и еще один депутат своими провокационными выступлениями на съезде раздражают телезрителей Армении и Грузии. Пусть уважаемый генерал лучше расскажет о том, кто и каким образом демонтировал советские границы в Азербайджане, кто организовал резню армян в Сумгаите, кто убивал русских в Баку, кто держит в блокаде Армению, пусть он ответит за бесчинства коменданта чрезвычайного положения в НКАО генерала Сафонова в отношении армянского населения автономной области. Вопреки желаниям протурецких идеологов Союза, христианский народ Армении, в том числе и Нагорного Карабаха был, есть и навсегда останутся с Россией. Принятые президентом СССР необдуманные, в сущности, проазербайджанские полумеры еще больше обостряют политическую обстановку в регионе. В результате попустительства и поощрения центральных властей и лично Горбачева льется кровь невинных людей, ущемленных в элементарных правах существования, и это потому, что они руссофилы и христиане. До каких пор будем говорить о самоопределении народов и душить демократию сапогами солдат внутренних войск. Народ НКАО, где 80 процентов составляют армяне, желает воссоединиться с Арменией, а не с Турцией, куда стремится Азербайджан.

Убедительно просим Вас оказать содействие в скорейшем разрешении карабахской проблемы парламентариями Российской Федерации.

По поручению группы ученых Армении

Григор Месропович Григорян

Доктор исторических наук

18. 1. 1991

375025, Ереван, ул. Чаренца. 15,

Институт археологии и этнографии АН Арм.ССР

21.

НАРОДНОМУ ДЕПУТАТУ СССР АНДРЕЕВОЙ И.Л.

Глубокоуважаемый народный депутат!

В газете "Известия" (23 мая 1991 года, но. 121) я прочитал письмо группы народных депутатов, где, в частности, говорится: "...Мы твердо стоим на позициях защиты прав граждан любой национальности, вероисповедания и политических убеждений". Эта мысль красной нитью проходит и в "Обращении объединения групп народных депутатов СССР "Согласие". "...право наций на самоопределение...в соответствии с волеизъявлением народа..." и т. д. Гуманные слова! Далее Вы совершенно справедливо заявляете – "Давайте на время (!) отбросим разногласия и совместными усилиями постараемся вывести страну из тупика". Я полностью солидарен с Вами, давно бы так! Но почему это говорится с большим опозданием, когда льется кровь невинных людей. Почему Вы, как Народный депутат, не говорите Президенту страны: "Хватит, Михаил Сергеевич, кровопролития, хватит позорить Союз Вашими необдуманными действиями, полумерами , хватит проводить однобокую политику в межнациональных вопросах"! Почему Вы Председателю ВС А.Лукьянову не говорите: "Чего Вы хотите от армянского народа после геноцида в Сумгаите, Баку, Кировабаде...почему депортируется коренное армянское население Нагорного Карабаха войсками МВД и азербайджанским ОМОН-ом. Почему Вы пошли на поводу Муталибова - идеолога Анкары с коммунистическим партбилетом!

По ЦТ знаю, что Вы, тов. Андреева, смелая и справедливая женщина. Неужели Вы боялись осудить действия Пуго и Язова, преступления генерала Шаталина – главного героя позорных вакханалий в НКАО! Кто был автором кровавой операции "Кольцо",

когда с применением современной военной техники депортировали целый народ из 24-х армянских сел Азербайджана. Президент со своей женой разъезжает по странам, а на Кавказе гибнет народ, а Центр молчит. Идут в Армению новые потоки истерзанных беженцев, Горбачев же получает Нобелевскую премию Мира. Это же аморально! Надо было ему хотя бы один раз приехать в НКАО и своими глазами увидеть вандализм клики Муталибова-Поляничко: разрушенные села, убитые старики и дети, насилованные женщины, разгромленные дома, истерзанные заложники...Вот результат близорукой политики Центра. Притом разоружается только армянская сторона, а азербайджанские бандформирования свободно разгуливают с автоматами в руках. Разве это справедливо? Это просто подло! Центр немедленно должен менять свою политику и тактику. Горбачев должен извиниться перед армянским народом! Не так сохраняют Союз суверенных республик! А почему Армения не подписывает Союзный договор – потому что Центр не осудил геноцид армян в Азербайджане. Если Вы знакомы с историей, то должны знать, что Армения всегда была с Россией. Она форпост россиян на юге и лично я этим горжусь. А теперь, как видите, армия по поручению азербайджанского руководства уничтожает христианский народ, руками русских убивает единоверцев. Это же народ, дочь которого родила для россиян великого полководца Суворова!

Посылаю Вам фотографии убийц и убитых, а также фотографию последней армянской "экстремистки" из депортированного села Геташен.

Искренне
Григор Месропович Григорян,
доктор исторических наук

7.6.1991
375025, Ереван, ул.Чаренца, 15

22.

ГЛАВНОМУ РЕДАКТОРУ ГАЗЕТЫ "РАБОЧАЯ ТРИБУНА" ТОВ. А. ЮРКОВУ

Глубокоуважаемый товарищ!

В газете "Рабочая трибуна" (25 января 1991 года, но. 18) под рубрикой "Взгляд на "Дружбу народов" из горячей точки" я прочитал статью Вашего спецкорра Юрия Козловского под заголовком "Когда мы научились ненавидеть". По духу и содержанию она мне очень понравилась. Чувствуется боль автора и любовь ко всем людям "горячих точек". Так может писать только человек с большой душой и широким мировоззрением.

Отдавая дань искреннего уважения автору упомянутой статьи – Ю.Козловскому, я бы хотел поделиться некоторыми соображениями по этому поводу:

Мы обычно с опозданием фиксируем уже совершенные факты, не вникая в корни причины. Как могло случиться, что живущие веками рядом соседи вдруг (!) стали врагами. Можно ли было исправить допущенные ранее ошибки в межнациональных отношениях путем откровенного диалога. Конечно, можно было!

Нагорный Карабах, к сожалению, ныне является "горячей точкой номер 1". Вот Вы-журналист, поинтересовались когда-либо в чем суть освободительного движения армянского народа Карабаха (Арцаха)? Логично ли , что искусственно разделенный по воле партийной верхушки на две части один и тот же народ не имеет возможности нормального общения между собой! Искренне говоря, я сторонник перестройки не на словах, а по-сушеству во всех сферах, включая и межнациональные. Но этого ныне я не вижу. Когда-то я верил в Горбачева - человека эрудированного, принципиального, целеустремленного. Но он сдал свои позиции, и я

перестал уважать его, потому что после сумгаитских погромов он даже не соизволил выразить соболезнование семьям погибших. А ведь там были убиты сотни людей, а не 32 или 36, как сообщается неверно в средствах массовой информации. Далее, в результате резни в Баку год назад погибли, в основном, опять же армяне. Президент СССР выражает соболезнование руководству Азербайджана, т.е. исконному организатору геноцида армян, русских, евреев и других национальностей. Разве это нормальное поведение руководителя огромного государства? Конечно же – нет! Сейчас головорезы Азербайджана стремятся вбить клин между христианскими народами Армении и России. Но этого им никогда не видать, поскольку дружба армянского и русского народов испытана на протяжении веков. Этой дружбой гордились именно Петр Великий, Екатерина Вторая, А. Суворов (сын армянки) и многие славные полководцы и политические деятели прошлого.

Иногда необходимо перелистывать страницы истории. Ведь история - память народа, ориентир грядущих дней! Не надо забывать, чтобы не ошибиться в будущем!

С уважением
Григор Месропович Григорян
Доктор исторических наук

26.2. 1991
375025, Ереван, Чаренца, 15

23.

ГЛАВНОМУ РЕДАКТОРУ ГАЗЕТЫ "РАБОЧАЯ ТРИБУНА" ТОВ. А. ЮРКОВУ

Копия: РАДИО РОССИИ

Уважаемый главный редактор!

В Вашей газете (6 июня, 1991, но. 111) я прочитал депутатский запрос народного депутата СССР, 2-го секретаря ЦК КП Азербайджана Виктора Поляничко под рубрикой "Каспий взывает о помощи". По его личному мнению, "Смертельную опасность Каспию несет Волга-матушка". Скажу сразу: это ложь! Каспий загрязняют, в первую очередь, химические и прочие заводы Азербайджана, а не Волга-матушка. Поляничко, как историк, об этом должен был знать. Мы приветствуем, что бывший советник Наджибуллы пробует свои познания и в области экологии, может быть тем самым водами Каспия он отмоет свои кровавые руки преступника- палача. Он виновен в гибели советских солдат в Афганистане, в НКАО. Ныне, будучи слугой пантюркиста Муталибова, он стремится депортировать армянство из Нагорного Карабаха, терзая детей и стариков, убивая мирных жителей своими вооруженными до зубов опричниками. Советский народ об этом должен знать! Да как можно в наше время под дулами автоматов заставлять жителей армянских сел Азербайджана и НКАО "добровольно" оставить свои родные очаги и уехать неизвестно куда. Неужели русский человек за какие-то подачки мог согласиться продать свою душу подлым головорезам-организаторам геноцида народов. Поляничко в НКАО применяет афганский метод карательной операции. Это позор! О

преступных акциях В.Поляничко знает весь Союз, весь мир, кроме "Рабочей Трибуны". Я бы хотел, чтобы опять же за 30 серебренников, он написал статью о своих злодеяниях в Нагорном Карабахе именно в Вашей газете!

Искренне
Григор Месропович Григорян
Доктор исторических наук

7.6. 1991
Адрес: 375025, Ереван, ул. Чаренца, 15

24.

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР ТОВ. А.И. ЛУКЬЯНОВУ

Уважаемый Анатолий Иванович!

В последние дни в НКАО обстановка вновь обострилась. Вооруженные иностранным оружием, азербайджанские террористы недавно сожгли 88-летнего старика-армянина и пожилую женщину-армянку. Участились скотокрадство и налеты на армянские села! Об этом Вы, наверное, знаете по оперативным сводкам МВД СССР.

Честно говоря, я Вас больше уважаю среди лидеров Союза, хотя и являетесь как бы постаментом для Президента, иначе он бы давно подал в отставку за допущенные грубые ошибки в межнациональных проблемах. В Карабахе идет не "Клубничная война", как говорил уважаемый Рафик Нишанович, а настоящее сражение между двумя соседними народами, льется кровь, гибнут старики и дети, разрушаются села, люди становятся странниками – беженцами, оставляя свои очаги и родные места. Вы, Анатолий Иванович, неоднократно обещали восстановить органы советской власти в НКАО. А что же на самом деле получается. Вы опять обманули наш народ- по сей день продолжаются бесчинства азербайджанских бандформирований- организаторов сумгаитских и бакинских погромов. Поляничко покорно исполняет волю своего хозяина пантюркиста-Муталибова, руки которого в крови русскоязычного населения "интернационального Азербайджана". Распоясавшись он разъезжает по армянским селам, терзая стариков и детей, безнаказанно убивая карабахских свободолюбивых женщин. Я уже не говорю об удостоившегося звания палача генерале Сафонове, который под дулами автоматов приказал снять со здания обкома

партии НКАО все советские знамена. Все это делается с Вашего позволения, с позволения Горбачева! Кто будет отвечать за погромы людей, за блокаду Армении и НКАО, за демонтаж советских южных границ и другие злодеяния! Вы обязаны начать "Нюрнбергский процесс" над организаторами Бакинских вакханалий в январе месяце, выяснить подробную причину заранее подготовленной провокации. Как можно предать забвению вандализм бакинских головорезов-пантюркистов! Как можно ежедневно видеть жалкие лица "бродяг эпохи развитого социализма" Союза ССР. Кто должен отвечать за подлые злодеяния? Ответ однозначен – Президент Горбачев! На международной арене за похороны социализма готовы поставить золотой памятник Горбачеву, допустившему ошибку за ошибкой в межнациональных отношениях. Армения вследствие позорной блокады потеряла сотни миллиардов рублей! Кто дал право отщепенцам ислама перекрыть газопровод, идущий из России в Армению. И это специально делается после столь ужасного землетрясения! Если бы Вы и Президент Горбачев поступили справедливо, то не случились бы подобные злодеяния против человечества. Чаша терпения армянского народа переполнена. Пока не поздно - опомнитесь! В противном случае, армянский народ может защитить себя, у нас множество сочувствующих и друзей во всем мире! Нагорный Карабах в обязательном порядке должен выходить из состава Азербайджана! Я надеюсь, Вы возмете на себя смелость и подскажете Президенту: "Хватит, Михаил Сергеевич, дальше так нельзя, нужно применять неотложные меры, надо справедливо потушить этот пожар!

Искренне

Григор Месропович Григорян,

Член КПСС, доктор ист. наук, профессор

15.6. 1991

Адрес: 375025, Ереван, Чаренца, 15

25.

МОСКВА, ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА РСФСР ТОВ. ЕЛЬЦИНУ Б. Н. И ВСЕМ НАРОДНЫМ ДЕПУТАТАМ!

Уважаемые товарищи!

Президент Горбачев и его идейный соратник Муталибов-организатор кровавых оргий в Баку руками русских обманутых военачальников и солдат, продолжают варварскую акцию депортации коренных жителей-армян из Азербайджана. Это потому, что Армения, в том числе и НКАО всегда были и останутся с Россией. Азербайджанские ОМОНовцы убивают мирных жителей, детей! Подымите же ваш голос и остановите резню. Я предлагаю депортировать из Москвы защитника пантюркистов Генсека партии, чтобы на своей шкуре он почувствовал, что такое депортация народа! В эти тревожные дни я обращаюсь к россиянам с просьбой оказать содействие в мирном разрешении карабахского вопроса. Поднимите вопрос об импичменте президента М.Горбачева. Президент великого государства должен быть честным, порядочным и объективным человеком, а не зачинщиком террора против советских народов!

С уважением
Григор Месропович Григорян, д.и. н., профессор,
уроженец России

5.5. 1992
375025, Ереван, Чаренца, 15

26.

НАРОДНОМУ ДЕПУТАТУ РОССИИ, ГЕНЕРАЛ-ПОЛКОВНИКУ, ДОКТОРУ ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК ТОВ. ВОЛКОГОНОВУ Д. А.

Глубокоуважаемый профессор!

Я знаю, сегодня Вы очень заняты громадной работой формирования российской армии. Россия, как и другие республики бывшего Союза переживает тяжелые дни самоочищения. Однако ряд лидеров тюркоязычных республик и автономий, пользуясь нестабильной обстановкой в обществе, по указанию мусульманских идеологов извне стремятся раздробить Великую Россию на мелкие клочки полуфеодальных образований. Очень жаль, что в результате близорукой политики некоторых высокопоставленных чиновников российского правительства политический вакуум в юго-восточном регионе страны постепенно восполняет Турция, которую лидеры этих республик уже называют "старшим братом", идя на поклон в Анкару. И удивительно, что Москва не желает видеть "бархатные преобразования", консолидирующие тюркоязычные нации на пути процесса создания великой Туранской империи.

Как заинтересованная сторона в этом геополитическом пространстве, Иран занимает более умеренную позицию, хотя за сферу влияния между индоевропейским соседом и "советской" Турцией ныне идет молчаливая, но ощутимая борьба. Пользуясь нейтральной позицией России в Карабахском вопросе, эти государства стремятся быть посредниками между Арменией и Азербайджаном за "Яблоко раздора" - Карабах. Армении, в данном случае, импонируют позитивные шаги иранской стороны, поскольку Турция давно разоблачила себя своей гнусной политикой

относительно других народов. Об этом еще не забыли армяне, греки, болгары, а также курды, лезгины, таты, удины и другие нац. меньшинства. Не чувствуют ли российские политики, что частые визиты турецких лидеров в среднеазиатские республики и Азербайджан имеют определенные цели перспективной направленности. А Армения по своему географическому расположению им мешает. Они знают, что республика Армения ныне является единственным верным союзником и соратником России на юге, чего не хотят понимать российские лидеры внешнеполитического ведомства. Я уж не говорю о Карабахе, который на основании Гюлистанского мирного договора (12 октября 1813 года) между Россией и Персией является составной частью Российского государства. Никто поныне не аннулировал этот договор. И в наши дни жители Гюлистана (ныне Шаумяновск) со всеми коренными жителями Карабаха, на этот раз с оружием в руках,ведут борьбу против пришельцев в 18-ом веке из среднеазиатских степей кочевых племен турок-азеров (турецкий премьер Демирель, будучи в Ташкенте, признался, что приехал на родину своих предков), а российский центр молчит и не оказывает малейшей поддержки борющемуся своему народу.

Как Вы знаете, по велению трижды проклятого случайного президента Горбачева русские черные полковники за 30 серебренников продали свои души мамоне и под диктовку азербайджанских пантюркистов депортировали все армянское население из 24-х сел Арцахской земли! Был бы жив великий А. Суворов, он строго наказал бы всех авторов и исполнителей кровавой операции "Кольцо", которые совершали свои злодеяния на родине его любимой матери-армянки. Вместе с Пуго и Язовым, должны нести наказание Ю.Шаталин, Б.Громов и другие горбачевские ставленники генералитета, которые не знают сколько пролито русской крови на Карабахской земле при освобождении этого края от мусульманских полчищ. Они хотя бы вспомнили слова императора

Александра 1-го о том, что народы закавказских областей, в том числе и карабахские армяне, желают воссоединиться с Россией, и было бы совершенно несправедливо не исполнить их желание. Актуальные слова! И что же теперь получается. 200-тысячное армянское население Нагорно-Карабахской Республики желает временно воссоединиться с Россией, а продажные русские военачальники за какие-то подаяния умело организовывают в Азербайджане траги-комические сцены похищения складных боеприпасов, вертолетов, самолетов, танков, БТР-ов и т. д. Невольно хочется верить, что они выполняют приказы турецкого военного командования, которое и без того оснащает азербайджанскую армию и другие регионы бывшего Союза современным оружием массового поражения. Об этом, вероятно, знает и шеф российской контрразведки академик Е.Примаков.

Очень обидно, что наши современные военачальники не имеют малейшего представления о древних связях армянского и русского народов, об их совместной борьбе против чужеземных захватчиков. Но обязаны были знать, что еще при татаро-монгольском нашествии армянские ополченцы были в составе русских войск, во время Отечественной войны 1812 г. против Наполеона Бонапарта сражались многие карабахские армяне, среди которых особенно отличились генералы П.Меликов - любимец М.Кутузова, П.Айрапетов, историк, генерал Д.Ашхарумов, братья Абакумовы (Давид, Петр, Александр), Лазаревы, Лалаевы, братья Бейбутовы, Мелик-Осипов...В войнах против Турции прославились генералы А.Тер-Гукасов, П.Лорис-Меликов, адмирал флота М.Серебряков, сын которого, капитан-лейтенант, погиб при штурме на руках Нахимова.

В Бородинской битве храбро сражались сыны Армении-военачальники Вардапетян, Агамфаров, Туманов, Аргутинский, Сумбатов, Шелковников, Дельянов, Каспаров, Абрамов, Асланян и многие другие. Русские воины гордились мужеством своего

командира - карабахского уроженца, генерала Валериана Мадатова, особенно при Лейпцигской битве.

На Смоленском кладбище Санкт-Петербурга покоятся многие участники Бородинской битвы. Привлекла мое внимание надгробная надпись 33-летнего армянина - штабс-капитана Заала Пираляна, где на армянском, русском и грузинском языках высечено:

"ИМЪ ЖЕ ОБРАЗОМЪ ЖЕЛАЕТЪ ЕЛЕНЪ НА ИСТОЧНИКИ ВОДНЫЯ, СИ ЦЕ ЖЕ ЖЕЛАЕТЪ ДУША МОЯ КЪ ТЕБЪ БОЖЕ. В 1812 –МЪ ГОДУ БЫЛЪ ВЪ РАЗНЫХЪ СТРАЖЕНИЯХЪ ПРОТИВЪ ВРАГОВЪ ОТЕЧЕСТВА, РАНЕНЪ ПУЛЕЮ ПОДЪ БОРОДИНЫМЪ И ТОЙ СКОНЧАЛСЯ..."

...Ныне каждый божьи день в Карабахе льется кровь невинных людей: гибнут голодные дети, старики и женщины-патриотки, о которых восхищенно писал историк В. Потто. И обидно, что в дни испытаний русско-армянской дружбы руководство России так безразлично и хладнокровно смотрит на геноцид армян в Карабахе! И кроме передовой части русской интеллигенции, официальные круги не говорят: "Россияне, да там же гибнут наши испытанные и верные друзья – армяне..."!

Дабы не обидеть турецких лидеров и азербайджанских шовинистов, российское руководство вынужденно (?) держит позу нейтралитета и невмешательства, довольствуясь лишь каждодневными сводками боевых операций: "убито столько, ранено столько, подбито, разрушено..." Кому нужно подобное безразличие, притом тогда, когда командиры армейских подразделений СНГ дарят азербайджанским бандформированиям не только бронетехнику, но и корабли Каспийской флотилии. Это безумие, самоубийство в полном смысле слова!

Более 4-х лет Армения, в том числе и Карабах, находятся в блокаде. На железнодорожных станциях Азербайджана стоят ограбленные вагоны с продовольствием и промышленными товарами для зоны землетрясения. И никто не хочет наказать этих

грабителей и воров. Когда же же, наконец, Президент России Б.Н.Ельцин, который пользуется большим авторитетом в Армении, должен сказать свое веское слово бакинским властям: " Хватит, убирайтесь вон из Карабаха и дайте покою народу!" И можете не сомневаться, немедленно прекратились бы боевые действия на этой земле, а организаторы погромов советско-иранской границы, убийцы из Баку, Сумгаита, Кировабада бесповоротно убрались бы как паленные кошки и никогда не подняли бы свою кровавую руку на Карабах –родину советских славных военачальников - И.Баграмяна, А.Бабаджаняна, Худякова-Хамферянца, И. Исакова и более 20-ти Героев Советского Союза. И было бы совершенно справедливо, на основании норм и прав общечеловеческих идеалов самоопределения народов, временно принять Нагорно-Карабахскую Республику в состав Российской Федерации.

Думаю, ныне это единственный путь разрешения Карабахской проблемы. В противном же случае карабахцы полны решимости бороться до конца, до последней капли крови!

Ведь история повторяется!

С глубоким уважением,
Григор Месропович Григорян,
сотрудник АН Армении,
доктор исторических наук, профессор.

4. 5. 1992
375025, Ереван, ул.Чаренца, 15

27.

ВИЦЕ-ПРЕЗИДЕНТУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ГЕНЕРАЛУ РУЦКОМУ А. В.

Уважаемый Александр Владимирович!

Ворованные в Азербайджане из складов ряда подразделений СНГ оружие и бронетехнику азербайджанские убийцы применяют против мирных жителей Нагорного Карабаха и приграничных районов Армении. Я думаю, Вы откроете судебный процесс против погромщиков военных складов в Мингечауре, Агдаме и других местах Азербайджана и строго накажите командиров подразделений, "даривших" современное вооружение банд. формированиям. Азербайджан и без того из Турции получает военную технику и военных инструкторов.

Поймите, пожалуйста, в конечном счете все это направлено против России и русского народа, о чем говорим шопотом. Возможно, об этом знает шеф российской контрразведки акад. Е.Примаков! Меня в эти тревожные дни волнует и другой вопрос: как чувствуют себя в Москве авторы позорной операции "Кольцо", в результате чего были депортированы из 24-х сел Карабахской земли ничем не повинные мирные жители. Не мучает ли совесть генералов Ю.Шаталина и Б.Громова за свои злодеяния в этом древнеармянском краю. Кто им давал такой подлый приказ о депортации коренных жителей Геташена, Мартунашена и других армянских поселений. Если они уважают честь мундира, то обязаны вернуть обратно в свои очаги бывших жителей этого христианского края и попросить извинения у народа за свои злодеяния. Тем самым, возможно, они очистят свои души от караемого греха. Они обязаны отобрать от азербайджанцев всю бронетехнику и боеприпасы, танки, установки " Град", БТР-ы и артиллерию...

Армения была и остается верным другом России!

Григор Месропович Григорян

Доктор исторических наук, профессор

6.5. 1992

375025, Ереван, Чаренца, 15

28.

МОСКВА, ВИЦЕ-ПРЕЗИДЕНТУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ТОВ. РУЦКОМУ А. В.

Уважаемый Александр Владимирович!

18 июня по телевидению я смотрел передачу о Вашей встрече с представителями прессы. Мне понравились Ваши взвешенные ответы на вопросы корреспондента радиостанции "Свобода" Дм.Волчака о "горячих точках" страны. К сожалению, Вы забыли упомянуть и Нагорный Карабах, где фактически азербайджанское руководство также ведет политику геноцида армянского населения этого края не без участия Турции и некоторых продажных русских военачальников 4-ой армии (23-ей мотострелковой дивизии).

Если в настоящее время Россия ведет политику нейтралитета, то почему танки и вертолеты российской армии участвуют на стороне Азербайджана! Неужели Вы и главнокомандующий войсками СНГ Е.Шапошников не видите, что помогая Азербайджану против Армении, тем самым ослабляете мощь России против Турции. Ведь Армения, я говорю уверенно, единственная республика, которая защищает на юге интересы России. Не забудьте, что мы окружены исламским миром, уважаемый генерал!

Искренне

Григор Месропович Григорян,

уроженец России, д.и.н. профессор,

сотрудник АН Арм.ССР

20. 6. 1992

375025, Ереван, Чаренца, 15

29.

ГЛАВНОМУ РЕДАКТОРУ ГАЗЕТЫ "АРГУМЕНТЫ И ФАКТЫ" ТОВ. СТАРКОВУ В. А.

Прошу Вас ответить на нижеследующие вопросы:

1. Кто должен, наконец-то, отвечать за убийства и погромы в Азербайджане нетюркоязычного населения – армян, русских и других. Долго ли мы будем молчать, не краснея от стыда и позора?
2. Кто несет ответственность за демонтаж и бесчинства на южной границе СССР-Иран? Только НФ Азербайджана, их покровители или же...?
3. Несет ли лидер нашей партии и государства ответственность за беспрецедентные фашистские бесчинства на границе?
4. Может ли долго продержаться демократия под дулами пистолетов, как, например, в городе Степанакерте НКАО, если иметь ввиду то обстоятельство, что флаг Азербайджана поднят над пустующим зданием обкома партии области?
5. Может ли министр внутренних дел тов. Бакатин строго наказать коменданта чрезвычайного положения генерала Сафонова за варварское отношение к местному армянскому населению, за закрытие газеты "Советский Карабах" или телепередач на армянском языке?
6. Чем Вы можете объяснить проазербайджанскую политику неизбранного всем советским народом президента М.С.Горбачева?
7. Что такое самоопределение народов и в чем оно выражается?

8. Если две Германии, как отдельные государства, желают воссоединяться и наше руководство это считает вполне нормальным явлением, то на каком основании оно сопротивляется воссоединению двух частей армянского народа – Армянской ССР и НКАО?

Если возможно, ответы на эти вопросы на печатайте в Вашей газете, а если нет, то их пришлите обратно по адресу:

375025, Ереван, Ул.Чаренца, 15, Институт археологии и этнографии АН Армянской ССР - Григоряну Григору Месроповичу.

ՆԱՄԱԿՆԵՐԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ*

* *Թարգմանությունները տրվում են նույն հերթականությամբ (հեղ.):*

1.

ՄՈՍԿՎԱ, ԿՐԵՄԼ, ԸՆԿ. Մ.Ս. ԳՈՐԲԱՉԵՎԻՆ

Հարգելի Միխայիլ Սերգեևիչ.

Մեծն Ալեքսանդր Մակեդոնացին դատավարությունների ժամանակ սովորաբար փակում էր մեկ ականջը, որպեսզի մյուսով լսի հակառակ կողմին: Ինչպե՞ս Դուք կարող էիք թույլատրել Կենտրոնական հեռուստատեսությամբ ելույթ ունենալ ադրբեջանական մարդասպան «գրողին» Բաքվում և Ադրբեջանի այլևայլ վայրերում տեղի ունեցած խժդժություններից հետո: Ո՞ւմ է պետք այս էժանագին տրագի-կոմեդիան, երբ մինչև օրս շրջափակման մեջ են գտնվում Խորհրդային Հայաստանը և ԼՂ Ինքնավար Մարզը, երբ ինչ-որ մեկի կամքով ատրճանակների և քնդանոթների փողերի տակ Լեռնային Ղարաբաղի մարզկոմի դատարկ շենքի վրա բարձրացվել է «ինտերնացիոնալ» Ադրբեջանի դրոշը: Դուք ինչ է, Միխայիլ Սերգեևիչ, դարձյա՞լ հավատում եք պանթուրքական-պրովոկատորներին, որոնք քարուքանդ արեցին մեր հայրենիքի սրբազան սահմանները:

Ձեզ կոչ եմ անում խելամտության:

Հարգանքով
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
ՍՄԿԿ անդամ 1960 թ., պատմ.գիտ. դոկտոր

27.5. 1988
375025, Երևան, Չարենցի 15

2.

ՀԱՄԼԿԵՄ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ ԸՆԿ. ՄԻՐՈՆԵՆԿՈՅԻՆ «ԿՈՄՍՈՄՈԼՍԿԱՅԱ ՊՐԱՎԴԱՅԻ» ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈԼԵԳԻԱՅԻՆ

Հարգելի ընկերներ.

Պետք է խոստովանեմ, որ ես շատ եմ սիրում մեր «Կոմսոմոլկան»՝ խորհրդային երիտասարդության համարձակ, սկզբունքային և ջանադիր մամուլը: Բաժանորդագրվում եմ ամեն տարի, կարդում եմ հաճույքով: Չեմ թաքցնում, այսօր ես շատ հուզված եմ ահա թե ինչու.

1988 թ. հուլիսի 15-ին «Կոմսոմոլսկայա պրավդայի» էջերում «Տունը ընդհանուր տանիքի տակ» խորագրով տպագրվել է Ձեր աշխատակից Ռ.Հուսեյնովի «Խորհրդածությունները» «Լեռնային Ղարաբաղի և նրա շրջակայքի իրադարձությունների մասին»: Այդ հոդվածում աղավաղված է Հայկական ԽՍՀ-ում ժողովրդավարական բարեփոխումների էությունը: Նշենք, որ հեղինակը կատարյալ արդարությամբ հարցնում է՝ «Ինչպե՞ս կարող է մեր օրերում արյուն հեղվել»: Կարծում էի, որ նա կձգտի պարզաբանել Ադրբեջանում կատարված արյունահեղության պատճառները, սակայն հեղինակը գրում է լոկ այն մասին, թե ինչպես Լեռնային Ղարաբաղի մարզկոմի նախկին քարտուղար Կևորկովն «ինքն էր որոշում, թե որտեղ էր տեղավորելու հյուրերին»:Ղարաբաղում և Հայաստանում տեղի ունեցած բազմահազարանոց ցույցերը, Հուսեյնովի պարզամիտ կարծիքով «ժամանակավոր կուրություն է» և հույս ունի, որ «բանականությունը բոլոր դեպքերում կհաղթանակի զգացմունքներին»: Հոդվածի հեղինակին անկեղծորեն գրգռում է խորհրդային հայտնի տնտեսագետի (նկատի ունի ակադեմիկոս Ա. Գ. Աղանբեկյանին) « ոչ իրավասու» հայտարարությունը, որը ֆրանսիական «Յումանիտե» թերթին տված հարցազրույցում արտահայտել էր այն միտքը, թե նպատակահարմար է Լեռնային Ղարաբաղը միավորել

Հայաստանի հետ: Հուսեյնովը, հավանաբար, գիտի, որ ակադեմիկոս Ա.Աղանբեկյանը քայլում է վերակառուցողների կողմնակիցների առաջին շարքերում: Նա ելույթ է ունեցել նաև ձեր թերթում:

Ռ.Հուսեյնովի կարծիքով, «այն, ինչ տեղի է ունենում Լեռնային Ղարաբաղի շուրջը, հարված է վերակառուցմանը, հնարավոր է՝ ամենալուրջը վերջին ժամանակներում»: Նման դատարկահունչ հայտարարությունը, մեղմ ասած՝ բամբասանք է: Լեռնային Ղարաբաղում տեղի ունեցած իրադարձությունները ցույց տվեցին այնտեղի հիմնահարցերի իրական պատկերը, որոնք ծագել են ստալինյան դեսպոտիզմի շրջանում և բրեժնևյան լճացման ժամանակներում: ԼՂԻՄ-ի բնակչությունը առաջինն զգաց վերակառուցման թարմ շունչը և համարձակորեն օգտվեց դրանից: Ինչպես հայտնի է, 1988թ. փետրվարի 20-ին ԼՂԻՄ աշխատավորների պատգամավորների մարզխորհուրդը կուսակցության մարզկոմի համաձայնությամբ ընդունել է որոշում Ադրբ. ԽՍՀ-ից դուրս գալու և Հայկ. ԽՍՀ-ին միավորվելու առթիվ՝ ԽՍՀՄ Սահմանադրության 70-րդ հոդվածի հիման վրա: Հայաստանի Գերագույն խորհրդի նստաշրջանը իր համաձայնությունը տվեց ԼՂԻՄ-ը Հայկ. ԽՍՀ-ի հետ վերամիավորվելու կապակցությամբ (15.6.1988): Ամեն ինչ կատարվեց օրենքի սահմաններում, Խորհրդային Միության Սահմանադրության շրջանակներում: Մենք ընկ. Հուսեյնովի հետ պետք է ուրախանայինք, որ նման փաստը հանդիսանում էր մեր հասարակության դեմոկրատացման, նոր մտածողության արդյունք, և այն բոլորովին չէր նշանակում գնալ «վերակառուցման նոր գաղափարների դեմ», ինչպես սխալմամբ կարծում է ընկ. Հուսեյնովը: Մի շարք հեղինակներ, ընդ որում նաև ընկ. Հուսեյնովը, խորամանկորեն հարցնում են՝ «Ո՞ւմ է դա ձեռնտու»: Պատասխանը միանշանակ է. ԼՂԻՄ-ի աշխատավոր լայն զանգվածներին, որոնք ցանկանում են միավորվել ոչ թե կապիտալիստական երկրի, այլ՝ Խորհրդային հանրապետության հետ, ուր ապրում է նույն էթնոսը, նույն ժողովուրդն՝ իր հոգեկան կերտվածքով և դարավոր ավանդույթներով: Միևնույն ժողովրդի արհեստական բաժանումը բարոյական չէ: Դա հակասում է սովետական հումանիզմի տարրական

սկզբունքներին, մեր սահմանադրության բուն ոգուն: Տեղին է ընկ. Հուսեյնովին հարցնել՝ ի՞նչ կապ ունեն ԼՂԻՄ-ի գործադուլները կամ Երևանում տեղի ունեցած դեմոնստրացույցերը կապիտալիստական երկրների համանման երևույթների հետ, ուր, Ձեր լրագրողի խոսքերով ասած՝ «փորձ կա դեմոնստրացույցերը ցրելու ռետինե գնդակների օգնությամբ» կամ «արցունքաբեր գազի» միջոցով: Արդյոք ընկ. Հուսեյնովը չի՞ առաջարկում կապիտալիստական երկրներից ընդօրինակել «ցույցերը ցրելու» նրանց եղանակը: Այդ դեպքում ինչպե՞ս հասկանալ «ՍՄԿԿ ԿԿ 19-րդ համամիութենական պարտ. կոնֆերանսի հիմնադրույթները», ուր մասնավորապես ասված է սովետական ժողովրդի սահմանադրական իրավունքների (խոսքի, մամուլի, ժողովների, միտինգների, փողոցային երթերի և շքերթների, խղճի ազատության) մասին:

Ստացվում է, որ խորհրդային մամուլի ներկայացուցիչը գաղափար չունի մեր ժողովրդի տարրական իրավունքների վերաբերյալ, այլապես չէր դիմի «սովետական իշխանության օրգաններին, իրավապահ ծառայություններին» սովետական մարդկանց խաղաղ շքերթները ցրելու նպատակով: Բայց ահա ընկ. Հուսեյնովը վախեցել է հիշատակել Սումգայիթում տեղի ունեցած հայերի ցեղասպանության խայտառակ փաստը, որը նախապես ծրագրվել - կազմակերպվել էր մուսուլմանական ֆանատիկոսների և հակահեղափոխական մուսաֆատիստների վերընձյուղվող բանդաների կողմից: Սումգայիթյան հայերի և նրանց պաշտպանող ռուս զինվորների կոտորածը բոլորովին չի հետաքրքրում Ձեր աշխատակցին: Նրան չեն հետաքրքրում նաև այդ արյունոտ քաղաքից փախչողների կյանքը, հանցագործների խայտառակ դատավարությունն այդտեղ: Այդ և այլ չարագործությունների մասին լրագրող Հուսեյնովը լռում է...

Ռ.Հուսեյնովի հոդվածում գիտակցաբար աղավաղված են փաստերը, հատուկ կեղծված են ԼՂԻՄ-ում և Հայաստանում տեղի ունեցած ժողովրդական հուզումների իրական պատճառները: Նրա դեղատոմսերն անընդունելի են, քանզի ներծծված են ազգայնամոլության թույնով և խոր ատելությամբ դեպի ոչ մուսուլմանական ժողովուրդները: Եվ

պարզապես զարմանում ես՝ ինչպե՞ս կարող են նման մարդիկ, որպիսին Ռ.Հուսեյնովն է, աշխատել սովետական կոմերիտմիության կենտրոնական մամուլում:

Ընդունեցեք բարի մաղթանքներս,
խորին հարգանքով՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
ՍՄԿԿ անդամ 1960թ.
Պատմական գիտությունների դոկտոր

18.61988
375025 քաղ. Երևան, Չարենցի 15:

3.

ՄՈՍԿՎԱ, ԿՐԵՄԼ, ՍՄԿԿ ԿԿ ԳԼԽԱՎՈՐ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ ԸՆԿ. Մ.Ս. ԳՈՐԲԱՉԵՎԻՆ

Հարգարժան Միխայիլ Սերգեևիչ.

Կենտրոնական մամուլը և հեռուստատեսությունը (բացառությամբ Հ.Բորովիկի «Դիրքորոշում» հաղորդաշարի) առավել հաճախ են ոչ ճիշտ հաղորդումներ տալիս Լեռնային Ղարաբաղում և նրա շուրջ տեղի ունեցած իրադարձությունների մասին, ներկայացվում է կեսճշմարտություն Հայկական ԽՍՀ-ում տեղի ունեցած զանգվածային ցույցերի իրական շարժառիթների վերաբերյալ: Իր «արջի ծառայությունն» է մատուցել «Պրավդայի» թղթակիցների «էմոցիաները և բանականությունը» ըստ էության ժողովրդական հուզումների իրողությունն աղավաղող հոդվածը:

Ես, որպես կոմունիստ և Խորհրդային Միության քաղաքացի, զայրացած եմ այն բանի համար, որ խորհրդային իշխանությանն ու կոմունիստական կուսակցությանը մինչև վերջ նվիրված հայ ժողովուրդը մամուլի կենտրոնական օրգաններում ներկայացվում է ծուռ հայելու մեջ, այն ժողովրդի, որի զավակները պայքարել են Հոկտեմբերի բարիկադների վրա, Հայրենական պատերազմի ռազմաճակատներում, կատարել և կատարում են իրենց ինտերնացիոնալ պարտքը Աֆղանստանում, այն ժողովրդի, որը իր ճակատագիրը հավերժորեն կապել է ռուս մեծ ժողովրդի հետ: Չէ՞ որ նույն այդ թղթակիցներն իրենց իսկ աչքերով տեսան, թե ինչպես խաղաղ շքերթի մասնակիցներն իրենց գլխավերևում տանում էին քաղբյուրոյի անդամների լուսանկարները, խորհրդային դրոշներ ու տրանսպարանտներ:

Սկզբունքորեն ի՞նչ է պատահել Հայաստանում, որ այդպես ոչ ճիշտ և միտումնավոր ուռճացվում է մեր մամուլի կողմից: Չէ՞ որ այստեղ բացարձակապես հակասովետական ոչինչ տեղի չի ունեցել և չէր կարող տեղի ունենալ: Հիմնահարցի էությունն, ինչպես Դուք գիտեք, այն է, որ

20-ական թվականների սկզբին անարդարացի կերպով Հայաստանից բաժանված Լեռնային Ղարաբաղը (Արցախը), որտեղ ճնշող մեծամասնությամբ ապրում են տեղաբնիկ հայերը, ցանկանում են միավորվել Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության հետ: Դուք նույնպես գիտեք, որ ԼՂԻՄ մարզգործկոմի նստաշրջանը փետրվարի 20-ին, կուսակցության մարզկոմի հավանությամբ, որոշում ընդունեց ԼՂԻՄ-ը Ադրբ. ԽՍՀ-ի կազմից դուրս գալու և Հայկ. ԽՍՀ-ի հետ միավորվելու մասին՝ հիմք ունենալով ԽՍՀՄ Սահմանադրության 70-րդ հոդվածը: Հայկ. ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը 1988 թ. հունիսի 15-ին միաձայն իր հավանությունը տվեց ԼՂԻՄ-ը Հայկական ԽՍՀ-ի կազմում ընդգրկելու մասին: Ինչպես տեսնում ենք, տեղի է ունենում իսկական ժողովրդավարական գործընթաց խորհրդային Սահմանադրության շրջանակներում, այսինքն՝ մի երևույթ, ծնունդ առած մեր հասարակության հրապարակայնության, վերակառուցման և ժողովրդավարության ժամանակաշրջանում: Դուք, հարգարժան Միխայիլ Սերգեևիչ, Հարավսլավիայում եղած ժամանակ իրավացի կերպով բնութագրեցիք ԼՂԻՄ-ում և Հայաստանում տեղի ունեցած իրադարձությունների նշանակությունը: Դժբախտաբար, մեր կենտրոնական մամուլը և «Պրավդայի» մի քանի աշխատակիցներ չհասկացան Ձեր բառերի էությունը և սևացրեցին Հայաստանի ողջ ժողովրդին, անվանելով նրան «էքստրեմիստ»: Դա արդարացի չէ, ազնիվ չէ:

Ես խորապես համոզված եմ, որ անձամբ Դուք և ԿԿ քարտուղարությունը կընդունեք արդարացի որոշում ԼՂԻՄ-ը Հայկական ԽՍՀ-ի հետ վերամիավորվելու կապակցությամբ. դա պահանջում է նոր մտածողություն, հանուն որի ոտքի է կանգնել ողջ հայ ժողովուրդը: Հակառակ դեպքում, վախենում եմ, ծագելու է նոր Սումգայիթ՝ իր առավել սարսափելի հետևանքներով: Չէ՞ որ գաղտնիք չէ, որ այսօր այնպես եռանդագին գործում են ԽՍՀՄ ժողովուրդների բարեկամության թշնամիները՝ պանթուրքիզմի և պանիսլամիզմի երդվյալ գաղափարախոսները...

Լեռնային Ղարաբաղի հայերը մշտապես եղել են Ռուսաստանի հուսալի հենարանը: Պետրոս Մեծը, Ա.Սուվորովը և մյուս մեծանուն այրերը մշտապես հենվում էին Արցախ-Ղարաբաղի քրիստոնյա հայ

ազգաբնակչության աջակցության վրա, նրանք ռուս զինվորների հետ կողք կողքի պայքարել են թուրքական և պարսկական զավթիչների դեմ: Իսկ ինչպե՞ս էին ղարաբաղցիները պայքարում ֆաշիստական օկուպանտների դեմ: Այդ փոքրիկ երկրամասը հայրենիքին է տվել Խորհրդային Միության ավելի քան 20 հերոսներ, փառապանծ մարշալներ, ծովակալներ և գեներալներ: Կարող եք հավատացած լինել. այսօր յուրաքանչյուր հայ հուսալի պահապան է մեր սոցիալիստական հայրենիքի հարավային սահմաններին: Նա չի մոռացել 1915 թ. եղեռնագործությունը, թուրք մարդասպանների չարագործությունները, նրան խոր ցավ է պատճառում հիշել հայերի ջարդը Սումգայիթում...

Նոր արյունալի ընդհարումներից խուսափելու նպատակով հանուն արդարության խնդրում եմ Ձեզ անհետաձգելիորեն քաղբյուրոյի օրակարգ մտցնել Հայկ. ԽՍՀ և ԼՂԻՄ-ի՝ մի կողմից, և Ադրբ. ԽՍՀ-ի՝ մյուս կողմից, կոնֆլիկտային իրադրության վերջնական և ամբողջապես լուծելու հետևյալ տարբերակները.

1. ԽՍՀՄ Սահմանադրության 2-րդ և 70-րդ հոդվածների հիման վրա՝ նկատի ունենալով ԼՂԻՄ-ի 1988թ. փետրվարի 20-ի և Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի 1988 թ. հունիսի 15-ի նստաշրջանի որոշումները՝ միավորել ԼՂԻՄ-ը Հայկական ԽՍՀ-ի հետ.

2. Միավորել ԼՂԻՄ-ին սահմանակից հայ ազգաբնակչություն ունեցող տարածաշրջանները և Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը վերակազմավորել իբրև Արցախի Ինքնավար Հանրապետություն՝ այն մտցնելով ՌՍՖՍՀ կազմի մեջ:

ա) Ելնելով ռազմաստրատեգիական նկատառումներից և ԽՍՀՄ հարավային սահմանների պաշտպանական նպատակներից, նկատի ունենալով այն կարևոր հանգամանքը, որ Նախիջևանի ԻԽՍՀ-ն ոչ մի անմիջական սահմանակցություն չունի Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի հետ և սահմանակից է Հայկական ԽՍՀ-ին, մտցնել այդ ինքնավար հանրապետությունը Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության մեջ:

Ներկա իրադրության պայմաններում այլընտրանք չեմ տեսնում:

Հուսով եմ, իմ առաջարկությունները հաշվի կառնվեն Ղարաբաղյան հիմնահարցը քննարկելու ընթացքում:

Խորին հարգանքով՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
ՍՄԿԿ անդամ 1960 թ.
Հայկ.ԽՍՀ ԳԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի կուսբյուրոյի քարտուղարի 1-ին տեղակալ
Պատմական գիտությունների դոկտոր
21.6.1988
Հասցես՝ 375025,Երևան, Չարենցի 15

4.

ՄՈՍԿՎԱ, ԿՐԵՄԼ, ԽՍՀՄ ՊՐԵՋԻԴԵՆՏ ԸՆԿ.Մ.Ս.ԳՈՐԲԱՉԵՎԻՆ, ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆԿ.Ա.Ի. ԼՈՒԿՅԱՆՈՎԻՆ, ԽՍՀՄ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆԿ. Ս.Ս.ԱԼԵՔՍԵԵՎԻՆ

Հարգելի ընկերներ.

ԼՂԻՄ-ում շարունակվում են Ադրբեջանի ղեկավարության վայրագությունները, հեղվում է մարդկանց արյունը, գնում է ի վերուստ կազմակերպված տեռորը հայ ժողովրդի դեմ: Մինչև ե՞րբ դուք պետք է լռեք և հովանավորեք Մութալիբովի և նրա օպրիչնիկների բարբարոսական գործողությունները: Հայ ժողովրդի համբերության բաժակը վաղուց լցվել է: Անհրաժեշտ է վերջնականապես լուծել Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցը: Բավական են կիսատ-պռատ որոշումները:

Հայաստանի մի խումբ գիտնականների անունից առաջարկում եմ ԽՍՀՄ պատգամավորների 4-րդ համագումարի օրակարգում մտցնել ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանի կազմից դուրս բերելու հարցը: Հակառակ դեպքում Դուք անձամբ պիտի պատասխան տաք արյունալի հետևանքների համար: Հավանաբար, Դուք արդեն մոռացության եք տվել Սումգայիթի, Բաքվի... վայրագությունները, դաժան կոտորածները, սովետական հարավային սահմանների ապամոնտաժումը, փախստականներին: Չէ՞ որ Դուք նույնպես ունեք երեխաներ, մի՛ կորցրեք մարդկային խիղճը: Դո՛ւք, Միխայիլ Սերգեևիչ, հանդիսանում եք խաղաղության Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր, ինչո՞ւ եք հապաղում: Ես Ձեզ կոչում եմ իմաստնության:

Հարգանքով

Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան

Հայկ.ԽՍՀ ԳԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի առաջատար գիտական աշխատող, պատմ. գիտ. դոկտոր

1.7.1988, 375025, Երևան, Չարենցի փող. 15

5.

ՄՈՍԿՎԱ, ԿՐԵՄԼ, ՍՄԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՂԲՅՈՒՐՈՅԻ ԱՆԴԱՄ ԸՆԿ. Վ.Ա. ՄԵԴՎԵԴԵՎԻՆ

Շատ հարգելի Վադիմ Անդրեևիչ.

Անկեղծորեն շնորհավորում եմ Ձեզ ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի անդամ ընտրվելու կապակցությամբ: Նշանակալից իրողություն է, որ մեր կուսակցության ղեկավարության մեջ ընտրվում են նաև գիտնականները, որոնց փորձն ու իմաստնությունն ուղղված են նաև գաղափարական ճակատի բարվոքմանը: Խորհրդային Միության և ամբողջ աշխարհի ժողովուրդներն այսօր բարձր են գնահատում կուսակցության և կառավարության քաղաքականությունը, որի շնորհիվ կնքվել է սովետա-ամերիկյան պատմական պայմանագիրը ռազմական կրճատումների մասին, անհամեմատ լավացել է միջազգային կլիման, նշանակալից տեմպեր է վերցնում վերակառուցումը, առավել խորությամբ է ընթանում սովետական հասարակության դեմոկրատացումը: Մենք նաև գիտենք, թե երբեմն որքան դժվար կացության մեջ են լինում քաղբյուրոյի և ԿԿ-ի անդամները հողի աշխատավորների, մտավորականների և բանվորների ներկայացուցիչների հետ հանդիպումների ընթացքում ունեցած զրույցների ժամանակ, քանզի անձի պաշտամունքը և լճացման տարիների բացասական երևույթները խոր հետք են թողել մեր հասարակության մեջ:

Այժմ կուսակցությունն արդարացիորեն վերակառուցման կուրս է վերցրել սոցիալ-քաղաքական կյանքի բոլոր ուղղություններով: Սակայն ես պետք է նկատեմ, որ վերակառուցումը դեռևս արգելակվում է ազգամիջյան հարաբերությունների հարցերում: Կցանկանայի բացահայտորեն արտահայտվել այս կապակցությամբ.

Իմ պատկերացմամբ, նախկինում ծագած բոլոր ազգամիջյան հիմնահարցերն այժմ կարելի է լուծել ԽՍՀ Միության անպատճառ

ամրապնդման հիման վրա, սահմանադրության շրջանակներում, խաղաղ ճանապարհով:

Իմ հայացքով՝ առանց հատուկ ջանքերի կարելի էր լուծել «Աբխազական հիմնահարցը»: Որքան ինձ հայտնի է, այդ ինքնավար հանրապետության ժողովուրդները վաղուց ի վեր ձգտում են վերամիավորվել Ռուսաստանի Դաշնության հետ: Այստեղ վտանգավոր ես ոչինչ չեմ տեսնում: Այդ ցանկությունը կարելի էր բավարարել դեմոկրատական հենքի վրա՝ հարցման ճանապարհով: Կամ՝ արդյոք տրամաբանակա՞ն է, որ Հարավ-Օսեթական Ինքնավար Մարզը գտնվում է Վրաստանի կազմում, իսկ Հյուսիս-Օսեթական Ինքնավար Հանրապետությունը՝ ՌՍՖՍՀ-ի: Կարծում եմ՝ ոչ:

Համանման պատկեր ենք տեսնում մեր օրերի ամենաթեժ կետում՝ Լեռնային Ղարաբաղում: Օգտվելով վերակառուցման ընձեռած հնարավորությունից՝ ԼՂԻՄ-ի հայ ժողովուրդը ցանկանում է վերամիավորվել Հայաստանի հետ, որի կազմում նա եղել է վաղնջական ժամանակներից ընդհուպ մեր դարի 20-ական թվականները:

Կարծում եմ՝ Դուք կհամաձայնեք, որ ԼՂԻՄ-ում ԽՍՀՄ Սահմանադրության շրջանակներում տեղի է ունեցել և տեղի է ունենում իսկական ժողովրդավարական գործընթաց, ինչի մասին չենք ցանկանում բացահայտորեն խոսել: Ընդառաջելով մարզի ազգաբնակչության ճնշող մեծամասնության ցանկությանը, աշխատավորների պատգամավորների նստաշրջանը, այնուհետև կուսակցության մարզկոմը ընդունեցին համապատասխան որոշումներ Հայաստանի նախկին այդ երկրամասը Հայկական ԽՍՀ-ի հետ վերամիավորելու մասին: Ինչպես հայտնի է, հանրապետության Գերագույն խորհուրդն իր համաձայնությունը տվեց ԼՂԻՄ-ն իր կազմում ընդունելու վերաբերյալ, իսկ Ադրբ.ԽՍՀ-ն, շրջանցելով Սահմանադրության 70-րդ հոդվածը և հենվելով 78-րդ հոդվածի վրա, ընդունեց հակառակ որոշում: Վերջին վճռական խոսքը պատկանում էր ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը, սակայն, ինչպես ցույց տվեց Կենտրոնական հեռուստատեսությունը նիստերի դահլիճից ս.թ. հուլիսի 18-ին, ընդունվեց սոցիալ-տնտեսական բնույթի միակողմանի որոշում: Ըստ երևույթին, ղեկավարության խորհրդականները և ռեֆե-

րենտները փաստաթղթերի պատրաստման ժամանակ կեղծել են փաստերը և շփոթության մեջ են գցել կուսակցության և պետության ղեկավարներին: Ես դեռ չեմ խոսում բանավեճ մղելու տարրական կուլտուրայի մասին: Իսկ հայ ժողովուրդը հավատում էր և այժմ էլ հավատում է, որ քաղբյուրոն և նախագահությունը կծանոթանան պատմական իրողությունների և ծագած իրադրության պատճառների հետ և կընդունեն քաղաքական որոշում բոլոր հայերին հուզող այդ հարցի շուրջ:

Ցավոք, դեռևս մինչև նախագահության նիստը կենտրոնական մամուլը ցուցաբերեց իր ոչ բարի ծառայությունը՝ միակողմանի տեղեկատվությունները, թույլ տալով միտումնավոր, վիրավորական արտահայտություններ միութենական հանրապետության, բազմահազար ցուցարարների հասցեին՝ առավել շիկացնելով իրադրությունը: Փաստորեն, կենտրոնական մամուլը և հեռուստատեսությունը մտածված կերպով կազմակերպեցին ոչ անաչառ հաղորդումներ Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանում տեղի ունեցած հուզումների իսկական պատճառների մասին:

Ես չեմ կասկածում, որ մամուլի ազնիվ և իրենց գործին նվիրված մարդկանց թիկունքում թաքնված են հակավերակառուցողական ուժերը, որոնք նպատակասլաց կերպով բորբոքում են ազգամիջյան կրքերը՝ պաշտպանելով գործող առանձին գաղտնի խմբերի շահերը: Հավանաբար, նրանք ձգտում են, որքան հնարավոր է, շուտ մոռացության տալ հայերի անգութ կոտորածները Սումգայիթում, զանգվածային թունավորումները Հայկ. ԽՍՀ Մասիսի շրջանում, կոտորածները ադրբեջանական Խոջալու գյուղաքաղաքում և այլուր:

Ելույթ ունենալով Ռիգայում, նոյեմբերի 15-ին Լիտվական ԽՍՀ կուսակցական-տնտեսական ակտիվի առջև, Դուք ասացիք.

«Ինչ-որ բան մամուլի էջերին հանձնելուց առաջ, երիցս, իսկ հնարավոր է՝ տասն անգամ պետք է մտածել, թե ինչպես դա կազդի ազգամիջյան հարաբերությունների, ամբողջ բնակչության ինքնազգացողության և տրամադրության վրա («Պրավդա», 16-ը նոյեմբերի 1988): Կհասկանա՞ն արդյոք գոնե այժմ Ձեր խորհրդաստ բառերի էությունը մի շարք վայ-լրագրողներ, ցույց կտա ժամանակը:

Վերջերս ես ծանոթացա Ադրբ.ԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի (27-ը ապրիլի, 1988 թ., նո. 145) «Ադրբեջանական ԽՍՀ պետական պահպանության ենթակա պատմության և մշակույթի հուշարձանների հաստատման մասին» որոշմանը:

Դուք պատկերացնո՞ւմ եք, սումգայիթյան կոտորածից ուղիղ մեկ ամիս հետո հաստատվում է հուշարձանների ցուցակ, որտեղ Նախիջևանի ԻՍՍՀ-ի և ԼՂԻՄ-ի հայկական ճարտարապետության հազարավոր հուշարձաններից և ոչ մեկը չի ներկայացված իբրև հայկական: Ինչպե՞ս կարելի է սեփականել հարևան ժողովրդի անցյալի քաղաքակրթությունն ու մշակութային ժառանգությունը, այն ժողովրդի, որն իր հազարամյա պատմության ընթացքում այդ տարածքներում կերտել է հեթանոսական տաճարներ, քրիստոնեական ճարտարապետության անզուգական հուշարձաններ ընդհուպ մեր հարյուրամյակի 20-ական թվականները:

Հիշում եմ, Գերագույն խորհրդի հուլիսի 18-ի նիստի ժամանակ ակադ. Եվգ. Պրիմակովն իր ելույթում ասաց, որ պատմությունը ոչ մի նշանակություն չունի ղարաբաղյան հարցը լուծելու համար: Ակադեմիական տիտղոս ունեցող մարդու նման դատարկահունչ հայտարարությունը, մեղմ ասած՝ քննադատության չի դիմանում: Հույս ունեմ, նրա համար տհաճ կլինի, եթե կարդա Միխայիլ Սերգեևիչ Գորբաչևի հետևյալ խոսքերը, որոնք նա արտասանել է 1988 թ. հոկտեմբերի 29-ին Մոսկվայի և Մոսկվայի մարզի երիտասարդության հետ հանդիպման ժամանակ («Պրավդա», 1988, 1-ը նոյեմբերի, նո.260): Մեր կուսակցության Գլխավոր քարտուղարը, մասնավորապես, ասաց.

«Գիտեք, այս գործում (խոսքը պատմության հուշարձանների մասին է - Գր.Գր.) սերունդների կապն է: Ինչ-որ մեկը ցանկանում է կտրել անցյալը, իբրև թե, այն, ինչ հետևում է, արդեն գնացած-վերջացած է և նշանակություն չունի: Դա սխալ է: Եթե սերունդների կապը կորչում է, փլուզվում է հասարակությունը: Մշակույթի ամեն մի շերտ, քաղաքակրթության ամեն մի շերտ և յուրաքանչյուր նոր սերունդ պետք է կանգնի ամուր հողի վրա, անցյալի նկատմամբ ունեցած անխոնա վերաբերմունքը միշտ շրջադարձվում է հսկայական բարոյական կորուստներով: Այդպես է

եղել այսօր, այդպես կլինի նաև վաղը: Մարդկանց մեջ եղած հոգով մարդը չի կարող չլինել պատմության մասնակիցը, նա պետք է շփվի նրա հետ, վերապրի նրանով»:
Հոյակապ է ասված.

Ահա թե ինչի մասին պետք է գրեին մամուլի հարգելի աշխատակիցները, և ոչ այն մասին, թե ինչպես այժմ Հայաստանի իշխանությունները «իրենց պահում են ոչ միշտ վճռական և հետևողական»: Ընդհակառակն՝ բոլորը գիտեն (այդ թվում նաև այդ թղթակիցները), որ խաղաղ ցույցերի և միտինգների օրերին հանգիստ չունեն հանրապետության ղեկավարները, որպեսզի հանկարծ չծագեն ծայրահեղ իրադրություններ բանակի և ժողովրդի միջև: Ո՞վ է տվել իրավունք այդ վայ-թղթակիցներին, որպիսիք են Օվչարենկոն և նրա նմանները, զրպարտել Հայաստանի կոմկուսի նորընտիր ղեկավարությանը: Ակամայից մտածում ես, որ նրանք հատուկ կատարում են ալիևշչինայի կամ դեռևս չհայտնաբերված ինչ-որ մաֆիայի հանձնարարությունը:

Մի շարք ամսագրեր և թերթեր («Նովոե վրեմյա», 1988, ապրիլ, նո.14, «Վետերան», նո. 41, Հավելված, «Տրուդ», «Պրավդա», փետրվարի 21 և այլն) իրենց էջերը լցրել են ապատեղեկատվությամբ, բացահայտ զրպարտանքով և թշնամական արտահայտություններով խորհրդային իշխանությանը նվիրված մարդկանց, հանրապետության կոմունիստների, մի ամբողջ ժողովրդի հասցեին: Ո՞ւմ է պետք այս ամենը:

Ի դեպ, ես պետք է նկատեմ, որ վերջին տարիներին շատ է գլուխը բարձրացրել իսլամը: Դա շատ վտանգավոր է, որովհետև, ինչպես Դուք գիտեք, Ղորանն իր ռազմաշունչ ոգով անտեսանելիորեն ներթափանցում է Խորհրդային Միության թուրքալեզու ժողովուրդների մտածելակերպի մեջ: Ժամանակը չէ՞ արդյոք անհաշտ պաքար մղելու մուսուլմանական քարոզիչների դեմ, որոնք իրենց հոգևոր սնունդը ստանում են դրսից:

Սույն թվականի մայիսի 22-ին ես նամակ գրեցի ընկ. Մ.Ս. Գորբաչևին (այն ստացվել է Կենտկոմի ընդհանուր բաժնում մայիսի 29-ին): Նամակում շարադրել եմ որոշ նկատառումներ ղարաբաղյան հիմնահարցի կարգավորման կապակցությամբ: Կարդացե՛ք, խնդրում եմ:

Հայ ժողովուրդն իր ճակատագիրը հավերժորեն կապել է ռուս ժողովրդի հետ: Յուրաքանչյուր հայ մարդ մեր հայրենիքի հարավային սահմանների հուսալի պահապանն է: Այդ փորձված է Պետրոս Մեծի ժամանակներից: Հայերը, այդ թվում նաև ղարաբաղցիները, միշտ հենարան են հանդիսացել Ռուսաստանի համար: Հայորդիներն աշխատել են Վ.Ի.Լենինի հետ, կռվել են Հոկտեմբերի բարիկադների վրա, հերոսաբար մարտնչել են ֆաշիստական զավթիչների դեմ...

Հայաստանից հարավ Թուրքիան է՝ հայ ժողովրդի ոխերիմ թշնամին, 1915 թ. հայոց ցեղասպանության կազմակերպիչը, ՆԱՏՕ-ի ակտիվ անդամը, ողջ Արևելքի օտտոմանացման գաղափարախոսը: Հայաստանը, իբրև քրիստոնեական երկիր, մշտապես խանգարել է նրան հասնելու իր նպատակին՝ թուրանյան կայսրության ստեղծմանը: Հայաստանը սահմանակցում է նաև Իրանի հետ: Այդ իրողությունները, կարծում եմ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել նման իրադրությունները վերլուծելու և ԽՍՀՄ ազգամիջյան հարաբերությունների ծագած հարցերը քննելիս:

Կրկնում եմ՝ հայ ժողովուրդը հավերժորեն կատարել է իր պատմական ընտրությունը. ապրել Ռուսաստանի հետ՝ խորհրդային ժողովուրդների ընտանիքում: Եվ թող ոչ ոք չհամարձակվի նրա մտադրությունը խեղաթյուրել ծուռ հայելու մեջ զրպարտության և պրովոկացիոն դատողությունների օգնությամբ: Այո՛, Հայաստանն այսօր դժվար օրեր է ապրում, բայց ժողովուրդը համոզված է, որ ԼՂԻՄ-ի հիմնահարցը կորոշվի արդարացիորեն, քաղաքական ճանապարհով, առանց անտեղի ձգձգման: Այդ են պահանջում նոր մտածողությունը, սոցիալիստական իրավական պետության շահերը:

Խորին հարգանքով՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր

20.11.1988
375025, Երևան, Չարենցի փող. 15:

6.

ՄՈՍԿՎԱ, «ՆՈՎՈՅԵ ՎՐԵՄՅԱ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ ԸՆԿ. ՎԻՏԱԼԻ ԻԳՆԱՏԵՆԿՈՅԻՆ

«Նովոյե վրեմյա» ամսագրում (1988 թ. 1-ը ապրիլի նո. 14, էջ 30-32) «Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ» խորագրի տակ տպագրվել է «Օրենք սահմանների մասին և օրենքի սահմանները» հոդվածը, որտեղ շարադրված է ամսագրի տեսաբան Լ. Ելինի զրույցի բովանդակությունը ԽՍՀՄ ԳԱ պետության և իրավունքի ինստիտուտի աշխատակիցներ իրավագիտության դոկտոր Բ.Լազարևի և իրավագիտության թեկնածու Ի.Մուկսինովի հետ: Նույն տեղում զետեղված է այժմյան Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև եղած սխեմատիկ քարտեզը, ուր մտցված է նաև Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը: Պետք է խոստովանեմ, որ ինձ՝ իբրև ընթերցողի, զարմացրին Ձեր մեկնաբանների աղքատիկ գիտելիքները Լեռնային Ղարաբաղի և լայն ժողովրդական զանգվածների բուռն ալեկոծումների պատճառների մասին:

Ընկ. Լ.Ելինի այն հարցին, թե «Ինչո՞ւմ է Լեռնային Ղարաբաղի յուրահատկությունը»,- Բ. Լազարևը պատասխանում է.

—«Լեռնային Ղարաբաղը ուղղակիորեն սահմանակից չէ Հայաստանի տարածքին և պատմականորեն (*) ամուր ինտեգրվել է Ադրբեջանի տնտեսական համակարգի մեջ», իսկ Ի.Մուկսինովն իր կողմից լրացնում է, որ թեև մարզի 180 հազար բնակիչներից «75,5 տոկոսը կազմում են հայերը», սակայն «լեռնաշղթան» «նույնիսկ թույլ չի տալիս ընդունելու Երևանի հեռուստատեսության հաղորդումները»:

Նախ՝ Բ. Լազարևի փաստարկումները համոզիչ չեն, քանզի Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետությունը նույնպես «ուղղակիորեն սահմանակից» չէ Ադրբեջանին (նայեցեք նույն Ձեր գծած քարտեզին), սակայն 20-րդ դարի 20-ական թվականներին Ստալինի, Լենինի և Չիչերինի նախաձեռնությամբ այն «ամուր» մտավ Ադրբեջանի կազմում: Ինչպես տեսնում ենք, Բ.Լազարևի մեկնաբանությունը կրում է

միակողմանի բնույթ:

Ինչ վերաբերում է ԼՂԻՄ-ին, ապա նա ավելի մոտ է Հայաստանին, քան Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետությունը՝ Ադրբեջանին (քարտեզի վրա այն դիտմամբ չի նշված):

Մեր հարգելի գիտնական-իրավաբանը սխալվում է նաև ինտեգրման խնդիրներում, որը բացատրվում է պատմական իրողությունների չիմացությամբ կամ միտումնավորությամբ:

Իսկ այժմ վերադառնանք Ի.Մուկսինովի հիշատակած «լեռնաշղթային», որն, իբր թե խանգարում է ԼՂԻՄ-ի՝ Հայաստանին վերամիավորվելուն: Հուսով եմ՝ նա գիտի, որ պատմական Հայաստանի Արցախ նահանգը 1923 թ. կոչվեց ԼՂԻՄ, չնայած «բարձր լեռնաշղթաներին», վաղնջական ժամանակներից իր տեղաբնիկ հայ ազգաբնակչությամբ մշտապես եղել է Հայաստանի կազմում: Անշուշտ, այստեղ պատճառը ոչ թե «լեռնաշղթան» է, ինչպես ենթադրում է Ի.Մուկսինովը (չէ՞ որ Անդրկովկասի հանրապետությունները, չնայած բարձր լեռներին, ընդունում են Կենտրոնական հեռուստատեսության հաղորդումները), այլ պատճառն ուրիշ է, որի մասին լռում են մեր մասնագետները: Նրանք «մոռացել են» ԽՍՀՄ քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների մասին, սահմանադրության 70-րդ հոդվածը:

Ղեկավարվելով մի շարք թղթակիցների միտումնավոր հաղորդումներով ԼՂԻՄ-ում և Հայաստանում տեղի ունեցող զանգվածային ալեկոծումների իրական պատճառների մասին, ցավոք, «Նովոյե վրեմյան» նույնպես արծանագրում է.

«Մամուլում քանիցս խոսվել է էքստրեմիստական ձևերի մասին, որոնք առկա դարձան նաև Լեռնային Ղարաբաղի իրադարձությունների ժամանակ»: Դա, հարգելի ընկերներ, մեղմ ասած՝ բամբասանք է հայ ժողովրդի հասցեին:

Ինչպե՞ս կարելի է «էքստրեմիստ» անվանել բազմահազարանոց խաղաղ ցույցերի մասնակիցներին, որոնք իրենց գլուխներից վեր բարձր պահում էին Լենինի, քաղբյուրոյի անդամների նկարները: Արդյո՞ք միամիտ պահվածքով չեն հնչում Բ. Լազարևի խոսքերն այն մասին, իբր «չի կարելի հրապարակայնությունն օգտագործել վերակառուցման

դեմ...»: Բայց չէ՞ որ հենց «Ղարաբաղյան հիմնահարցը» վերակառուցման ծնունդ է, որը դարձավ առաջին ծիծեռնակը մեր հասարակության հրապարակայնության և ժողովրդավարացման ճանապարհին:

Գիտնականը, առավել ևս իրավագիտության ներկայացուցիչը, պետք է արդարացի լինի: Այդ է պահանջում մեր հասարակության հեղափոխական նորացման ժամանակը: Մենք չպետք է վախենանք բացահայտ ճշմարտությունն ասելուց: Մենք պարտավոր ենք ուղղել նախկինում թույլ տրված սխալները:

Խորապես հարգելի ընկ. Իգնատենկո.

Ձեր փառապանծ ամսագիրը լույս է տեսնում աշխարհի 10 լեզուներով: Այն մեծ հեղինակություն վայելող համաշխարհային մասշտաբի հրատարակություն է: Խնդրում եմ Ձեզ՝ առավել ուշադիր եղեք նման հարցազրույցների ժամանակ, ինչպիսին է «Օրենք սահմանների մասին կամ օրենքի սահմանները» հարցազրույցը:

Ընդունեցեք բարի ցանկություններս.

Անկեղծորեն՝

Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան

Հայկ.ԽՍՀ ԳԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի

կուսբյուրոյի քարտուղարի 1-ին տեղակալ

Պատմական գիտությունների դոկտոր

25.6. 1988

Հասցես՝ 375025, Երևան, Չարենցի 15

7.

«ԳԼԱՍՆՈՍՏ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱԶՄԻՆ

Սրտանց ողջունում եմ «Գլասնոստ» շաբաթաթերթի առաջին համարի լույս ընծայումը: Հուսով եմ՝ այն կլինի Միության ընթերցողների հետաքրքիր, անաչառ և սիրելի թերթը, որը կպաշտպանի ոչ միայն մեր կուսակցության ու կառավարության առաջնորդների, այլև շարքային կոմունիստների շահերը: Առաջին խմբագրական հոդվածում Դուք բոլորովին արդարացիորեն արձանագրում եք, որ «այսօր ճշմարիտ կերպով հարցեր տալու ժամանակն է»: Ահա և, օգտվելով այդ իրավունքից, ես ուզում եմ Ձեզ ուղղել մի շարք հարցեր, որոնք հուզում են ոչ միայն ինձ, այլև բազմաթիվ ընթերցողների: Ազնվորեն ասած՝ ես չէի ցանկանա, որ անաչառ պատասխանների համար Ձեզ ազատեին աշխատանքից. չէ՞որ Դուք էլ ունեք զավակներ, ընտանիք, անվերջանալի կարիք՝ փոքրիշատե լավ ապրելու ակնկալիքով: Մի խոսքով, վարվեցեք այնպես, ինչպես թելադրում է Ձեր խիղճը:

Հարցերս կլինեն ուղղակի և բացահայտ.

1. Ո՞վ և ինչպե՞ս կազմակերպեց խորհրդա-իրանական պետական սահմանի ապասարքահանումը (դեմոնտաժ) և ի՞նչ նպատակ ուներն նրա սադրիչները: Կոնկրետ՝ ո՞վ պատիժ կրեց հարյուրավոր կիլոմետրեր քարուքանդ անելու համար:

2. Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության նախագահությունը պաշտոնապես որոշում է ընդունել ԽՍՀՄ կազմից դուրս գալու մասին, իսկ Կենտրոնը մինչև այժմ չի արձագանքել (հակազդել) այդ առթիվ: Ինչպե՞ս կարող եք Դուք բացատրել նման լռությունը. համաձա՞յն է, թե ոչ: Չէ՞ որ դա իրավասու որոշում չէ:

3. Ադրբեջանի կողմից բարբարոսական շրջափակման հետևանքով Հայկ. ԽՍՀ կորուստները կազմում են մի քանի միլիարդ ռուբլի: Ինչո՞ւ մինչև այժմ Կենտրոնը լռում է և չի ցանկանում պատժել մեղավորներին: Պատասխանատո՞ւ է արդյոք անձամբ երկրի պրեզիդենտը ադրբեջանական ղեկավարության անմարդկային նման գործողությունների համար, որոնք մինչև օրս շարունակում են հայերի, մասնավորապես, ԼՂԻՄ-ի ազգաբնակչության իրավունքները ոտնահարելու պանթուրքական քաղաքականությունը արտակարգ դրության պարետ, գեներալ Վ.Սաֆոնովի միջոցով: Մինչև ե՞րբ պետք է լռենք, թե՞ դա հատուկ է արվում, որպեսզի «Ղարաբաղ» գոռացողների բերանը փակեն: Ես, որպես 30 տարվա կոմունիստ, անկեղծորեն բողոքում եմ Մ.Ս.Գորբաչևի և նրա շրջապատի չմտածված քաղաքականության դեմ՝ ԽՍՀՄ շրջանակներում միասնական հայ ժողովրդի երկու մասերը միավորելու կապակցությամբ: «Վերակառուցումը վերածնում չէ» տխրահռչակ բառակապակցությունը հնչում է դեմագոգիկ ծևով: Իսկ ե՞րբ պետք է կիրառենք «ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄ» հումանիստական բառը: Ղարաբաղը, ուր 80 տոկոսից ավելի հայեր են ապրում, ցանկանում է վերամիավորվել ոչ թե Թուրքիայի, դեպի ուր ձգտում է Ադրբեջանը, այլ՝ Խորհրդային հանրապետության հետ: Մեր ստրատեգներն ու պետության առաջնորդները երբևէ պե՞տք է իմանան այդ տարրական բաները:

4. Ասացեք, խնդրեմ, իշխանության վերին էշելոններին երբևէ հետաքրքրե՞լ է, թե որքա՞ն և ո՞ր արտադրության զենք են ստացել Թուրքիայի և Իրանի միջոցով Ադրբեջանի ժող.ճակատի մարդասպանները: Չէ՞ որ մինչև օրս այդ սահմանագոտում վերջնականապես չի վերականգնված կարգուկանոնը: Լինենք իրատեսներ: Այլապես թմբկահարում ենք Հայաստանի աշխարհազորայինների մասին, որոնք պաշտպանում են հանրապետության սահմանները ադրբեջանական մարդասպաններից: Չէ՞ որ եղել են Սումգայիթը, Բաքուն, Կիրովաբադը, Խոջալուն, որտեղ տուժել են ոչ միայն հայերը, այլև Միության տարբեր ժողովուրդները: Ի՞նչ երաշխիք կա, որ այս ամենը չի կրկնվելու:

5. Մինչև ե՞րբ պետք է շարունակվեն Կենտրոնական հեռուստատեսության և կենտրոնական մամուլի միակողմանի, կեղծված և պրովոկացիոն հաղորդումները Ռուսաստանին նվիրված քրիստոնեական հայ ժողովրդի մասին:

Անկեղծորեն՝

Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան

ՍՄԿԿ անդամ 1960 թ., պատմ. գիտ. դոկտոր

18.8. 1988

Հասցես՝ 375025, Երևան, Չարենցի փող. 15:

8.

ԽՍՀՄ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆԿ. Ս.Ս. ԱԼԵՔՍԵԵՎԻՆ

Հարգարժան Սերգեյ Սերգեևիչ.

Բարի օր: Կարծում եմ՝ Դուք ինձ հետ կհամաձայնեք, եթե ասեմ, որ մինչև օրս ԼՂԻՄ-ի հիմնահարցի լուծման ուղղությամբ ընդունվել են չմտածված կիսատ-պռատ որոշումներ, որոնք ոչ թե նպաստել են խաղաղությունն ու փոխադարձ համաձայնությունը վերականգնելուն, այլ առավել սաստկացրել են լարվածությունն այդ տարածաշրջանում: Եվ, որպես կանոն, պրեզիդենտի և Միության Գերագույն խորհրդի ոչ տրամաբանական գործողությունների հետևանքով մինչև օրս թափվում է խաղաղ մարդկանց արյունը, զոհվում են երիտասարդ զինվորները, վայրագություններ են կատարում ադրբեջանական ՕՄՕՆ-ականները մարզի հայկական գյուղերում: Հարց է ծագում՝ մինչև ե՞րբ պետք է շարունակվեն այս անօրինականությունները: Ժամանակը չէ՞ խիստ պատասխանատվության ենթարկել բոլոր նրանց, ովքեր թույլ են տալիս հակասահմանադրական արարքներ՝ ի հաճույս Ադրբեջանի ներկա ղեկավարության (Մութալիբով, Պոլյանիչկո, Կաֆարովա և այլք):

Կարծում եմ՝ հարկավոր է տարբերակել երկու տեսակետներ.

1. Ո՞ւր է ձգտում Ղարաբաղի հայ ժողովուրդը. դեպի Միություն:

2. Ո՞ւր է ձգտում Ադրբեջանի ղեկավարությունը. դեպի պանթուրքիզմ՝ Թուրքիայի գլխավորությամբ:

Վերջերս ես իմացա պրեզիդենտի նոր հրամանագրի մասին, սակայն այն չի ստորագրվել ադրբեջանական կողմի ճնշման հետևանքով: Դուք, հարգելի Սերգեյ Սերգեևիչ, իբրև Միության Սահմանադրական վերահսկողության նախագահ, կարող էիք այս կապակցությամբ ասել Ձեր

ծանրակշիռ խոսքը: Չէ՞ որ այժմ Լեռնային Ղարաբաղում չկա սովետական իշխանություն: Այնտեղ սանձարձակորեն շրջում են Մութալիբով-Պոլյանիչկոյի լկտի օպրիչնիկները: Պոլյանիչկոն պետք է կանգնի դատարանի առջև՝ Աֆղանստանում սովետական զինվորների ոչնչացման համար: Եվ այդ կլիներ արդարացի: Աշխարհում ոչ մի տեղ այնպես կոպտորեն չեն ոտնահարվում մարդու իրավունքները, ինչպես Լեռնային Ղարաբաղում: Իսկ մենք փակում ենք մեր աչքերը, որպեսզի չնեղացնենք Սումգայիթի, Բաքվի, Կիրովաբադի, Շուշիի մարդասպաններին: Գնացեք, խնդրում եմ, ԼՂԻՄ, և սեփական աչքերով Դուք կտեսնեք, թե ինչ է կատարվում այնտեղ զենքի միջոցով: Հույս ունեմ, ադրբեջանական ՕՄՕՆ-ականները գոնե Ձեզ կխնայեն և չեն արտաքսի ստեփանակերտյան օդանավակայանից, ինչպես կատարվեց վերջերս Եվրոպառլամենտի ներկայացուցիչների, ԽՍՀՄ և Ռուսաստանի Դաշնության ժողովրդական պատգամավորների հետ: Դա խայտառակ ակտ է՝ ուղղված, այսպես կոչված՝ Խորհրդային սոցիալիստական դեմոկրատական հանրապետության դեմ: Ինչու պրեզիդենտն այդպես վախենում է ադրբեջանական լիդերներից. չէ՞ որ նա ռուս քրիստոնյա է, բայց պաշտպանում է մուսուլմանական ազգայնամոլների շահերը: Ո՞ւմ է պետք այդ էժանագին քաղաքականությունը, որը ոտնահարում է քրիստոնյա հայ ժողովրդի արժանապատվությունը: Ազգամիջյան հարցերում պրեզիդենտը թույլ է տալիս սխալը սխալի հետևից: Կոպիտ ուժով չի կարելի ծնկի բերել ժողովրդին: Վաղուց անցել է ունտեր-պրիշիբեևների դարաշրջանը:

Դուք, հարգելի Սերգեյ Սերգեևիչ, փառք աստուծո, գիտնական եք համաշխարհային մասշտաբով: Ինչո՞ւ եք հապաղում ասել ճշմարտությունը մեր պրեզիդենտին Ղարաբաղյան հիմնահարցը լուծելու կապակցությամբ: Արդյո՞ք քիչ է հեղված արյունը: Թող նա պատասխանատվության ենթարկի խորհրդա-իրանական սահմանը քարուքանդ անողներին, խորհրդային հանրապետության շրջափակման կազմակերպիչներին, այն էլ այս սարսափելի երկրաշարժից հետո...

Ուղարկում եմ Ձեզ Երևանի պետհամալսարանի պրոֆեսոր Լ.

Կարապետյանի «ԼՂԻՄ-ի հիմնահարցի որոշման սահմանադրական հիմունքների մասին» հոդվածը:

Անկեղծորեն Ձեզ հարգող՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր

22.2. 1989
375025, Չարենցի փող. 15:

9.

ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆԿ. Ս.Ս.ԱԼԵՔՍԵԵՎԻՆ

Խորապես հարգելի Սերգեյ Սերգեևիչ.

Առաջարկում եմ. Ներկայացված Սեփականության մասին 23 հոդվածը օրինագծից հանել, քանզի այն ցույց է տալիս միութենական հանրապետության բացահայտ գերակայությունն ինքնավար հանրապետությունների նկատմամբ: Մեզանում հավասարազոր հանրապետությունների ֆեդերացիա է և ժամանակն է վերջ տալ ֆեոդալական կախվածությանը:

Նշված պարբերության փոխարեն առաջարկում եմ հետևյալը.

«Ինքնավար կազմավորումներն իրավունք ունեն իրենց մոտ կայացած համաժողովրդական հանրաքվեի (ռեֆերենդումի) միջոցով լինել ԽՍՀՄ շրջանակներում ցանկացած միութենական հանրապետության կազմում»:

Առաջարկվող դրույթը տալիս է համապարփակ պատասխան ազգամիջյան հարաբերությունների արմատական հարցերին:

Ցանկանում եմ Ձեզ առողջություն և համբերություն:

Հարգանքով՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Հայկ. ԽՍՀ. ԳԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի բաժնի վարիչ

10.

ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՂԱԿԱԼ, ԸՆԿ. Ա. Ի. ԼՈՒԿՅԱՆՈՎԻՆ

Մեծարգո Անատոլի Իվանովիչ.

Շնորհակալությամբ արձանագրում ենք, որ մեր ղեկավարներից առաջինը Դուք անկեղծորեն և զայրույթով դատապարտեցիք Հայկական Սովետական Հանրապետության խայտառակ շրջափակումը «ինտերնացիոնալ» Ադրբեջանի պարագլուխների հրահանգով: Այդ անմարդկային վանդալիզմի բարբարոսական ակտը Ադրբ. ԽՍՀ-ի, որը ձգտում է միավորվել Թուրքիայի հետ, կուսակցական ղեկավարության գիտությամբ, պետք է դատապարտվի ոչ միայն Ձեր, այլև Մ.Ս.Գորբաչևի կողմից: Անկեղծորեն ասած՝ մեզ զարմացնում է նրա ադրբեջանամետ դիրքորոշումը: Հուշեցեք նրան, խնդրում եմ, որ այդպես չի կարելի. Հայաստանը մեր հայրենիքի հարավային սահմանների հուսալի պաշտպանն է:

Ինչ վերաբերում է շրջափակված ԼՂԻՄ-ին, ապա նա ըստ էության վաղուց ի վեր դուրս է եկել Ադրբ. ԽՍՀ-ի կազմից: Սումգայիթում, Խոջալուում, Կիրովաբադում, Բաքվում և այլ վայրերում հայերի եղեռնի կազմակերպիչներին գրգռում է այն փաստը, որ հայ ժողովուրդը, այդ թվում նաև ղարաբաղցիները ունեն ռուսական կողմնորոշում, պայքարել են թուրք նվաճողների դեմ ռուսական դրոշների ներքո: Լինենք իրատես:

Անկեղծորեն՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր

22.11.1989
375025, Երևան, Չարենցի 15:

11.

«ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Խորապես հարգելի ընկ. խմբագիր

«Խորհրդային Ղարաբաղ» (ռուսերեն) թերթում (1989, օգոստոսի 6, նո.177) ես և իմ գործընկերները կարդացինք Ս.Մոսունցի հաղորդումն այն մասին, թե ինչպես ծառայողական պարտականությունները կատարելիս ներքին ծառայության ավագ լեյտենանտ ընկ. Ա. Պոլտարակը իրեն դրսևորել է վճռականորեն և օպերատիվ կերպով հեղուկ գազի Բարդայի կայանում, շուկայում և Բարդա-Միրբաշիր ճանապարհի վրա:

Եթե հնարավոր է, խնդրում եմ Ձեր թերթի միջոցով մեր խորին շնորհակալությունը և երախտագիտությունը հայտնել Ա.Պոլտարակին, ինչպես նաև երեք զինծառայողներին՝ նրանց արիության և հստակ գործողությունների համար:

Եթե ԼՂԻՄ-ում գտնվող սպաները և զինվորները նույն կերպ օպերատիվ և համարձակ գործեին, ապա կկրճատվեին խայտառակ միջադեպերը, որոնց կազմակերպիչները վերակառուցման թշնամիներն են:

Հարգանքով՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Հայկ.ԽՍՀ ԳԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի վիմագրության բաժնի վարիչ
Պատմ. գիտ. դոկտոր

14.8. 1989
375025, Երևան, Չարենցի 15:

12.

ՄՈՍԿՎԱ, ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀԵՌՈՒՍՏԱՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ, «ՎՐԵՄՅԱ» ԾՐԱԳՐԻ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆԸ

1990 թ. փետրվարի 2-ին «Վրեմյա» ծրագրից հետո մենք դիտեցինք հարցազրույց Ադրբեջանի Ժող.ճակատի պարագլուխներից մեկի՝ ոմն «գրողի» հետ: Ամոթ է, որ հանցագործության տեղում բռնված մարդասպանին հնարավորություն է ընձեռվել Կենտրոնական հեռուստատեսությամբ այդպես ազատորեն, ցինիկ ժպիտով խոսել ԽՍՀՄ ժողովուրդների բարեկամության մասին, երբ մինչև ծերբակալվելը կատաղությամբ կոչ էր անում սպանել Բաքվի, Կիրովաբադի, Սումգայիթի, Խանլարի և «ինտերնացիոնալ» Ադրբեջանի այլ բնակավայրերի ռուսալեզու խաղաղ բնակիչներին: Ո՞ւմ է պետք այս էժանագին բեմականացումը: Ավելի լավ է, թող այդ տականքը պատասխան տա իր մեղքերի համար, իր կատարած սպանությունների, հայերի նկատմամբ գործած եղեռնի, հրկիզումների, անմեղ մարդկանց թափած արյան համար, սահմանապահների կանանց և մայրերի, ծերերի և մանուկների արտասուքի համար, պանթուրքական բանդաների կողմից այնպես նենգորեն սպանված մեր երիտասարդ զինվորների համար:

Կարծում եմ՝ Կրեմլը, ի վերջո, պետք է կատարի համապատասխան եզրակացություններ, ո՞վ է սովետական իշխանության թշնամին և ո՞վ է բարեկամը: Հակասովետական կամպանիան Բաքվում շարունակվում է: Մինչև օրս Ադրբեջանի երկաթգծի կայարաններում կանգնած են բեռնված վագոնները: Շրջափակումը քայքայեց Հայաստանի ողջ տնտեսությունը: Թող հասարակությունից մերժված այդ անձը պատասխանի նաև այս հարցին: Ո՞վ է հրահանգել ԼՂԻՄ-ի հատուկ ռեժիմի պարետին՝ ադրբեջանական դրոշը բարձրացնել այդ երկրամասի մարզկոմի դատարկ շենքի վրա: Ժողովրդավարություն չի լինում ատրճանակների և թնդանոթների փողերի տակ: Այս մասին պետք է հիշեն մեր պետության և կուսակցության առաջնորդները: ԼՂԻՄ-ի ժողովուրդը վաղուց ինքնո-

րոշվել է ժողովրդավարական ճանապարհով:

Ժամանակը չէ՞ արդյոք խիստ պատասխանատվության ենթարկել ազգամիջյան խռովություններ հրահրողներին: Պե՞տք է երբևէ վերականգնվի արդարությունը:

Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
ՍՄԿԿ անդամ 1960թ.

3.2. 1990
375025, Երևան, Չարենցի 15:

13.

ԽՍՀՄ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԻՆԻՍՏՐ ԸՆԿ. Բ.Կ. ՊՈՒԳՈՅԻՆ ԽՍՀՄ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԻՆԻՍՏՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՂԱԿԱԼ ԸՆԿ. Բ.Վ. ԳՐՈՄՈՎԻՆ

Հարգելի Բորիս Կարլովիչ,
Հարգելի Բորիս Վսեվոլոդովիչ.

Անկեղծորեն շնորհավորում եմ Ձեզ այդ բարձր պաշտոններին նշանակվելու կապակցությամբ: Դուք աշխատանքի եք անցնում մեր երկրի համար շատ բարդ և պատասխանատու ժամանակաշրջանում և, Աստված տա, որ ամեն ինչ բարվոք լինի, խաղաղություն հաստատվի Միջին Ասիայում, Ուկրաինայում, Մերձբալթիկայում, Մոլդավիայում և Միության մյուս «թեժ կետերում», ընդ որում նաև Անդրկովկասում՝ Հայաստանում և Ադրբեջանում, ուր մինչև օրս հեղվում է անմեղ մարդկանց արյունը:

Համար 1-ին «թեժ կետը» Լեռնային Ղարաբաղն է, ուր, ինչպես Դուք գիտեք, վաղնջական ժամանակներից ապրում են հայեր, որտեղ նրանց իրավունքները ծայրաստիճան ոտնահարված են: Այստեղ չկա սովետական իշխանություն. այն վերացված է ադրբեջանական ղեկավարության անօրինական պահանջով՝ ԽՍՀՄ պրեզիդենտի հաճությամբ:

Կարծում եմ՝ Դուք կհամաձայնեք ինձ հետ, եթե ասեմ, որ այդ անմտածված ակտը առավել խորացրեց Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև եղած լարված հարաբերությունները: Փաստորեն երկու հարևան հանրապետությունների միջև գնում է չհայտարարված պատերազմ, և դրանից, բնական է, մեծապես տուժում են երկու կողմերի խաղաղ բնակիչները:

Այժմ ԼՂԻՄ-ում շարունակվում են ադրբեջանական իշխանությունների սանձարձակությունները և այդ ողբերգության մեջ ոչ պակաս դեր ունի արտակարգ դրության պարետ, գեներալ-մայոր Վ. Սաֆոնովը, որը ինչ-որ անբացատրելի պատճառներով պաշտպանում է միայն ադրբեջանական կողմին՝ հլու-հնազանդ կատարելով Ա. Մութալիբովի և ոչ՝ ներքին գործերի մինիստրի կամքը: Գործը հասել է այն աստիճան ստորության, որ Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի 2-րդ քարտուղար Պոլյանիչկոն իր օպրիչնիկներով շրջում է Լեռնային Ղարաբաղի հայկական գյուղերում՝ ստիպելով մարդկանց թողնել իրենց հարազատ օջախները կամ ընդունել Բաքվի, Սումգայիթի, Կիրովաբադի Խոջալուի...արյունախում մարդասպաններին, սովետա-իրանական սահմանը քարուքանդ անողներին, սովետական հանրապետության խայտառակ շրջափակման համար, այն էլ այնքան սարսափելի երկրաշարժից հետո:

Պատասխանեցեք, խնդրում եմ, ո՞վ է իրավունք տվել ադրբեջանական լիդերներին փակել Սարատովից ադրբեջանական տարածքներով Հայաստան եկող գազամուղը: Չէ՞ որ դա ստորություն է և անմարդկային վարմունք: Շրջափակման հետևանքով Հայաստանի վնասը կազմում տասնյակ միլիարդ ռուբլիներ: Ո՞վ պետք է հատուցի այդ վնասը: Իհարկե, Ադրբեջանը: Իսկ երկրի պրեզիդենտը, փոխանակ խստորեն պատժելու շրջափակման կազմակերպիչներին, ցավոք, լռում է: Այդ հարցերում Միխայիլ Սերգեևիչը վատ խորհրդականներ ունի: Դրանց բոլորին պետք է դուրս շպրտել, որովհետև նրանք ներսից քանդում են Միությունը: Մինչև օրս չի գործում Գորիս-Լաչին-Ստեփանակերտ ավտոմայրուղին: «Վերևի» ցուցմունքով, ինչպես մի անգամ խոստովանեց գեներալ Սաֆոնովը, այստեղ կանգնած են ներքին զորքերի ստորաբաժանումները: Հարց է ծագում՝ ո՞վ է հրաման տվել շրջափակել 8-կիլոմետրանոց ճանապարհը (ԼՂԻՄ-ից մինչև Հայաստան): Դա անմտություն է՝ «Բեռլինյան պատ» կառուցել Լեռնային Ղարաբաղի և Հայաստանի հայկական բնակավայրերի միջև: Դա ի՞նչ ստոր քաղաքականություն է՝ իրարից բաժանել միևնույն ժողովրդի երկու հատվածները: Ո՞վ պետք է պատասխան տա այդ հրեշավոր գործողությունների համար:

Այնուհետև՝ ԼՂԻՄ-ում գինաթափվում է միայն հայկական կողմը, իսկ

ադրբեջանական տեռորիստական զինված խմբավորումները ազատորեն շրջում են ողջ մարզում՝ ավտոմատներով զինված՝ սպանելով հայ ազգության խաղաղ բնակիչներին, քշելով նրանց անասունը, ոչնչացնելով քրտինքով աճեցրած նրանց բերքը: Ինչո՞ւ ենք այդ մասին լռում: Ամո՞թ է, թե վախենում ենք ճշմարտությունն ասել: Չէ՞ որ դրանք նույն մարդիկ են, որոնք անպատժելիորեն քարուքանդ արեցին ԽՍՀՄ-ի սրբազան սահմանները: Այստեղ, ինչպես տեսնում ենք, գնում է ոչ թե «Ելակի պատերազմ» (թող մեզ ների հարգելի Ռաֆիկ Նիշանովիչը): Դա պանիսլամիզմի գաղափարախոսների ձեռքի գործն է, որոնց վերջնական նպատակն է Ղորանի երկրպագուների միավորումը թուրքական կայսրության շուրջ, իսկ Հայաստանը, որպես քրիստոնեական երկիր՝ Ռուսաստանին նվիրված, իբրև թե խանգարում է նրանց: Ե՞րբ պետք է մենք հասկանանք այս անվիճելի իրողությունը և իրերը կոչենք իրենց անուններով:

Ստեփանակերտում՝ ԼՂԻՄ-ի մարզային կենտրոնում, հայկական միլիցիան նույնպես զինաթափված է, իսկ ադրբեջանականը շրջում է ավտոմատներով և «պահպանում է» քաղաքի մոնոհայկական ազգաբնակչությանը: Քաղաք, որտեղ չի ապրում ոչ մի ադրբեջանցի: Ո՞վ է իրավունք տվել այդ «կարգուկանոնի պահապաններին» շրջափակման մեջ պահել Ստեփանակերտի օդանավակայանը: Այս ամենը նրանից է, որ մարզում չկա սովետական իշխանություն, իսկ պարետությունը հանձնել է իր դիրքերը, այսպես կոչված՝ «կազմկոմիտեին», որտեղ ոչ մի հայ չկա: Մի՞թե սա արդարացի է: Ինչո՞ւ է այդպես հլու-հնազանդ կատարում Մութալիբովի կամքը Նաջիբուլայի նախկին խորհրդական Պոլյանիչկոն: Չէ՞ որ ադրբեջանցիները բացահայտորեն ասում են. «Մենք ԼՂԻՄ-ից կարտաքսենք հայերին, իսկ հետո հերթը կհասնի նաև ռուսներին»: Ադրբեջանցիների համար հենարանը ոչ թե Մոսկվան է, այլ՝ Անկարան: Այդ մասին գրում են նաև թուրքական թերթերը: Գործը հասել է այն աստիճան հիմարության», որ թուրքական «Գունյաշ» թերթը անցյալ տարի իր էջերում հայտնել էր, որ պրեզիդենտ Գորբաչևը ազգությամբ ոչ թե ռուս է, այլ թուրք, որովհետև պաշտպանում է թուրք-ազերիներին: Բայց եկեք չկրկնենք այդ բուլվարային թերթի մեկնաբանությունները: Մեզ բոլորիս այժմ հետաքրքրում է իրադրությունը ԼՂԻՄ-ում, որը

գտնվում է եռակի շրջափակման մեջ, իսկ Կենտրոնն այդ մասին չի մտածում: Բայց չէ՞ որ դա այն երկրամասն է, որը միշտ պաշտպանել է ռուսաստանցիների շահերը՝ սկսած 13-րդ դարից, ռուս-թուրքական, ռուս-պարսկական պատերազմների ժամանակ: Դա այն երկրամասն է, որը տվել է Խորհրդային Միության ավելի քան երկու տասնյակ հերոսներ, մարշալներ և ծովակալներ, բազմաթիվ պանծալի զինվորներ: Ինչպե՞ս կարելի է թքել ղարաբաղցիների հոգու մեջ, որոնց մեղքը միայն այն է, որ հավատալով վերակառուցմանը, ցանկություն ունեցան անձամբ որոշելու իրենց ճակատագիրը, սակայն մնացին խաբված զինծառայողների սապոգների տակ: Հայ ժողովրդի համբերության բաժակը մինչ ի բերան լցված է: Լրջորեն մտածեք, հարգելի ընկերներ և նայեցեք Ձեր շուրջը, ինչ է կատարվում ԼՂԻՄ-ում: Հավատացեք՝ աշխարհում ոչ մի տեղ այնպես ոտնահարված չեն մարդու իրավունքները, ինչպես Լեռնային Ղարաբաղում: Երկա՞ր պետք է շարունակվի այս խայտառակ իրավիճակը: Ժամանակը չէ՞ արդյոք կանգ առնել և ասել ողջ ճշմարտությունը ԼՂԻՄ-ում ազերիների կատարած վայրագությունների մասին: Ինչո՞ւ պետք է ռուս զինվորը սպանվի խաղաղ ժամանակներում ադրբեջանական գաղափարախոսների ինչ-որ ստոր նպատակների համար: Ինչո՞ւ պետք է տանջված ռուս մայրը քայլի սգո շորերով...Չէ՞ որ Դուք, Բորիս Վսեվոլոդովիչ, լավ գիտեք, թե ինչ է նշանակում որդեկորույս մոր արունքը...

Հանուն արդարության և խաղաղության վերականգնման այդ տարածաշրջանում, ես առաջարկում եմ հետևյալը.

1.Անհապաղ վերականգնել ԼՂԻՄ-ի ժողովրդի կողմից օրինական ճանապարհով ընտրված խորհրդային և կուսակցական օրգանները.

2. Ստեփանակերտից դուրս բերել ներքին զորքերի ստորաբաժանումներն ու տեղակայել մարզի շրջակայքում և այնտեղ, որտեղ ապրում է ադրբեջանցիներից և հայերից բաղկացած խառն ազգաբնակչություն.

3.Վերացնել Գորիս-Լաչին-Ստեփանակերտ ավտոճանապարհի շրջափակումը.

4. Զինաթափել ադրբեջանական տեռորիստական զինված բանդաներն ու խմբավորումները և արտաքսել նրանց ԼՂԻՄ-ի սահ-

մաններից.

5.Հարց հարուցել երկրի պրեզիդենտի առջև՝ դուրս բերել ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանի կազմից և ժամանակավորապես ենթարկել ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանությանը:

Մեկ այլ ճանապարհ այժմ ես չեմ տեսնում:

Ընդունեցեք երջանկության և առողջության մաղթանքով բարի ցանկություններս:

Անկեղծորեն՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր

5.12.1990
375025, Երևան, Չարենցի 15:

14.

ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆԿ. Մ.Ս. ԳՈՐԲԱՉԵՎԻՆ

Հարգելի Միխայիլ Սերգեևիչ.

Ես ուշադրությամբ ծանոթացա Կենտկոմի 1990 թ. փետրվարի 5-ի պլենումում կարդացած Ձեր զեկուցման բովանդակությանը («ՍՄԿԿ ԿԿ-ի պլատֆորմի նախագիծն՝ ուղղված կուսակցության 28-րդ համագումարին»): Ինձ հաճույք պատճառեցին պլենումում Ձեր առաջ քաշած շատ հիմնարար դրույթներ: Արդարացի է, որ ժամանակն է հրաժարվել «տասնամյակների ընթացքում արմատավորված գաղափարական դոգմատիզմից, ներքին քաղաքականության մեջ իրենց դարն ապրած ստերեոտիպներից և հնացած հայացքներից»: Ցավոք, վերակառուցման ճանապարհին Կենտկոմը և կառավարությունը թույլ տվեցին «սխալներ և վրիպումներ», որոնց արդյունքում վնաս կրեց սոցիալական արդարությունը և, հետևաբար, «դեպի լավը շրջադարձ առայժմ տեղի չի ունեցել»: Միանգամայն համաձայն եմ Ձեզ հետ նաև նրանում, որ այնպիսի նեգատիվ երևույթներ, ինչպիսիք են գործադուլները, միջէթնիկական կոնֆլիկտները, կարգապահության անկումը՝ այդ ամենը բացասաբար են ազդել հասարակության նորացման գործընթացների վրա: Նման իրադրությունների ժամանակ կուսակցական և սովետական մարմիններին «չբավականացրեց վճռականությունը»:

Բնական է, Դուք չէիք կարող չշոշափել ազգամիջյան հարաբերությունների հիմնախնդիրները, քանի որ «ազգային ոլորտում գոյություն ունեն ռեալ, չհնարված իրողություններ», որոնք սպասում են իրենց անհապաղ որոշմանը «վերակառուցման ճանապարհներին»:

Խոսելով Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցի մասին, բնականաբար, պետք էր նկատել այն «նորը, որը ծնվել էր վերջին ժամանակներում»: Ոչ ոք չի ժխտում, որ Ադրբեջանի և Հայաստանի հակամարտության մեջ «կոնֆլիկտի կենտրոնում Լեռնային Ղարաբաղն էր», քանի որ այդ

ինքնավար մարզի տնտեսական և մշակութային զարգացման ուղղությամբ կուտակվել էին լուրջ պրոբլեմներ»: Դրանում ես Ձեզ հետ համաձայն չեմ, թե այդ երկրամասը մնացել է մաֆիայի «կոկորդում իբրև ոսկոր»: Ի՞նչ գործ ունի այստեղ մաֆիան, եթե ԼՂԻՄ-ում տեղի են ունենում իսկական ժողովրդավարական գործընթացներ՝ ծնված Ձեր իսկ հայտարարած վերակառուցումից: Եթե խոսենք մաֆիայի մասին, ապա այն գոյություն ունի ոչ միայն անդրկովկասյան հանրապետություններում, այլև երկրի մյուս տարածաշրջաններում:

Պետք է համարձակորեն խոստովանել, որ ղարաբաղյան հիմնահարցը ցույց տվեց վերակառուցողական գործընթացների բոլոր թույլ կողմերը հատկապես ազգամիջյան հարաբերություններում: Կենտրոնը թերագնահատեց բոլոր այն նեգատիվ հետևանքները, որոնք առաջ եկան այդ հարցի սխալ մոտեցումներից, չկարողացավ «ճիշտ գնահատել իրադրությունը, ըմբռնել տեղի ունեցածի իրական պատճառները և ցուցաբերել դրական ազդեցություն իրադարձությունների ընթացքի վրա»: Իմ հայացքով՝ պատճառը թաքնված է նրանում, որ քաղաքական պատասխան չտրվեց Սումգայիթին, խստորեն չպատժվեցին այն հանցագործները, որոնք արյան բաղանիս կազմակերպեցին Բաքվում: Ահա որն է գլխավոր պատճառը: Կարելի՞ էր արդյոք այս ամենից հետո «դեմոկրատական երկխոսության» գալ այն ժամանակ, երբ արդեն վաղօրոք պատրաստել էիք դեղատոմս այն մասին, որ ԼՂԻՄ-ի հարցում չպետք է լինեն «հաղթողներ և հաղթվողներ»: Իսկ հարկավոր էր այնպես անել, որպեսզի հաղթանակեր արդարությունը. «բոլոր հայերին, ադրբեջանցիներին, ռուսներին և մյուս ազգությունների մարդկանց» չհայտնեիք ցավակցություն:

Մենք վաղուց ենք մոռացել իրերը կոչել իրենց անուններով. սպանում են մարդկանց Ադրբեջանում, իսկ Կենտրոնական հեռուստատեսությունն ու մամուլը հայտնում են այն մասին, թե իբր սպանում են անդրկովկասյան հանրապետություններում: Այսպիսով՝ ակամայից պաշտպանության տակ են վերցվում քրեական հանցագործները, Ադրբեջանի ժող. ճակատի մարդասպանները: Ո՞ւմ է պետք նման «օբյեկտիվությունը», երբ զոհը և դահիճը դրվում են կշեռքի միևնույն նժարի վրա: Կամ՝ ո՞ւմ էր պետք

ԿՀ-ի պրովոկացիոն հաղորդագրությունը այն մասին, որ Հայաստանում ճնշում են քրդերին, իսկ հաջորդ օրը հերքում են տալիս՝ իբրև թե «փաստերը չեն հաստատվել»: Ո՞ւմ է պետք նյութերի նմանօրինակ էժանագին նենգափոխումը: Մամուլում հայտնում են, որ Ադրբեջանում և Հայաստանում հունվար ամսին սպանվել է շուրջ 150 մարդ: Իրականում՝ Հայաստանում նշյալ ժամանակ չի զոհվել այլ ազգության ոչ մի մարդ: Չէ՞ որ սա հատուկ մտածված ակցիա է՝ ուղղված խաղաղասեր հայ ժողովրդի դեմ: Ահա ևս մեկ թարմ օրինակ. «Իզվեստիա» թերթը (1990 թ. 6-ը փետրվարի, նո. 37) տպագրել է իր հատուկ թղթակից Ռուսլան Իգնատևի հաղորդագրությունը Բաքվից, ուր հիմնականում ճիշտ կերպով է գնահատված իրադրությունն այդ քաղաքում: Թղթակցին, հավանաբար, տանջել է խիղճը՝ ներկայացրած կիսաճշմարիտ հաղորդման համար, և հաջորդ իր թղթակցության մեջ գրել է.

«Նախորդ հաղորդման մեջ («Իզվեստիա», նո. 35) մենք հայտնել էինք արտակարգ դրության ժամանակ զինծառայողների մեջ եղած զոհերի մասին՝ չճշտելով թվերն ըստ առանձին հանրապետությունների, որը միանգամից հակազդեցություն առաջացրեց նրանցից մեկում: - Ճշտում եմ,- գրում է թղթակցության հեղինակը,-Հայաստանում զոհված զինվորներ չկան, վիրավորված են երեքը (ընդգծումը մերն է-Գր.Գր.).

Ռ. Իգնատևը պետք է իմանար, որ այդ «երեքը» վիրավորվել են Ադրբեջանի ժող.ճակատի մարդասպանների ձեռքով և ապաքինվում էին Հայաստանի հիվանդանոցներում: Համարձակություն կունենա՞ն մեր թղթակիցները գրելու Սումգայիթում, Խանլարում, Շամքորում և, վերջապես, «ինտերնացիոնալ» Բաքու քաղաքում կատարված սպանությունների ու ջարդերի իսկական կազմակերպիչների մասին: Հարկավոր է ազնվորեն և համարձակ նաև գրել ԼՂԻՄ-ի վերաբերյալ երկրի ղեկավարության կողմից ընդունված կիսատ-պռատ որոշումների մասին, և այն մասին, թե ով պետք է պատասխան տա սովետական քաղաքացիների թափված արյան համար, հայերի եղեռնի համար, Հայաստանի խայտառակ շրջափակման համար, այն էլ այս սարսափելի երկրաշարժից հետո, սովետա-իրանական սահմանը քարուքանդ անելու համար, անտուն փախստականների արցունքների համար, որոնք այժմ

թափառում են ողջ Միությունով մեկ:

Միխայիլ Սերգեևիչ.

Դուք ինչպե՞ս կարողացաք հավատալ Ադրբեջանի խղճուկ ղեկավարների հավաստիացումներին, երիցս անիծյալ խեղկատակ Վեզիրովին, որը հեռուստաալիքներով բարբառում էր, իբր թե՝ «Մոսկվան մեր ծեռքում է», գործեցեք համարձակորեն (այսինքն՝ սպանեցեք հայերին, ռուսներին և մյուս ազգություններին):

Հույս ունեմ, այժմ պարզ դարձավ, թե ուր են ձգտում Ադրբեջանի ժող.ճակատի պանթուրքականները, որոնց մոտ ԼՂԻՄ-ը «ոսկոր է կոկորդներում», իսկ Խորհրդային Հայաստանը խանգարում է նրանց սև դիտավորություններին՝ մուսուլմանական պետությունների հետ վերամիավորմանը: Ահա թե ինչու նրանք ցանկանում են տնտեսապես խեղդել Ռուսաստանին նվիրված հայ ժողովրդին: Նման իրադրության պայմաններում, ազնվորեն ասած՝ զարմացնում է Կենտրոնի դիրքորոշումը և անվճռականությունը: Ընդհակառակն՝ վերջերս ԼՂԻՄ-ի արտակարգ դրության պարետ, գեներալ Վլադիսլավ Նիկոլաևիչ Սաֆոնովի հրամանով կուսակցության մարզկոմի դատարկ շենքի վրա՝ ատրճանակների փողերի տակ բարձրացվել է Ադրբեջանի դրոշակը, որը գիշեր ու ցերեկ պահպանվում է զինվորական կարգախմբի և երկու սպաների կողմից: Ասացեք ազնվորեն, չափից ավելի ջանք չի՞ գործադրել հիշյալ գեներալն իր պարտականությունները կատարելիս նման շիկացած իրադրության ժամանակ, երբ Ստեփանակերտում ապրում են միայն հայեր և ռուսներ, և չկա ոչ մի ադրբեջանցի: Կարծում եմ՝ Դուք և գեներալիտետը պարետին չեք տվել այդպիսի լիազորություններ կամ հանձնարարականներ: Թող ընկ. Սաֆոնովն առաջին հերթին պայքարի եթերի և ռադիոհաղորդումների ադրբեջանական ավազակների դեմ Շուշիում, թող ի հայտ բերի հայ ճարտարապետության պատմական հուշարձանները կործանողներին, փառապանծ գեներալների ու մարշալների, հայ ազգության զինվորների՝ Խորհրդային Միության հերոսների հուշակոթողները ոչնչացնողներին: Եվ այս ամենից հետո, Միխայիլ Սերգեևիչ, դեկլարատիվ են հնչում Ձեր խոսքերը.

«Որպեսզի ավելի շուտ լուծվեն Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցերը (բոլոր դեպքերում անհետաձգելիները, առաջնակարգները) և այն պրոբլեմները, որոնք ծագել են նրա շուրջ, պետք է լուծել սահմանադրական սկզբունքների պարտադիր պահպանմամբ, ներառյալ Ադրբեջանի ամբողջականությունը»: Ձեր ծնակերպման մեջ, թույլ տվեք նկատել, ոչինչ նոր բան չկա: Նույն դոգմատիկ մոտեցումն է ԼՂԻՄ-ի հարցի «լուծման» կապակցությամբ: Ես կարծում էի, թե Բաքվի վերջին ջարդերից հետո Դուք կփոխեք Ձեր դիրքորոշումը: Պարզվեց, որ սխալվել եմ: Ժամանակակից պայմաններում ոչ մի երաշխիք չկա, որ ԼՂԻՄ-ը թողնելով Ադրբեջանի կազմում, չի շարունակվելու հանրապետական իշխանությունների սանձարձակ արարքները, չեն կրկնվելու Սումգայիթն ու Բաքուն: Պետք է իրատես լինել: Մենք, չգիտես թե ինչու, մոռացել ենք Վ.Ի.Լենինի կողմից հռչակված՝ ժողովուրդների ինքնորոշման հիմնարար «սահմանադրական սկզբունքը»: Վերակառուցումը, սիրում եք Դուք ամեն անգամ կրկնել, չի նշանակում սահմանների վերածնում: Իսկ ինչպե՞ս վարվել, եթե հարևան հանրապետությունում վերակառուցման տակ հասկանում են կրակոցներ խաղաղ բնակիչների մեջ, կրակոցներ խորհրդային տերության սրբազան սահմանների վրա...

Հայաստանի կոմկուսի փետրվարյան պլենումի ժամանակ Կենտկոմի 1-ին քարտուղար Ս.Գ. Հարությունյանն առաջարկեց ԼՂԻՄ-ի հիմնահարցը լուծելու փոխզիջումային տարբերակ. նկատի ունենալով տարածաշրջանի պայթունավտանգ իրադրությունը, երկու հանրապետությունների սահմանամերձ շրջաններում հետագա գործողությունների ծավալումից խուսափելու նպատակով ԼՂԻՄ-ը ժամանակավորապես դուրս բերել Ադրբ. ԽՍՀ-ի կազմից: Նկատի ունեցեք, դա շատ մեծ զիջում է Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի կողմից, որոնք անցյալ տարի՝ դեկտեմբերի 1-ին որոշում հռչակեցին հայ ժողովրդի երկու մասերի վերամիավորման մասին: Ս.Գ.Հարությունյանի առաջարկությունը ներկա պայմաններում միակ ճիշտ որոշումն է, և, հույս ունենք, Գերագույն խորհրդի 3-րդ նստաշրջանի ժամանակ Դուք կաջակցեք այդ որոշման ընդունմանը: ԼՂԻՄ-ը թողնել Ադրբեջանի կազմում՝ այդ նշանակում է նոր Նախիջևան, սոցիալիստական պետության մեջ նոր եղեռն:

Անհրաժեշտ է ապաշրջափակել Հայաստանը, անհրաժեշտ է կասեցնել Բաքու- Անկարա օդային կամուրջը: Ժողովրդի մեջ լուրեր են տարածվել, որ Ադրբեջանի ժող. ճակատը կանոնավոր կերպով արտասահմանյան արտադրության զենք է ներկրում:

Եթե այսօր անհրաժեշտ միջոցներ չձեռնարկվեն, վաղն արդեն շատ ուշ կլինի:

Անկեղծորեն՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
ՍՄԿԿ անդամ, պատմագիտության դոկտոր

12.12. 1990
Հասցես՝ Երևան, Չարենցի փող. 15:

15.

ԽՍՀՄ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԻ ՏԵՂԱԿԱԼ ԳԵՆԵՐԱԼ-ՄԱՅՈՐ Ա. ՋԱՅՑԵՎԻՆ

Պատճենը՝ ՏԱՍՍ-Ի ԹՂԹԱԿԻՑ Վ. ԳՈՆԴՈՒՍՈՎԻՆ

Հարգելի ընկ. գեներալ.

Խնդրում եմ պատասխանել հետևյալ հարցերին.

1. Արտասահմանից որքա՞ն զենք է ներկրվել Ադրբեջան սովետա-իրանական սահմանի ապամոնտաժման և քարուքանդ անելու հետևանքով.

2. Որքա՞ն միավոր հրազեն այժմ կա Ադրբեջանի տեռորիստների ձեռքին և որքանն է հանձնված ներքին զորքերին և բանակին:

3. Որքա՞ն սովետական զինվորներ են զոհվել Ադրբեջանում, մասնավորապես, Բաքվի ջարդերի ժամանակ:

Ուզում եմ չկասկածել, որ Ձեզնից կստանամ (հնարավոր է՝ զանգվածային լրատվության միջոցներով) անաչառ տվյալներ, որոնք հուզում են սովետական բոլոր քաղաքացիներին:

Անկեղծորեն՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր

27.9.1990
Հասցես՝ 375025, Երևան, Չարենցի փող. 15:

16.

ՄՈՍԿՎԱ, ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀԵՌՈՒՍՏԱՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԽՍՀՄ ՆԳՄ ՄԱՄՈՒԼԻ ԿԵՆՏՐՈՆ ԸՆԿ. Վ.Ա. ՅԱՆՉԵՆԿՈՎԻՆ

Մեծարգո ընկեր.

Կենտրոնական հեռուստատեսությամբ շարունակվում են ոչ ճիշտ, երբեմն սադրիչ հաղորդումներ Հայաստանի և Ադրբեջանի սահմանամերձ շրջանների իրադրության մասին: Մութալիբովն ու նրա օպրիչնիկները հանձինս Վ.Պոլյանիչկոյի և Վ.Սաֆոնովի, թույլ են տալիս սանձարձակ արարքներ, իսկ մեղադրվում է հայկական կողմը: Չէ՞ որ Դուք գիտեք, որ Ադրբեջանի ղեկավարությունը ձգտում է ինչ գնով էլ լինի՝ ռուս զինվորների ձեռքերով սեպ խրել Ռուսաստանի և Հայաստանի քրիստոնյա ժողովուրդների միջև: Մինչև ե՞րբ պետք է աղավաղենք փաստերը և խաղանք անազնիվ դատավորի դեր: Ասացեք, ինչի՞ համար պետք է զոհվի երիտասարդ ռուս զինվորը պանթուրքիստ-ադրբեջանական մարդասպանների ձեռքով: Ժամանակը չէ՞ իրերը կոչել իրենց իսկական անուններով:

Անկեղծորեն՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան, ՍՄԿԿ անդամ
Պատմական գիտությունների դոկտոր

14.12. 1990
Հասցես՝ 375025, Երևան, Չարենցի փող. 15:

17.

«ՇՉԻՏ Ի ՄԵՉ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ ԸՆԿ. Ա.Գ. ՉԵՌՆԵՆԿՈՅԻՆ

Պատճենը՝ «ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻԼԻՑԻԱ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈԼԵԳԻԱՅԻՆ

Հարգելի գլխավոր խմբագիր.

Ձեր թերթում (սեպտեմբերի 7, նո. 21) տպագրված են վիճակագրական տվյալներ ԽՍՀՄ-ում առաջին կիսամյակում կատարված հանցագործությունների մասին: Հաղորդվում է, որ «հանցագործությունների աճ կա բոլոր միութենական հանրապետություններում, բացի Ադրբեջանական ԽՍՀ-ից»: Ես կարող էի Ձեզ հետ համաձայնել, եթե Դուք պատասխանեիք հետևյալ հարցերին.

1.«Կիսամյակի ամփոփագրում» ներկայացվե՞լ են արդյոք Բաքվում և Ադրբ. ԽՍՀ-ի այլ վայրերում 1990թ. հունվարին տեղի ունեցած ջարդերի մասին տվյալները:

2. Համարո՞ւմ եք Դուք հանցագործություն Հայաստանի շրջափակումը (երկաթուղային, ավտոճանապարհային և այլն), որի հետևանքով հանրապետությունը կրել է մի քանի միլիարդ ռուբլիների վնաս, այն էլ այս սարսափելի երկրաշարժից հետո:

3.Դուք համարո՞ւմ եք հանցագործություն այն փաստը, որ մինչև այսօր փակված է Ադրբեջանի տարածքից Հայաստան ներմուծվող գազը:

4.Հանցագործություն համարո՞ւմ եք Ադրբեջանի ժող. ճակատի մարդասպանների վայրագությունները Հայաստանի և Ադրբեջանի սահմաններում: Ինչո՞ւ մինչև օրս Ադրբեջանի ժող. ճակատի զինվորները ենթարկվում են ոչ թե Բակատինին, այլ Ադրբեջանի պարագլուխներին, որի հետևանքով մեր երիտասարդ զինվորները ականայից դառնում են

իրենց գործիչների օպրիչնիկները, օրինակի համար ԼՂԻՄ-ը, ուր մինչև օրս գոյություն չունի սովետական իշխանություն: Չէ՞ որ Ձեր թերթը կրում է «Մեր սովետական հայրենիքի համար» խորագիրը:

Ինձ թվում է, ադրբեջանական տեռորիստների նկատմամբ գործում է միայն Վահանը, իսկ հարկավոր էր , որ գործեր նաև Սուրը (մեչը):

Հարգանքով՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Հայկ.ՍՍՀ ԳԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող
Պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

27. 9. 1990
Հասցես՝ 375025, Երևան, Չարենցի փող. 15:

18.

«ԻԶՎԵՍՏԻԱ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ «ԱՐԳՈՒՄԵՆՏԻ Ի ՖԱԿՏԻ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ

1990թ. սեպտեմբերի 27-ի «Իզվեստիա» թերթի համարում (նո. 269) «Ո՞ւր է հանձնվում զենքը» խորագրի տակ տպագրվել է ՏԱՍՍ-ի թղթակից Վ. Գոնդուսովի հարցազրույցը ԽՍՀՄ ՆԳՆ գլխավոր վարչության պետի տեղակալ գեներալ-մայոր Ա. Զայցևի հետ:

Մի կողմ թողնենք, որ այդ հաղորդագրությունը հիմնված է չստուգված փաստերի վրա, լոկ նշենք, որ այն ունի սադրիչ բնույթ և նպատակ է հետապնդում ապակայունացնել նորմալ իրադրությունը Հայաստանում: Նման հոդվածի նպատակը պարզից էլ պարզ է. վարկաբեկել հանրապետության նոր ղեկավարությանը և անձամբ խորհրդարանի նախագահ, կոմկուսակցության առաջնորդներին ընտրությունների ժամանակ հաղթած Լևոն Տեր-Պետրոսյանին: Իմ կարծիքով՝ դա ստոր խաղ է: Գուցե հարգելի գեներալն ակնարկում է կազմակերպվելիք նոր պրովոկացիայի մասին, բայց այս անգամ նա բացահայտորեն սխալվել է: Իսկ ահա գեներալ Զայցևը թող պատասխանի ընթերցողներին հետևյալ հարցերին.

1.Որքա՞ն զենք է ներկրվել Ադրբեջան սովետա-իրանական ավելի քան 700 կմ երկարությամբ սահմանը քարուքանդ անելու և ջարդերի ժամանակ:

2. Որքա՞ն միավոր հրազեն է այժմ կուտակվել Ադրբեջանի Ժող.ճակատի ահաբեկիչների ձեռքին և ո՞ւր է այն հանձնվում, եթե, իհարկե, հանձնվում է:

3. Որքա՞ն սովետական զինվորներ են զոհվել Ադրբեջանում, մասնավորապես, Բաքվի ջարդերի ժամանակ:

Խնդրում եմ այս հարցերի պատասխանները տպագրել մամուլում:

Սեզ հետաքրքրող հարցերի տվյալները հրապարակելուց հետո ես կհավատամ, որ սովետական մամուլն ու ՆԳՆ-ի ղեկավարությունը ազնվորեն ծառայում են ժողովրդին:

Հարգանքով՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

25.12. 1990
375025, Երևան, Չարենցի փող. 15:

19.

«ԻԶՎԵՍՏԻԱ» ԹԵՐԹԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ ԸՆԿ. Ն. ԵՖԻՄՈՎԻՆ ԿԻԵՎ, ՈՒԿՐԱԻՆԱԿԱՆ ԽՍՀ ՋԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՍԱՐԻՆ ՄՈՍԿՎԱ», ԽՍՀՄ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹՅԱՆ ՍԱՄՈՒԻԼԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

Հարգելի ընկերներ.

Շնորհավոր Նոր տարի: Բոլորի կողմից սիրված «Իզվեստիա» թերթը 1991 թ. առաջին իսկ համարից դարձյալ վշտացրեց Հայաստանի իր բաժանորդներին՝ հրապարակելով Ն.Բուրբիգայի՝ իր բովանդակությամբ պրովոկացիոն հոդվածը մեր հանրապետության մասին: Ակներևաբար, Անդրկովկաս անվան տակ այդ վայ-լրագրողը հասկանում է միայն Հայաստանը, որտեղ իբրև թե անցյալ տարի «կատարվել է ավելի քան 120 հարձակում բանակային կետերի, պահեստների, ստորաբաժանումների վրա...», իսկ փոխգնդապետ Ն.Մեդվեդևը, այ քեզ բան, զգուշացնում է ուկրաինական երիտասարդներին, որ նրանք աչալուրջ լինեն, որպեսզի «չստանան վերքեր էքստրեմիստների գնդակներից»: Ամոթ է, զզվելի է և ստորություն է: Կարո՞ղ է այդ դուետը անուն առ անուն ցույց տալ գոնե մի ուկրաինացու, որը զոհվել է հայկական հողում՝ հանրապետության պաշտպանների ձեռքով: Ոչ և ոչ: Հայաստանը Բաքու չէ, Սումգայիթ չէ և Կիրովաբադ չէ, որտեղ մինչև ատամները զինված ադրբեջանական ազգայնամոլների բանդաներն անգթորեն սպանում էին ոչ միայն ուկրաինացիներին, այլև բելոռուսներին, մոլդովացիներին և մյուս ազգություններին: Այդ մասին, չգիտես ինչու, ծախված մամուլը լռում է, որովհետև երկրի ղեկավարության համար ամոթ է: Ինչ արած՝ հիշելով հայ «բոևիկներին», նրանք «մոռանում են» սովետա-իրանական սահմանը քարուքանդ անողներին, սովետական սահմանապահների կանանց բռնաբարող ադրբեջանական սրիկաներին, փախստական-

ներին, Ադրբեջան ներկրված արտասահմանյան զենքի մասին: Իսկ ինչպես շատ շուտով «մոռացան» այն բազմաթիվ մարդասիրական գործողությունների մասին, երբ ադրբեջանցիների կողմից վիրավորված զինվորներն ու սպաները բուժվում էին Երևանի հիվանդանոցներում, ինչպես ԼՂԻՄ-ում ծառայող ուկրաինացի տղաները, տեսնելով ադրբեջանական իշխանությունների անարդար վերաբերմունքը, Հայաստանի վրայով փախչում էին դեպի իրենց երկրներ...Այդ մասին հրամայված չէ՞ գրել:

Թանկագին ուկրաինացի տղաներ, մի հավատացեք պրովոկատորներին: Հայաստանի քրիստոնյա ժողովուրդը սիրում է ձեզ: Եկեք մեզ մոտ, ծառայեցեք հանգիստ և խաղաղ: Հայերից ոչ մեկը ձեռք չի բարձրացնի ձեզ վրա: Այդ ադրբեջանական մարդասպաններն ու վախկոտներն են, որոնք իրենց ծախված գրչակների միջոցով ձգտում են սեպ խրել Միության քրիստոնյա ժողովուրդների միջև: Խնդրում եմ ձեզ, մի լսեք ամեն տիպի պրովոկատորներին, որոնք մեր ժողովուրդների թշնամիներն են:

Կեցցե հայ-ուկրաինական ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը:

Անկեղծորեն՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Հայ-ուկրաինական միացյալ
վիմագրագիտական արշավախմբի ղեկավար
Պատմական գիտությունների դոկտոր

5.1.1991
375025, Երևան, Չարենցի 15:

20.

ՄՈՍԿՎԱ, ՌՍՖՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ, ԸՆԿ. Բ.Ն. ԵԼՑԻՆԻՆ

Հարգելի Բորիս Նիկոլաևիչ.

Գեներալ Տարասովը և մեկ ուրիշ պատգամավոր համագումարի ժամանակ իրենց պրովոկացիոն ելույթներով գրգռում են Հայաստանի և Վրաստանի հեռուստադիտողներին: Թող հարգելի գեներալը ավելի լավ է պատմի այն մասին, թե՝ ո՞վ և ի՞նչ եղանակով քարուքանդ արեց խորհրդային սահմանները Ադրբեջանում, ո՞վ կազմակերպեց հայերի կոտորածը Սումգայիթում, ո՞վ սպանեց ռուսներին Բաքվում, ո՞վ է շրջափակման մեջ պահում Հայաստանը, թող նա պատասխանի ԼՂԻՄ-ում արտակարգ դրության պարետ, գեներալ Սաֆոնովի՝ ինքնավար մարզի հայ ազգաբնակչության նկատմամբ թույլ տված սանձարձակ արարքի մասին: Հակառակ Միության թուրքամետ գաղափարախոսների ցանկությանը, Հայաստանի, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղի քրիստոնյա ժողովուրդը եղել է, կա և մշտապես կմնա Ռուսաստանի հետ: ԽՍՀՄ պրեզիդենտի չմտածված, ըստ էության ադրբեջանամետ կիսատ-պռատ որոշումներն ավելի են սրում տարածաշրջանի քաղաքական իրադրությունը: Կենտրոնական իշխանությունների և անձամբ Գորբաչևի թողտվության և խրախուսման հետևանքով հեղվում է գոյության տարրական իրավունքներից զուրկ անմեղ մարդկանց արյունը և դա այն պատճառով, որ նրանք ռուսասեր են և քրիստոնյա: Մինչև ե՞րբ պիտի խոսենք ժողովուրդների ինքնորոշման մասին և խեղդենք դեմոկրատիան ներքին զորքերի զինվորների սապոգների տակ: ԼՂԻՄ-ի ժողովուրդը, որի 80 տոկոսը հայեր են, ցանկանում է վերամիավորվել Հայաստանի հետ, և ոչ՝ Թուրքիայի, ուր ձգտում է Ադրբեջանը:

Թախանձագին խնդրում ենք Ձեզ, Ռուսաստանյան Ֆեդերացիայի

պառլամենտականների հետ աջակցեք ղարաբաղյան հիմնահարցի շուտափույթ լուծմանը:

Հայաստանի մի խումբ գիտնականների անունից՝
հարգանքով՝ Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

18.1. 1991
375025, Երևան, Չարենցի փող. 15, Հայկ. ԽՍՀ
ԳԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ:

24.
ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐ Ի.Լ. ԱՆԴՐԵԵՎԱՅԻՆ

Հարգելի ժողովրդական պատգամավոր:

«Իզվեստիա» թերթ[illegible] (1991 թ. 23-հունվարի ՝ՆՈ 121) ես կարդացի մի խումբ ժողովրդական պ[illegible]տգամավորների նամակը, որտեղ մասնավորապես, ասվում է. «...Մեն[illegible] [illegible] կանգնած ենք ցանկացած ազգության քաղաք[illegible]ների իրավունքների, կրոնական և քաղաքական համոզմունքների պ[illegible]շտպանության դիրքերում»: Այդ միտքը կարմիր թելի պես անցնում է նաև «ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավորների «Համաձայնություն» («Սոգլասիե») միավորված խմբերի Դիմում. «...ազգությունների ինքնորոշ[illegible] [illegible] համաձայն ժողովրդի կամքի...» և այլն: Մարդասիրակ[illegible] [illegible]: Այնուհետև Դուք կատարյալ արդարացի կերպով հայտա[illegible] [illegible] միաժամանակ (՞) մի կողմ նետենք տարածայնությու[illegible] [illegible]անական ջանքերով ձգտենք դուրս բերել երկիրը փակու[illegible]ղից: Ես Ձեզ հետ լրիվ համերաշխ եմ, վաղուց էր պետք այդպես: Իսկ [illegible] մեծ ուշացումով, երբ թափվում է անմեղ մարդկանց [illegible]: Ինչո՞ւ Դուք, իբրև ժողովրդական պատգամավոր, երկրի պրե[illegible] չեք ասում «Բավական է, Միխայիլ Սերգեևիչ, արյունահեղու[illegible] բավական է վարկաբեկեք Միությունը Ձեր չմտածված գործողությ[illegible]երով, կիսատ-պռատ որոշումներով, բավական է միակողմանի քաղաքականություն վարեք ազգամիջյան հարցերում»: Դուք ինչո՞ւ Գերագույն խորհրդի նախագահ Ա. Լուկյանովին չեք ասում. «Ի՞նչ եք Դուք ուզում հայ ժողովրդից՝ Սումգայիթի, Բաքվի, Կիրովաբադի...եղեռնից հետո: Ինչո՞ւ է Լեռնային Ղարաբաղի բնիկ ժողովուրդը տեղահանվում ՆԳՄ զորքերի և ադրբեջանական ՕՄՕՆ-ի համատեղ ջանքերով: Ինչո՞ւ Դուք աջակցեցիք Մութալիբովին՝ կոմունիստական կուստոմսով Անկարայի գաղափարախոսին:

Կենտրոնական հեռուստատեսությունից գիտեմ, որ Դուք, ընկ. Անդրեևա, համարձակ և արդարամիտ կին եք: Մի՞թե Դուք վախեցաք դատապարտել Պուգոյի և Յազովի գործողությունները, գեներալ Շատալինի՝ ԼՂԻՄ-ում ամոթալի վաքխանալիաներ կազմակերպած գլխավոր հերոսին: Ո՞վ էր «Կոլցո» արյունոտ օպերացիայի հեղինակը, երբ ժամանակակից ռազմական տեխնիկայի գործադրմամբ Ադրբեջանի 24 հայկական գյուղերից բռնի արտաքսեցին մի ամբողջ ժողովուրդ: Պրեզիդենտն իր կնոջ հետ միասին շրջագայում է աշխարհով մեկ, իսկ Կովկասում կործանվում է ժողովուրդը, և Կենտրոնը լռում է: Հայաստան են գալիս նոր, խոշտանգված փախստականների հեղեղներ, Գորբաչևը Խաղաղության Նոբելյան մրցանակ է ստանում: Չէ՞ որ դա անբարոյականություն է: Նա գոնե մեկ անգամ պետք է գար ԼՂԻՄ և իր աչքերով տեսներ Մութալիբով-Պոլյանիչկո հանցախմբի վանդալիզմը. կործանված գյուղեր, սպանված ծերեր ու երեխաներ, բռնաբարված կանայք, քանդված տներ, ծեծված ու ջարդված պատանդներ...Ահա Կենտրոնի անհեռատես քաղաքականության արդյունքը: Ընդ որում, զինաթափվում է միայն հայկական կողմը, իսկ ադրբեջանական բանդիտական խմբերն ազատորեն շրջում են ավտոմատները ձեռքներին: Մի՞թե սա արդարացի է: Սա պարզապես ստորություն է: Կենտրոնը պետք է անհապաղ փոխի իր քաղաքականությունը և տակտիկան: Գորբաչևը պարտավոր է ներողություն խնդրել հայ ժողովրդից: Այդպես չեն պահպանում սուվերեն հանրապետությունների Միությունը: Իսկ ինչո՞ւ Հայաստանը չի ստորագրում Միութենական պայմանագիրը. որովհետև Կենտրոնը չդատապարտեց հայերի եղեռնը Ադրբեջանում: Եթե Դուք ծանոթ եք պատմությանը, ապա պետք է իմանաք, որ Հայաստանը մշտապես եղել է Ռուսաստանի հետ: Նա ռուսաստանցիների հարավի առաջավոր պահակակետն է: Եվ ես անձամբ դրանով հպարտանում եմ: Իսկ այժմ, ինչպես տեսնում եք, բանակը ադրբեջանական ղեկավարության հանձնարարությամբ ոչնչացնում է քրիստոնյա ժողովրդին, ռուսների ձեռքով սպանում է իր հավատակիցներին: Դա այն ժողովուրդն է, որի դուստրը ծնեց ռուսների համար մեծ զորավար Սուվորովին:

Ուղարկում եմ Ձեզ մարդասպանների և սպանվածների, ինչպես նաև Գետաշեն գյուղից բռնագաղթված վերջին հայ «էքստրեմիստուհու» լուսանկարները:

Անկեղծորեն՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
7.6.1991
375025, Երևան, Չարենցի փող. 15:

Գ. 22.

«ՌՈՍԻՅՍԿԱՅԱ ՏՐԻԲՈՒՆԱ» ԹԵՐԹԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ ԸՆԿ. Ա. ՅՈՒՐԿՈՎԻՆ

Մեծարգո՛ ընկեր

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Գորբաչևին՝ բազմագիտակ, սկզբունքային և նպատակասլաց մարդուն: Բայց նա իր դիրքերը հանձնել է, և ես դադարեցի նրան հարգել, որովհետև սումգայիթյան ջարդերից հետո նա նույնիսկ չբարեհաճեց ցավակցություն հայտնել զոհվածների ընտանիքներին: Բայց չէ՞ որ այնտեղ սպանվել էին հարյուրավոր մարդիկ և ոչ 32 կամ 36, ինչպես ոչ ճիշտ կերպով հայտնվում է զանգվածային լրատվության միջոցներով: Բաքվում մեկ տարի առաջ տեղի ունեցած կոտորածների ժամանակ զոհվել են հիմնականում դարձյալ հայերը: ԽՍՀՄ պրեզիդենտը ցավակցություն է հայտնում Ադրբեջանի ղեկավարությանը, այսինքն՝ հայերի, ռուսների, հրեաների և մյուս ազգությունների եղեռնի իսկական կազմակերպչին: Արդյոք սա հսկայական պետության ղեկավարի նորմա՞լ վարմունքն է: Իհարկե, ոչ: Այժմ Ադրբեջանի մարդասպանները ձգտում են սեպ խրել Հայաստանի և Ռուսաստանի ժողովուրդների միջև: Բայց այդ նրանք երբեք չեն տեսնի, որովհետև հայ և ռուս ժողովուրդների բարեկամությունը անցել է դարերի փորձությամբ: Այդ բարեկամությամբ հպարտանում էին հատկապես Պետրոս Մեծը, Եկատերինա Երկրորդը, հայուհու զավակ Ա. Սուվորովը և փառապանծ բազմաթիվ հրամանատարներ ու անցյալի քաղաքական գործիչներ:

Երբեմն պետք է թերթել պատմության էջերը: Չէ՞ որ պատմությունը ժողովրդի հիշողությունն է, գալիք օրերի կողմնորոշիչը: Պետք է մոռանանք, որպեսզի ապագայում չսխալվենք:

Հարգանքով՝

Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան

Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

26.2. 1991

375025, Երևան, Չարենցի 15:

23.

«ՌԱԲՈՉԱՅԱ ՏՐԻԲՈՒՆԱ» ԹԵՐԹԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ ԸՆԿ. Ա. ՅՈՒՐԿՈՎԻՆ ՊԱՏՃԵՆԸ՝ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՌԱԴԻՈՅԻՆ

Հարգելի գլխավոր խմբագիր.

Ձեր թերթում (1991, 6-ը հունիսի, ևո. 111) կարդացի ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավոր, Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի 2-րդ քարտուղար Վիկտոր Պոլյանիչկոյի «Կասպին կանչում է օգնության» վերնագրով տպագրված պատգամավորական հարցապնդումը: Նրա անձնական կարծիքով՝ «Կասպիին մահացու վտանգ է սպառնում մայր-Վոլգան»: Միանգամից ասեմ՝ դա զրպարտություն է: Կասպից ծովն աղտոտում են առաջին հերթին Ադրբեջանի քիմիական և այլ գործարանները, և ոչ թե մայր-Վոլգան: Պոլյանիչկոն, իբրև պատմաբան, այդ մասին պարտավոր էր իմանալ: Մենք ողջունում ենք, որ Նաջիբուլայի նախկին խորհրդականը փորձում է իր գիտելիքները նաև էկոլոգիայի բնագավառում, գուցե Կասպից ծովի ջրերով նա կլվանա հանցագործ-դահճի իր արյունոտ ձեռքերը: Նա մեղավոր է Աֆղանստանում և ԼՂԻՄ-ում սովետական զինվորների մահվան համար: Այժմ, լինելով պանթուրքական Մութալիբովի ծառան, նա ձգտում է արտաքսել հայությունը Լեռնային Ղարաբաղից, խոշտանգելով մանուկներին ու ծերերին, սպանելով խաղաղ բնակիչներին իր՝ մինչև ատամները զինված օպրիչնիկներով: Խորհրդային ժողովուրդն այս մասին պետք է իմանա: Ինչպե՞ս կարելի է մեր ժամանակներում ավտոմատների փողերի տակ ստիպել Ադրբեջանի և ԼՂԻՄ-ի հայկական գյուղերի բնակիչներին «կամավոր կերպով» թողնել հայրենի օջախները և հեռանալ անհայտ ուղղությամբ, չգիտես թե ուր: Մի՞թե ռուս մարդը ինչ-որ ողորմաբաժնի համար կարող էր իր հոգին վաճառել ստոր մարդասպաններին՝ ժողովուրդների եղեռնի կազմակերպիչներին: Պոլյանիչկոն ԼՂԻՄ-ում կիրառում է պատժիչ գործողությունների նույն աֆղանական մեթոդը: Դա խայտառակություն է:

Վ.Պոլյանիչկոյի հանցագործությունների մասին գիտի ողջ Միությունը, ամբողջ աշխարհը, բացի «Ռաբոչայա տրիբունայից»: Ես կցանկանայի, որպեսզի դարձյալ 30 արծաթով՝ նա հոդված գրի Լեռնային Ղարաբաղում կատարած իր չարագործությունների մասին հատկապես Ձեր թերթում:

Անկեղծորեն՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր

7.6. 1991
Հասցես՝ 375025, Երևան, Չարենցի փող. 15:

24.

ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆԿ. Ա. Ի. ԼՈՒԿՅԱՆՈՎԻՆ

Հարգելի Անատոլի Իվանովիչ.

Վերջին օրերին ԼՂԻՄ-ում իրադրությունը դաժնյալ սրվել է: Արտասահմանյան հրազենով զինված ադրբեջանական ահաբեկիչները օրերս այրեցին 88-ամյա հայ ծերունուն և զառամյալ մի հայուհու: Ավելի հաճախացել են անասնագողությունը, հայկական գյուղերի վրա կատարվող հարձակումները: Այդ մասին, հավանաբար, գիտեք ԽՍՀՄ ՆԳՄ օպերատիվ ամփոփագրերից:

Ազնվորեն ասած՝ ես Ձեզ ավելի եմ հարգում Միության առաջնորդների մեջ, թեև հանդիսանում եք, այսպես ասած՝ պրեզիդենտի պատվանդանը, այլապես նա վաղուց պետք է պաշտոնաթող լիներ ազգամիջյան հիմնահարցերում թույլ տված կոպիտ սխալների համար: Ղարաբաղում գնում է ոչ թե «ելակային խաղալկռիվ», ինչպես կասեր հարգելի Ռաֆիկ Նիշանովիչը, այլ իսկական պատերազմ երկու հարևան ժողովուրդների միջև, հեղվում է արյունը, մեռնում են ծերեր և երեխաներ, կործանվում են գյուղեր, մարդիկ դառնում են թափառական փախստականներ՝ թողնելով իրենց օջախներն ու հարազատ վայրերը: Դուք, Անատոլի Իվանովիչ, ոչ մեկ անգամ խոստացաք վերականգնել խորհրդային իշխանության օրգանները ԼՂԻՄ-ում: Իսկ իրականում ինչ է ստացվում: Դուք նորից խաբեցիք մեր ժողովրդին. մինչև օրս շարունակվում են ադրբեջանական հրոսակախմբերի՝ Սումգայիթի և Բաքվի ջարդերի կազմակերպիչների վայրագությունները: Պոլյանիչկոն հլու-հնազանդ կատարում է իր տիրոջ՝ պանթուրքիստ Մութալիբովի կամքը, որի ձեռքերը շաղախված են «ինտերնացիոնալ» Ադրբեջանի ռուսախոս ազգաբնակչության արյամբ: Պոլյանիչկոն սանձարձակորեն շրջում է հայկական գյուղերում, խոշտանգելով ծերերին ու մանուկներին, անպատիժ կերպով սպանելով ղարաբաղյան ազատասեր կանանց: Ես դեռ չեմ խոսում դահճի կոչմանն արժանացած գեներալ Սաֆոնովի մասին, որը ավտոմատների փողերի տակ հրամայեց կուսակցության ԼՂԻՄ-ի մարզկոմի շենքի վրայից հանել

սովետական դրոշները: Այս ամենը կատարվում է Ձեր թողտվությամբ, Գորբաչևի թողտվությամբ: Ո՞վ պետք է պատասխան տա մարդկանց ջարդերի համար, Հայաստանի և ԼՂԻՄ-ի շրջափակման համար, սովետական հարավային սահմանները քարուքանդ անելու և մյուս չարագործությունների համար: Դուք պարտավոր եք սկսել «Նյուրնբերգյան պրոցեսը» Բաքվում հունվար ամսին տեղի ունեցած ջարդերի կապակցությամբ՝ պարզաբանելով նախօրոք կազմակերպված պրովոկացիաների [illegible] պատճառները: Ինչպե՞ս կարելի է մոռացության տալ Բաքվի [illegible]անթուրքականների վանդալիզմը: Ինչպե՞ս կարելի է ամեն օր տեսնել ԽՍՀՄ Միության «զարգացած սոցիալիզմի դարաշրջանի [illegible]» խղճուկ դեմքերը: Ո՞վ պետք է պատասխան տա [illegible] համար: Պատասխանը միանշանակ է. պրեզիդենտ Գորբաչևը: [illegible] թատերաբեմում սոցիալիզմը թաղելու համար [illegible] են [illegible] դարձան կանգնեցնել Գորբաչևին, որը սխալ [illegible] ազգամիջյան հարաբերություններում: Հայաստանից [illegible]ման հետևանքով կորցրեց հարյուրավոր [illegible] Ո՞վ [illegible] հերձվածողներին փակել Ռուսաստանից [illegible]ը: Այն էլ՝ սարսափելի երկրաշարժից հետո: Եթե [illegible] Գորբաչևը արդար մոտեցում ունենայիք, [illegible] մարդկության դեմ: [illegible] ցվել է: Քանի դեռ ուշ չէ՝ ուշքի եկեք: [illegible] կարող է իրեն պաշտպանել. [illegible] մենք ամբողջ աշխարհում: [illegible] է դուրս գա Ադրբեջանի [illegible] կունենաք և կհիշեցնեք [illegible], այսպես թողնել այլևս չի [illegible] միջոցառումներ, [illegible]:

[illegible]

[illegible]

[illegible]

15.6. 1991

Հասցե՝ 375055 [illegible] Չարենցի 15:

25.

ՄՈՍԿՎԱ, ՌՍՖՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆԿ. Բ.Ն. ԵԼՑԻՆԻՆ ԵՎ ԲՈԼՈՐ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՆԵՐԻՆ

Հարգելի ընկերներ.

Պրեզիդենտ Գորբաչևը և նրա գաղափարական զինակից Մութալիբովը՝ Բաքվում ռուս խաբված հրամանատարների և զինվորների ձեռքով արյունոտ օրգիաներ կազմակերպողը, շարունակում են բարբարոսական ակցիաները բնիկ հայ ազգաբնակչությանը Ադրբեջանից արտաքսելու նպատակով: Եվ դա այն պատճառով, որ Հայաստանը, այդ թվում նաև ԼՂԻՄ-ը մշտապես եղել և մնում են Ռուսաստանի հետ: Ադրբեջանական ՕՄՕՆ-ականները սպանում են խաղաղ բնակիչներին, մանուկներին: Բարձրացրեք Ձեր ձայնը և կանգնեցրեք կոտորածը: Ես առաջարկում եմ Մոսկվայից արտաքսել պանթուրքականների պաշտպան կուսակցության Գլխավոր քարտուղարին, որպեսզի նա իր մաշկի վրա զգա, թե ինչ է նշանակում ժողովրդի բռնի տեղահանումը՝ դեպորտացիան: Այս տագնապալի օրերին ես դիմում եմ ռուսաստանցիներին՝ խնդրելով ցուցաբերել աջակցություն ղարաբաղյան հարցի խաղաղ լուծման ուղղությամբ: Հարց բարձրացրեք պրեզիդենտ Մ.Գորբաչևի պաշտոնազրկման՝ իմպիչմենտի կապակցությամբ: Մեծ պետության պրեզիդենտը պետք է լինի ազնիվ, օրինավոր և անաչառ մարդ և ոչ՝ սովետական ժողովուրդների դեմ տեռոր հրահրող:

Հարգանքով՝
Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան
Ռուսաստանի ծնունդ, պատմ. գիտ. դոկտոր

5.5.1992
375025, Երևան, Չարենցի 15:

26.

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՈԿՏՈՐ ԳԵՆԵՐԱԼ-ԳՆԴԱՊԵՏ ԸՆԿ. Դ. Ա. ՎՈԼԿՈԳՈՆՈՎԻՆ

Մեծարգո պրոֆեսոր.

Ես գիտեմ, Դուք այսօր շատ զբաղված եք ռուսական բանակի ձևավորման հսկայական աշխատանքով: Ռուսաստանը, ինչպես նաև նախկին Միության մյուս հանրապետությունները ապրում են ինքնամաքրման ծանր օրեր: Սակայն թուրքալեզու հանրապետությունների և ինքնավարությունների մի շարք առաջնորդներ, օգտվելով հասարակության մեջ եղած անկայուն իրավիճակից, արտաքին մուսուլմանական գաղափարախոսների ցուցումով ձգտում են տրոհել մեծ Ռուսաստանը կիսաֆեոդալական մանր կազմավորումների: Շատ ցավալի է, որ ռուսական կառավարության մի շարք բարձրաստիճան պաշտոնավորների անհեռատես քաղաքականության հետևանքով երկրի հարավ-արևելյան տարածաշրջանում եղած վակուումը աստիճանաբար լրացնում է Թուրքիան, որին այդ հանրապետությունների ղեկավարները արդեն կոչում են «ավագ եղբայր» և երկրպագության են գնում դեպի Անկարա: Եվ զարմանալի է, որ Մոսկվան չի ցանկանում տեսնել «թավշյա վերափոխումները», որոնք համախմբում են թուրքալեզու ազգերը մեծ Թուրանական կայսրության ստեղծման գործընթացի ճանապարհին:

Որպես շահագրգիռ կողմ՝ այդ երկրաքաղաքական տարածության մեջ Իրանը զբաղեցնում է համեմատաբար մեղմ դիրք, թեև հնդեվրոպական մեր հարևանի և «սովետական» Թուրքիայի միջև այժմ ընթանում է լուռ, սակայն շոշափելի պայքար: Օգտվելով Ղարաբաղի հարցում Ռուսաստանի չեզոք դիրքորոշումից՝ այդ պետությունները ձգտում են լինել միջնորդներ Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև այդ «կռվախնձորի»

Ղարաբաղի համար: Հայաստանին տվյալ դեպքում վստահություն են ներշնչում իրանական կողմի դրական քայլերը, քանզի Թուրքիան վաղուց իրեն մերկացրել է դեպի մյուս ժողովուրդներն ունեցած նողկալի քաղաքականությամբ: Այդ մասին դեռ չեն մոռացել հայերը, հույները, բուլղարները, ինչպես նաև քրդերը լեզգիները, թաթերը, ուդիները և մյուս ազգային փոքրամասնությունները: Չե՞ն զգում արդյոք ռուս քաղաքագետները, որ թուրք պարագլուխների հաճախակի այցելությունները միջինասիական հանրապետություններ և Ադրբեջան ունեն հեռանկարային ուղղության որոշակի նպատակներ: Իսկ Հայաստանն իր աշխարհագրական դիրքով նրանց խանգարում է: Նրանք գիտեն, որ Հայաստանի Հանրապետությունն այժմ հանդիսանում է Ռուսաստանի միակ հավատարիմ դաշնակիցն ու զինակիցը հարավում, որը չեն ցանկանում իմանալ ռուսական արտաքին-քաղաքական գերատեսչության առաջնորդները: Ես էլ չեմ խոսում Ղարաբաղի մասին, որը Ռուսաստանի և Պարսկաստանի միջև Գյուլիստանում կնքված խաղաղության դաշնագրի (1813 թ. հոկտեմբերի 12-ին) համաձայն հանդիսանում է ռուսական պետության անքակտելի մասը: Մինչև հիմա ոչ ոք չեղյալ չի հայտարարել այդ պայմանագիրը: Եվ մեր օրերում Գյուլիստանի (այժմ՝ Շահումյանովսկ), ինչպես նաև ողջ Ղարաբաղի հիմնական բնակիչները, այս անգամ՝ զենքը ձեռքներին պայքարում են միջինասիական տափաստաններից 18-րդ դարում եկած քոչվորական ցեղերի՝ թուրքազերիների դեմ (Թուրքիայի վարչապետ Դեմիրելը Տաշքենդում եղած ժամանակ խոստովանել է, որ եկել է իր նախնիների հայրենիքը), իսկ Ռուսաստանի Կենտրոնը լռում է և չի ցուցաբերում փոքր-ինչ աջակցություն իրեն նվիրյալ պայքարող ժողովրդին:

Ինչպես Դուք գիտեք, երիցս անիծյալ պատահական պրեզիդենտ Գորբաչևի հրահանգով, ռուսական սև գնդապետները 30 արծաթով ծախեցին իրենց հոգիները մանոնային և ադրբեջանական պանթուրքականների թելադրանքով բռնի գաղթեցրին Արցախական աշխարհի 24 գյուղերի ամբողջ հայ ազգաբնակչությանը: Եթե ողջ լիներ մեծն Սուվորովը, նա խստորեն կպատժեր արյունոտ «Կոլցո» օպերացիայի բոլոր հեղինակներին և ի կատար ածողներին, որոնք ցուցաբերեցին

չարագործություններ իր սիրելի հայուհի մոր հայրենիքում: Պուգոյի և Յազովի հետ միասին պետք է պատիժ կրեն Յու.Շատալինը, Բ. Գրոմովը և գեներալիտետի գործաչևյան մյուս դրածոները, որոնք չգիտեն, թե որքան ռուսական արյուն է հեղվել ղարաբաղյան հողում այդ երկրամասը մուսուլմանական հորդաներից ազատագրելու ժամանակ: Նրանք գուցե և հիշեին Ալեքսանդր 1-ին կայսեր խոսքերն այն մասին, որ անդրկովկասյան մարզերի ժողովուրդներն, այդ թվում նաև ղարաբաղյան հայերը, ցանկանում են վերամիավորվել Ռուսաստանի հետ, և անարդար կլիներ չկատարել նրանց ցանկությունը: Արդիական բառեր են: Եվ ի՞նչ է այժմ ստացվում՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության շուրջ 200 հազարանոց հայ բնակչությունը ցանկանում է ժամանակավորապես վերամիավորվել Ռուսաստանի հետ, իսկ ռուս ծախված զորավարները ինչ-որ ողորմության համար հմտորեն կազմակերպում են տրագիկոմիկական տեսարաններ Ադրբեջանում եղած զինապահեստներից զինամթերքի, ուղղաթիռների, ինքնաթիռների, տանկերի, ԲՏՌ-ների և այլնի հափշտակման նպատակով: Ակամա ուզում ես հավատալ, որ նրանք կատարում են թուրքական զինվորական հրամանատարության հրամանները, որն առանց այդ էլ ադրբեջանական բանակը և նախկին Միության մյուս տարածաշրջանները զինում է զանգվածային ոչնչացման արդիական զենքով: Այդ մասին, հավանաբար, գիտի ռուսական հակահետախուզության շեֆ, ակադեմիկոս Ե. Պրիմակովը:

Շատ ցավալի է, որ մեր ժամանակակից զորապետները դյուզն-ինչ պատկերացում չունեն հայ և ռուս ժողովուրդների հնադարյան կապերի, օտար զավթիչների դեմ մղած նրանց համատեղ պայքարի մասին: Բայց պարտավոր էին իմանալ, որ դեռևս թաթար-մոնղոլական արշավանքների շրջանում հայ աշխարհազորայինները եղել են ռուսական բանակի կազմում, 1812թ. Հայրենական պատերազմի ժամանակ Նապոլեոն Բոնապարտի դեմ կռվել են ղարաբաղցի բազմաթիվ հայեր, ի թիվս որոնց հատկապես աչքի են ընկել գեներալներ Պ.Մելիքովը (Մ.Կուտուզովի սիրելին), Պ.Հայրապետովը, պատմաբան, գեներալ Դ.Աշխարումովը, Աբակումով եղբայրները (Դավիդը, Պետրոսը, Ալեքսանդրը), Լազարևները, Լալաևները, Բեհբութով եղբայրները, Մելիք-Օսի-

պովը...Թուրքիայի դեմ մղված կռիվներում փառաբանվել են գեներալներ Ա.Տեր-Ղուկասովը, Պ. Լորիս-Մելիքովը, նավատորմի ծովակալ Մ.Սերբերյակովը, որի կապիտան-լեյտենանտ որդին զոհվեց գրոհի ժամանակ՝ կյանքն ավանդելով Նախիմովի ծեռքերի վրա:

Բորոդինյան ճակատամարտի ժամանակ քաջաբար մարտնչել են Հայաստանի զավակներ՝ զորահրամանատարներ Վարդապետյանը, Աղամփարովը, Թումանովը, Արղությանը, Սումբատովը, Շելկովնիկովը, Դելյանովը, Կասպարովը, Աբրամովը, Ասլանյանը և շատ ուրիշներ: Ռուս զինվորները հպարտանում էին իրենց հրամանատար, ծնունդով ղարաբաղցի գեներալ Մադաթովով հատկապես Լեյպցիգի ճակատամարտի ժամանակ:

Սանկ-Պետերբուրգի Սմոլենսկյան գերեզմանոցում հանգչում են Բորոդինյան ճակատամարտի բազմաթիվ մասնակիցներ: Իմ ուշադրությունը գրավեց հայազգի 33-ամյա շտաբս-կապիտան Ջահալ Փիրալյանի (Փիրալով) տապանագիրը, ուր երեք լեզուներով՝ հայերեն, ռուսերեն և վրացերեն փորագրված է.

*ՈՐՊԷՍ ՓԱՓԱԳԻ ԵՂՋԵՐՈՒ ԱՂԲԻՒՐՍ ՋՈՒՐՑ ԱՅՆՊԷՍ ՓԱՓԱԳԻ ԱՆՋՆ ԻՄ ԱՌ ՔԵԶ Ա(ՍՏՈՒԱ(Ծ, Ի 1812 ԱՄԻ ԳՈԼՈՎ Ի ՋԱՆԱՋԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒՆՍ ԸՆԴ(Դ(ԷՄ ԹՇՆԱՄԵԱՑՆ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ(ԽՈՑԵԱԼ ԵՂԵՒ ԳՆՏԱԿԱՒ ԱՌ ԲՕՌՕԴԻՆԱՒ, ԵՒ ԱՅՆՈՒ ԻՍԿ ԷԱՌ ՋՎԱԽՑԱՆ...**

...Այժմ Ղարաբաղում ամեն աստծու օր հեղվում է անմեղ մարդկանց արյունը. զոհվում են քաղցած երեխաները, ծերերը, հայրենասեր կանայք, որոնց մասին հրճվանքով է գրել պատմաբան Վ.Պոտտոն: Եվ վիրավորական է, որ հայ-ռուսական բարեկամության փորձության օրերին Ռուսաստանի ղեկավարությունը այնպես անտարբեր ու սառնասրտորեն է նայում Ղարաբաղում հայերի եղեռնին: Եվ բացի ռուս առաջավոր մտավորականությունից, պաշտոնական շրջանակները չեն ասում. «Ռուսաստանցիներ, այնտեղ կործանվում են փորձված և հավատարիմ մեր բարեկամները՝ հայերը...»:

Որպեսզի չվիրավորի թուրքական պարագլուխներին և ադրբեջանական շովինիստներին, ռուսական ղեկավարությունը ստիպված (*) չեզոք դիրք է բռնում և չի խառնվում՝ լոկ բավարարվելով ռազմական գործողությունների ամենօրյա ամփոփագրերով. «Սպանված է այսքան, վիրավորված է այսքան, խփված է, քանդված է...»: Ո՞ւմ է պետք նման անտարբերությունը, և այն էլ այն ժամանակ, երբ ԱՊՀ բանակային ստորաբաժանումների հրամանատարներն ադրբեջանական ելուզակներին ներգրավում են ոչ միայն զրահատեխնիկան, այլև կասպիական նավատորմի նավերը: Դա պարզապես խելագարություն է, բառիս իսկական իմաստով ինքնասպանություն:

Հայաստանն, այդ թվում նաև Ղարաբաղը, ավելի քան 4 տարի է, ինչ գտնվում են շրջափակման մեջ: Ադրբեջանի երկաթուղու կայարաններում կանգնած են երկրաշարժի գոտու համար նախատեսված սննդով և արդյունաբերական ապրանքներով թալանված վագոնները: Եվ ոչ ոք չի ցանկանում պատժել այդ ավազակներին ու գողերին: Վերջապես ե՞րբ պետք է Ռուսաստանի պրեզիդենտ Բ.Ն. Ելցինը, որը մեծ հեղինակություն ունի Հայաստանում, ասի իր ծանրակշիռ խոսքը Բաքվի իշխանություններին. «Բավական է, չքվե՛ք Ղարաբաղից և հանգիստ թողեք ժողովրդին»: Եվ կարող եք չկասկածել, որ անմիջապես կդադարեին պատերազմական գործողությունները այդ հողում, իսկ սովետա-իրանական սահմանը քարուքանդ արած կազմակերպիչները, Բաքվի, Սումգայիթի, Կիրովաբադի մարդասպանները անվերադարձ կհեռանային որպես խանձված կատուներ և իրենց արյունոտ ծեռքը երբեք չէին բարձրացնի Ղարաբաղի՝ սովետական փառապանծ զորավարներ Հ.Բաղրամյանի, Հ.Բաբաջանյանի, Խուդյակով-Խամփերյանցի, Հ. Իսակովի և Սովետական Միության ավելի քան 20 հերոսների հայրենիքի վրա: Եվ կատարելապես արդար կլիներ, ժողովուրդների ինքնորոշման համամարդկային գաղափարների նորմերի և իրավունքների հիման վրա՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը ժամանակավորապես ընդգրկվեր Ռուսաստանի Ֆեդերացիայի կազմում:

Կարծում եմ՝ դա այժմ միակ ճանապարհն է Ղարաբաղի հիմնահարցի լուծման համար: Հակառակ դեպքում ղարաբաղցիները վճռական են,

*Տես Դիվան հայ վիմագրության, պրակ 8, աշխատասիրությամբ Գր.Մ.Գրիգորյանի, Երևան, 1999, էջ 98:

պայքարելու են մինչև վերջ, մինչև վերջին կաթիլ արյունը:

Չէ՞ որ պատմությունը կրկնվում է:

Խորին հարգանքով՝

Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան

Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի աշխատակից

Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

4.5.1992

375025, Երևան, Չարենցի փող. 15:

27.

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽ-ՊՐԵԶԻԴԵՆՏ ԳԵՆԵՐԱԼ Ա.Վ. ՌՈՒՑԿՈՅԻՆ

Հարգելի Ալեքսանդր Վլադիմիրովիչ.

Ադրբեջանում ԱՊՀ զինվորական մի շարք ստորաբաժանումների պահեստներից գողացված զենքը և գինտեխնիկան ադրբեջանական մարդասպանները կիրառում են Լեռնային Ղարաբաղի և Հայաստանի սահմանամերձ շրջանների խաղաղ բնակիչների դեմ: Կարծում եմ Դուք դատական պրոցես կսկսեք Մինգեչաուրի, Աղդամի և Ադրբեջանի այլ վայրերում եղած զինվորական պահեստների ջարդարարների դեմ և խստորեն կպատժեք ստորաբաժանումների հրամանատարներին ժամանակակից զենքը նրանց «նվիրաբերելու» համար: Առանց այդ էլ Ադրբեջանը Թուրքիայից ստանում է ռազմական տեխնիկա և զինվորական հրահանգիչներ:

Հասկացեք, խնդրում եմ, այդ ամենը վերջապես ուղղված է Ռուսաստանի և ռուս ժողովրդի դեմ, ինչի մասին խոսում ենք շշուկով: Հնարավոր է այդ մասին գիտի ռուսաստանյան հակահետախուզության շեֆ, ակադ. Ե.Պրիմակովը: Ինձ այս տագնապալի օրերին հուզում է մեկ այլ հարց. Ինչպե՞ս են Մոսկվայում իրենց զգում խայտառակ «Կոլցո» օպերացիայի հեղինակները, որոնց պատճառով բռնի գաղթեցվել են Ղարաբաղյան երկրի 24 գյուղերի խաղաղ և անմեղ բնակիչները: Արդյոք չի՞տանջում գեներալներ Յու. Շատալինի և Բ. Գրոմովի խիղճն այդ հին հայկական երկրամասում իրենց զորքերի կատարած չարագործությունների համար: Ո՞վ է նրանց տվել այդպիսի ստոր հրամանը բռնությամբ տեղահանել Գետաշենի, Մարտունաշենի և այլ վայրերի բնիկ հայ ազգաբնակչությանը: Եթե նրանք հայտնում են զինվորական համազգեստի պատիվը, ապա պետք է հետ վերադարձնեն դեպի իրենց օջախները այդ քրիստոնեական երկրամասի նախկին բնակիչներին և ներողություն խնդրեն ժողովրդից իրենց կատարած չարագործու-

թյունների համար: Այդ եղանակով, հնարավոր է, նրանք կմաքրեն իրենց հոգիները պատժելի մեղքից: Նրանք պարտավոր են ադրբեջանցիներից հետ վերցնել ամբողջ զինտեխնիկան, զինամթերքը, տանկերը, «Գրադ» կայանքները, ԲՏՌ-ները և հրետանին...

Հայաստանը եղել և մնալու է Ռուսաստանի բարեկամը:

Հարգանքով

Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան

Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

6.5. 1992

375025, Երևան, Չարենցի 15:

28.

ՄՈՍԿՎԱ, ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽՊՐԵՋԻԴԵՆՏ ԸՆԿ. Ա.Վ. ՌՈՒՑԿՈՅԻՆ

Հարգելի Ալեքսանդր Վլադիմիրովիչ.

Հուլիսի 18-ին հեռուստատեսությամբ ես դիտեցի մամուլի ներկայացուցիչների հետ Ձեր հանդիպման տեսագրությունը: Ինձ դուր եկան Ձեր կշռադատված պատասխանները երկրի «թեժ կետերի» վերաբերյալ «Ազատություն» ռադիոկայանի թղթակից Դմ. Վոլչակի հարցերին: Ափսոս, որ Դուք մոռացաք հիշատակել նաև Լեռնային Ղարաբաղը, որտեղ ադրբեջանական ղեկավարությունը փաստորեն վարում է այդ երկրամասի հայ ազգաբնակչության նկատմամբ եղեռնի քաղաքականություն ոչ առանց Թուրքիայի և 4-րդ բանակի (23-րդ մոտոհրաձգային դիվիզիայի) որոշ ռուս ծախված հրամանատարների մասնակցության:

Եթե ներկայումս Ռուսաստանը վարում է չեզոք քաղաքականություն, ապա ինչո՞ւ ռուսական բանակի տանկերն ու ուղղաթիռները մասնակցում են Ադրբեջանի կողմից: Մի՞թե Դուք և ԱՊՀ զորքերի գլխավոր հրամանատար Ե. Շապոշնիկովը չեք տեսնում, որ օգնելով Ադրբեջանին Հայաստանի դեմ, դրանով իսկ թուլացնում եք Ռուսաստանի հզորությունը Թուրքիայի նկատմամբ: Չէ՞ որ Հայաստանը, ես ասում եմ համոզված, միակ հանրապետությունն է, որը հարավում պաշտպանում է Ռուսաստանի շահերը:

Մի մոռացեք, հարգելի գեներալ, որ մենք շրջապատված ենք իսլամական աշխարհով:

Անկեղծորեն

Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյան

Ռուսաստանի ծնունդ, պ.գ.դ., Հայկ. ԽՍՀ ԳԱ աշխատակից

20.6. 1992

375025, Երևան, Չարենցի 15:

29.

«ԱՐԳՈՒՄԵՆՏԻ Ի ՖԱԿՏԻ» ԹԵՐԹԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ ԸՆԿ. Վ.Ա.ՍՏԱՐԿՈՎԻՆ

Խնդրում եմ Ձեզ պատասխանել հետևյալ հարցերին.

1. Ո՞վ, ի վերջո, պետք է պատասխան տա Ադրբեջանի ոչ թուրքալեզու բնակչության հայերի, ռուսների և մյուսների սպանությունների և ջարդերի համար. Երկա՞ր պետք է մենք լռենք՝ չկարմրելով ամոթից և խայտառակությունից:

2. Ո՞վ է պատասխանատվություն կրում ԽՍՀՄ-Իրան հարավային սահմանի ապամոնտաժման և վայրագությունների համար: Միայն Ադրբեջանի ժող. ճակա՞տը, նրանց հովանավորնե՞րը, թե՞...

3. Կրո՞ւմ է արդյոք մեր կուսակցության և պետության առաջնորդը պատասխանատվություն Սումգայիթում տեղի ունեցած աննախադեպ ֆաշիստական արշավանքի համար:

4. Կարո՞ղ է երկար պահպանվել դեմոկրատիան ատրճանակների փողերի տակ, ինչպես, օրինակ, ԼՂԻՄ-ի Ստեփանակերտ քաղաքում, եթե նման ունենանք այն հանգամանքը, որ Ադրբեջանի դրոշը բարձրացվել է կուսակցության մարզկոմի դատարկ շենքի վրա:

5. Կարո՞ղ է արդյոք Ներքին գործերի մինիստր ընկ. Բակատինը խստորեն պատժել արտակարգ դրության պարետ գեներալ Սաֆոնովին տեղի հայ ազգաբնակչության նկատմամբ ցուցաբերած բարբարոսական արարքների, «Սովետական Ղարաբաղ» թերթը փակելու կամ հայերեն լեզվով հեռուստահաղորդումները վերացնելու համար:

6. Դուք ինչո՞վ կարող եք բացատրել ողջ սովետական ժողովրդի կողմից չընտրված պրեզիդենտ Մ.Ս.Գորբաչևի ադրբեջանամետ քաղաքականությունը

7. Ի՞նչ է նշանակում ժողովուրդների ինքնորոշում և ինչո՞ւմ է այն արտահայտվում:

8. Եթե երկու Գերմանիաները, որպես առանձին պետություններ,

ցանկանում են վերամիավորվել, և մեր ղեկավարությունը դա համարում է բոլորովին նորմալ երևույթ, ապա ի՞նչ հիմքի վրա է նա դիմադրություն ցույց տալիս հայ ժողովրդի երկու հատվածները՝ Հայկական ԽՍՀ-ն և ԼՂԻՄ-ը միավորվելուն:

Եթե հնարավոր է՝ այս հարցերի պատասխանները տպագրեցեք Ձեր թերթի էջերում, իսկ եթե ոչ՝ ապա դրանք վերադարձրեք հեղինակին հետևյալ հասցեով՝

375025, Երևան, Չարենցի 15, Հայաստանի ԳԱ
հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ՝ Գրիգոր Մեսրոպի Գրիգորյանին:
15.7. 1992:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

...1994 թ. մայիսի 12-ին Ղազախստանի Աստանա մայրաքաղաքում հաստատվեց զինադադար: Կանգ առան ռազմական գործողությունները, դաշտերից աստիճանաբար վերացավ վառոդի հոտը, մարդիկ անցան խաղաղ աշխատանքի...Եվ այսօր, պատերազմի ավարտից ավելի քան 10 տարի անց, Ադրբեջանի ռազմաշունչ ղեկավարությունը դարձյալ սկսել է պատերազմը վերսկսելու կոչերը. զանգվածային լրատվության բոլոր միջոցներով գոռում-գոչում են, թե իբր մենք գրավել ենք Ադրբեջանի տարածքի 20 տոկոսը...և այլ զառանցանք: Բայց չէ՞ որ մենք էլ կարող ենք գոռալ, և մեր ձայնը կհասնի գոնե մինչև Եվլախ և Գանձակ...

Ադրբեջանական ագրեսորներին չօգնեցին ոչ փողով հրավիրված մուջահեդդինները, ոչ էլ չեչեն գրոհայինները, կամ դաշտային հրամանատար Շամիլ Բասաևը յուրայիններով, որոնք Ղարաբաղի լեռներից ճողոպրեցին «ալլահ, ալլահ» գոռալով, երբեմն կնոջ հագուստներ հագած... Ադրբեջանը երբեք չի մոռանա իր խայտառակ պարտությունը: Ադրբեջանի տարածքում ապրող լեզգիները, թալիշներն ու հնադարյան մյուս ազգությունները երբեք նեցուկ չեն կարող լինել ադրբեջանական մարդասպաններին՝ Սումգայիթի, Բաքվի, Կիրովաբադի և հայաբնակ այլ վայրերի արյան բաղանիս կազմակերպողներին: Գոնե կրտսեր Ալիևին այսօր պետք է մտահոգի, թե ինչ է սպասում Ադրբեջանին պատերազմը վերսկսելուց հետո...Պետության կատարյալ կրախ և իսպառ ոչնչացում: Կասպիականի նավթն այս անգամ էլ չի փրկելու նրանց: Երկարատև խաղաղությունը պահպանելու համար մենք համաձայն ենք գնալ փոխզիջման: Ասենք՝ ԼՂՀ-ի կառավարության համաձայնությամբ կարող ենք ետ հանձնել, թեկուզև մեկ շրջան, իսկ դրա փոխարեն Ղարաբաղին ի՞նչ է հանձնելու Ադրբեջանը. հարյուր միլիարդ դոլլա՞ր, դա շատ քիչ է՝ հայրենի հողը չեն ծախում, իսկ տարածքների փոխանակումը ընդհանրապես բացառված է. հայկական հողը չեն փոխանակում հայկական հողի հետ...Ուրեմն՝ Ադրբեջանը պետք է համակերպվի իր խայտառակ պարտության իրողության հետ. չէ՞ որ ինքն

էր սկսել այդ արյունալի պատերազմը, ինքն էլ պետք է տուժի: Ադրբեջանի ղեկավարությունն ու ժողովուրդը պետք է շնորհակալ լինեն ճակատագրից, որ ղարաբաղցիները 70 տարի շարունակ կերակրել են իրենց, նույնիսկ քաղցած մնալով և բազում զրկանքներ կրելով: Պետք է վերջ տալ վայնասունին... Հիշեցեք ձեր վայ-պատմաբաններին, որոնք ի վերուստ կարգադրված հեռահար պատվերով ցանկանում էին գողանալ և սեփականել հարևան ժողովրդի անցյալի պատմությունը, սակայն ապրեցին կատարյալ ֆիասկո և հայ պատմաբաններին ստիպեցին ասել ողջ ճշմարտությունն այն մասին, որ ձեր նախնիները եղել են արևելյան տափաստաններից եկած քոչվորական արյունարբու ցեղախմբերը:

Մի սպանեք ձեր ժողովրդին, պարոնայք Ալիևներ, Աբիևներ և մնացածներ...մի բարբառեք գիշեր ու զօր հայկական ագրեսիայի մասին: Կրկնում եմ՝ նավթադոլլարներն այս անգամ նույնպես ձեզ չեն փրկելու...

ПОСЛЕСЛОВИЕ

...12 мая 1994 года в городе Астане (Казахстан) было подписано соглашение о перемирии. Были приостановлены военные действия на всех фронтах. Из полей постепенно исчезал запах пороха. Люди взялись за мирный созидательный труд...

Прошло более 10-и лет после перемирия, однако азербайджанские лидеры вновь начали призывать свой народ к войне, кичиться везде, будто они теперь сильнее в военном отношении и догонят армян из Карабаха, обратно вернут отнятые армянами 20 процентов (?) своих земель и подобные средовые заявления трубят по всему миру будто армяне организовали геноцид азербайджанцев в Ходжалу, когда жители этого города по распоряжению командования Освободительной армии Карабаха ушли мирно, без потерь и ни один азербайджанец не пострадал. Кричать-то легко, мы тоже можем во весь голос кричать об их злодеяниях, и наш голос дойдет хотя бы до Ганзака и Евлаха...

Азербайджанским агрессорам не смогли помочь даже приглашенные на большие деньги афганские муджахеддины и чеченские головорезы, в том числе и Шамиль Басаев, которые убежали из карабахских гор, кричав "аллах, аллах", иногда надев женские одежды.

Азербайджан не должен забывать свое позорное поражение. Угнетенные властьями Азербайджана лезгины, удины, талыши и другие древнекавказские нации и народности никогда не станут опорой азербайджанским головорезам – организаторам кровавых оргий в Сумгаите, Баку, Кировабаде, Ханларе и других армянонаселенных городах и селах. Хотя бы сейчас Алиев Младший должен серьезно думать, что ожидает Азербайджан в случае, если вновь начнется война... Полный крах государства и самоуничтожение. На этот раз также не помогут каспийская нефть и нефтедоллары...

С целью сохранения мира, карабахцы могут идти на некоторые уступки. Допустим правительство НКР согласится вернуть Азербайджану один из освобожденных районов. А что взамен этого даст Азербайджан?- 100 миллиардов долларов? Это очень и очень мало. А обмен каких-то территорий абсолютно исключается, поскольку родная земля не меняется с родной землей! Следовательно, Азербайджан будет вынужден смириться со своим позорным поражением, принимая статус-кво. Ведь он начал эту кровавую войну, он и должен понести наказание...

Не теряете и не убиваите ваш измученный народ, господа Алиевы, Абиевы и прочие . не трубите день и ночь об армянской агрессии. Поблагодарите судьбу, что в течении 70-ти лет карабахские армяне кормили вас, оставаясь сами в голоде, неся много лишения. Покончите с паническими выкриками и воплями, иначе останетесь в положении ваших горе-историков, которые по заказу сверху стремились присваивать культурное наследие чужого народа, в результате чего потерпели крах и фиаско, тем самым дали повод армянским специалистам во весь голос сказать правду о ваших предках - кочевых племенах, прибывших из среднеазиатских степей с кровавым мечом и жаждой грабежа.

Grigor M. Grigoryan

Karabagh Diary

Summary

The notes written during Karabagh war, segments of field diaries and about 30 letters sent to the soviet times dignitaries as well as part of their official responses regarding Karabagh issue solution are found in this piece by the author.

ՆԱՄԱԿՆԵՐԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԸ

При ответе ссылайтесь на наш № 054234

«27» сентября 1989 года

Уважаемый тов. Григорян!

Я получил ваше письмо в редакцию и прочитал его с огромным вниманием. Я полностью согласен с вами. Межнациональные отношения в нашей стране обострились до предела. Ваше письмо воспринимаю как депутатский наказ.

С уважением,
политический обозреватель "ЛГ"

Ф. Бурлацкий

Зак. 004-ая . . «ЛГ»

Уральское отделение АН СССР
Институт философии и права
620144, г. Свердловск, ГСП-55,
ул. 8-е Марта, 68
Тел. 22-96-25
Расч. счет 120837

25.12.89 №

на № от

375025, Ереван,
Чаренца, 15
Институт археологии и этнографии

Григорян Г.М.

Товарищ Григорян!

Благодарю за присланные материалы, которые будут полезны в работе нашего Комитета.

Председатель Комитета по вопросам законодательства, законности и правопорядка Верховного Совета СССР, директор Института философии и права УрО АН СССР С.С.Алексеев

18.10.88. Типограф. УрГУ. Зак. 777, тир. 2000

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ
ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹՅԱՆ
ՓԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

375200, ք. Երևան, Նալբանդյան № 130
13.03.1990 թ. 3/ПО-1-2
На № _____ от _____

АРМЯНСКАЯ ССР
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
ПОЛИТИЧЕСКИЙ ОТДЕЛ

375200, г. Ереван, Налбандяна 130

Гр-ну Григоряну Г.М.
г.Ереван, ул.Чаренца,15.

Уважаемый Григор Месропович!

На Ваше письмо, адресованное Министру внутренних дел СССР тов. Бакатину В.В. отвечаем, что по фактам погромов и убийств армянского населения на территории Азербайджана, органами прокуратуры ведётся следствие, о результатах которого Вы узнаете из сообщений по прессе и телевидению.

Одновременно сообщаем, что обстановка в приграничных с Азербайджаном районах республики контролируется силами МВД Армянской ССР и прибывшими на помощь подразделениями внутренних войск и Советской Армии.

Начальник отдела Р. Асланян

СССР
МИНИСТЕРСТВО
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ВНУТРЕННИХ ВОЙСК

Москва, 111250, Красноказарменная, д. 9
1.06 19 90 №8/9-Г-3292
8/9-Г-3525
8/9-Г-3596
На №

375025, г.Ереван,ул.Чаренца-15
Институт археологии и этнографии АН
Григоряну Г.М.

Уважаемый Григор Месропович!

Ваше письмо в адрес Президента СССР тов.Горбачева М.С. и другие инстанции по поручению рассмотрено в Политуправлении внутренних войс МВД СССР.

Мы понимаем и разделяем Ваше беспокойство, вызванное создавшейся взрывоопасной обстановкой в НКАО и вокруг нее. Мы солидарны с Вами и в том, что никакая военная сила не принесет мир и покой на землю Закавказья, если не будет проявлено обоюдное стремление самих народов республик к решению возникших острых межнациональных проблем политическими средствами.

Что касается правомочности действий коменданта Особого района генерал-майора Сафонова В.Н., которые Вы ставите под сомнение, сообщаем Вам, что 6 апреля с.г. оперативной группой МВД СССР с привлечением военнослужащих внутренних войск в соответствии с условиями чрезвычайного положения проводилась проверка паспортного режима. Только в населенных пунктах, указанных Вами в письме, было выявлено и задержано 25 граждан, не имеющих прописки в Горисском районе, которые после оформления на них правовых документов были переданы представителям правоохранительных органов, обслуживающих Горисский район. У этой группы лиц было изъято 9 единиц огнестрельного оружия, 5 гранат, около 2000 шт. боеприпасов, приборы и аппараты ведения разведки, радио- и телефонных переговоров, а также значительное количество комплектов военного обмундирования и снаряжения.

В конструктивном разрешении накопившихся проблем в НКАО и вокруг нее важную роль призваны сыграть и ученые Армении.

Желаем Вам успехов в творческой и общественной работе.

С уважением

Первый заместитель начальника
Политуправления ВВ МВД СССР А.И.Кирилюк

СССР

МИНИСТЕРСТВО
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ВНУТРЕННИХ ВОЙСК

Москва, 111250, Красноказарменная, д. 9
5.07. 19 90 № 8/15-Г-4118
На №

Гр-ну Григоряну Г.М.

375051, г.Ереван,
ул.Грибоедова,
д.5"а", кв.10.

Ваша телеграмма в адрес Президента СССР тов.Горбачева М.С. по поручению внимательно рассмотрена.

В соответствии с правовыми актами внутренние войска совместно с территориальными органами внутренних дел принимают необходимые меры по нормализации обстановки в НКАО, обеспечению охраны общественного порядка и безопасности граждан.

Командующий внутренними войсками
МВД СССР

Ю.В.Шаталин

СССР

МИНИСТЕРСТВО
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ВНУТРЕННИХ ВОЙСК

Москва, 111250, Красноказарменная, д. 9
21.01. 19 91 г. № 8/9-Г-349
На №

Григоряну Г.М.

375025, г. Ереван-25,
ул. Чаренца, дом 15.

Уважаемый
Григор Месропович!

Ваше письмо, адресованное Министру внутренних дел СССР и его первому заместителю, по поручению рассмотрено в Политуправлении внутренних войск МВД СССР.

Мы разделяем Вашу тревогу в связи с серьёзной и взрывоопасной напряженностью, создавшейся во взаимоотношениях между армянским и азербайджанским народами.

Что касается действий частей и подразделений внутренних войск в НКАО и бывшего коменданта рейона чрезвычайного положения генерал-майорай Сафонова В.Н., то при выполнении служебно-боевых задач личный состав руководствуется только Законами СССР "Об обязанностях и правах внутренних войск МВД СССР при охране общественного порядка" и "О правовом режиме чрезвычайного положения". Защищая конституционные права и свободы советских граждан, независимо от их национальной принадлежности, военнослужащие войск нередко рискуют при этом не только своим здоровьем, но и жизнью, о чем убедительно свидетельствуют многочисленные факты, в том числе и последних дней.

Вместе с тем мы глубоко убеждены в том, что привлечение внутренних войск к выполнению задач в регионах с обострившейся ситуацией на межнациональной почве - мера вынужденная, но необходимая, и она носит временный характер, ибо никакая военная сила не способна разрешить возникающие межнациональные конфликты, если не будет достигнуто взаимопонимания и обоюдного стремления к этому как руководителей, так и самих народов союзных республик, в том числе Армении и Азербайджана.

Хотелось бы пожелать, чтобы усилия всех ученых Армении, в том числе и Института археологии и этнографии АН, где работаете Вы, направлялись прежде всего на создание благоприятной общественно-политической обстановки для урегулирования проблем НКАО политическими методами в интересах трудящихся автономной области. Мы же со своей стороны готовы к сотрудничеству в этих целях в меру имеющихся у нас возможностей.

Заместитель начальника
Политуправления ВВ МВД СССР

Е.А.Нечаев

Зак. 962

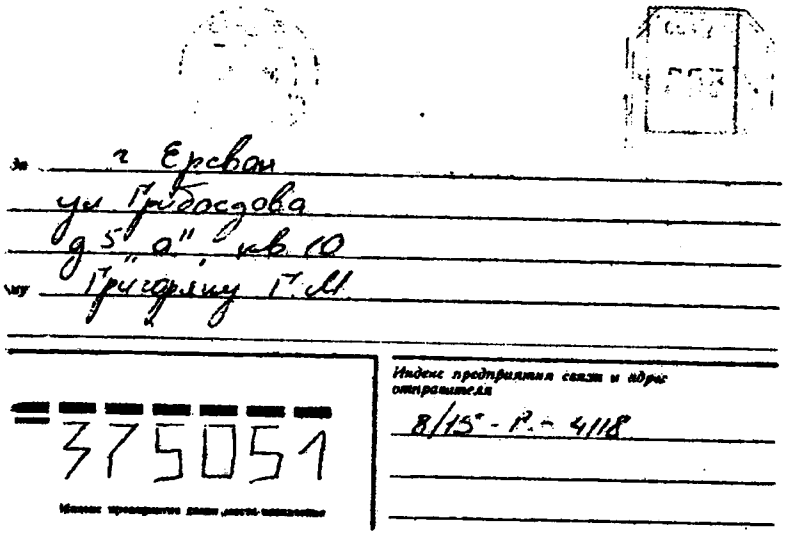

За г. Ереван
ул. Грибоедова
д. 5 "а", кв. 10
Кому Григоряну Г.М.

375051

Индекс предприятия связи и адрес отправителя
8/15 - Р. - 4118

КРЕМЛЬ.
МОСКВА, Ц.

Куда г.Ереван, ул. Черенца,
д.15, институт археологии и этнографии
Кому ГРИГОРЯНУ Г.М.

101000, г. Москва
Отдел писем и приема граждан
Секретариата
Верховного Совета СССР

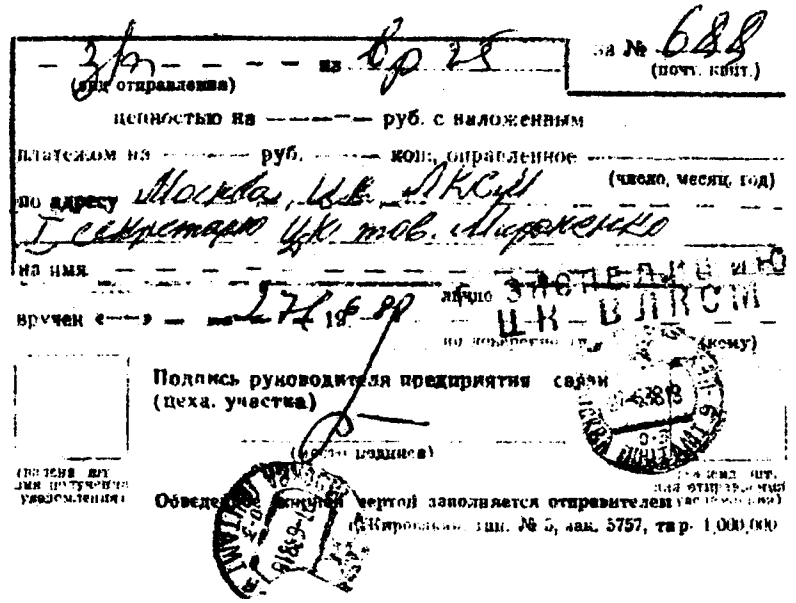

3/п на Вр 25 за № 688
(вид отправления) (почт. квит.)
ценностью на ——— руб. с наложенным
платежом на ——— руб. ——— коп., отправленное
(число, месяц, год)
по адресу Москва, Ц.К. ЛКСМ
I секретарю ЦК тов. Мироненко
на имя
вручен «—» — 27/6 89 лично
по доверенности (кому)
Подпись руководителя предприятия связи
(цеха, участка)
(место подписи)
Обведенное жирной чертой заполняется отправителем
(Кировский, тип. № 5, зак. 5757, тир. 1,000,000)

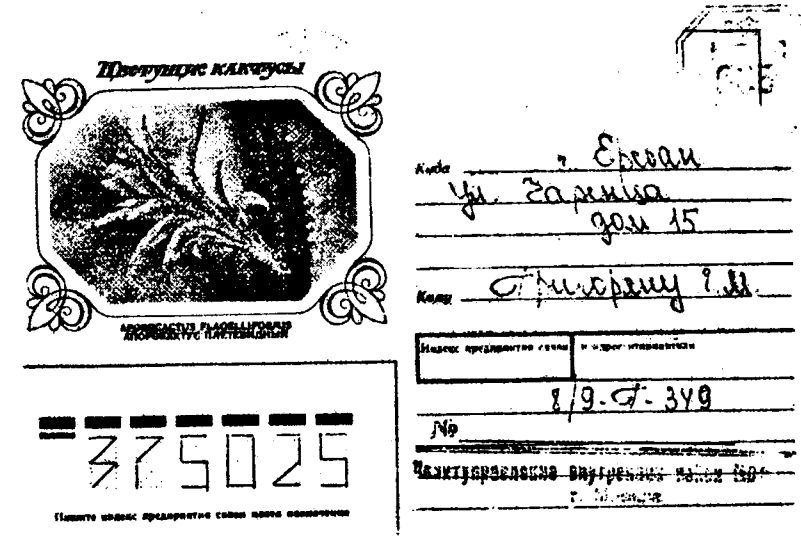

Цветущие кактусы

Куда г. Ереван
ул. Черенца
дом 15
Кому Григоряну Г.М.

Индекс предприятия связи и адрес отправителя
8/9-Г-349
№
Политуправление внутренних войск МВД
г. Москва

375025

Министерство связи СССР

КВИТАНЦИЯ № 687

в приеме заказн. письма / бандероли (особые виды связи)

Куда Москва

Кому Комсомольская

Принял (подпись)

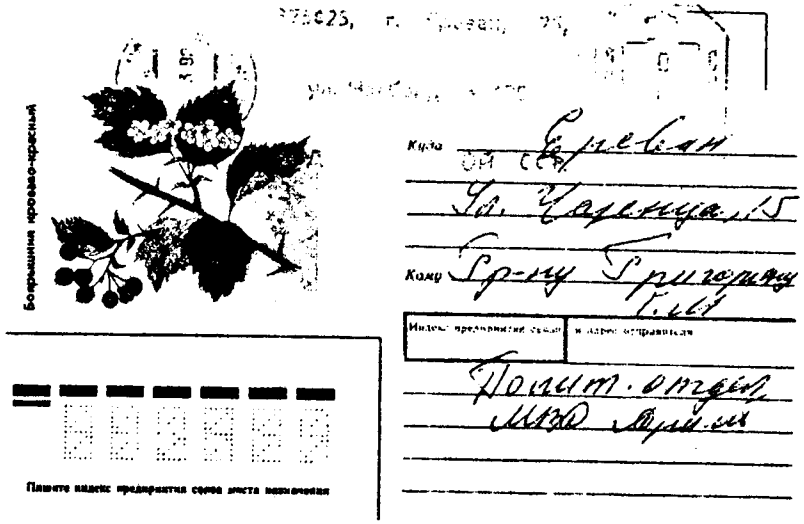

Министерство связи СССР

№ 684

Москва А-470 ГСП

Уведомление о вручении почтового отправления

(нужное подчеркнуть)

Куда 375025 Ереван ул. Чаренца 15

Институт археологии и этнографии

Кому Григоряну Г.М.

На этой стороне напишите свой адрес

Индекс предприятия связи штемпель

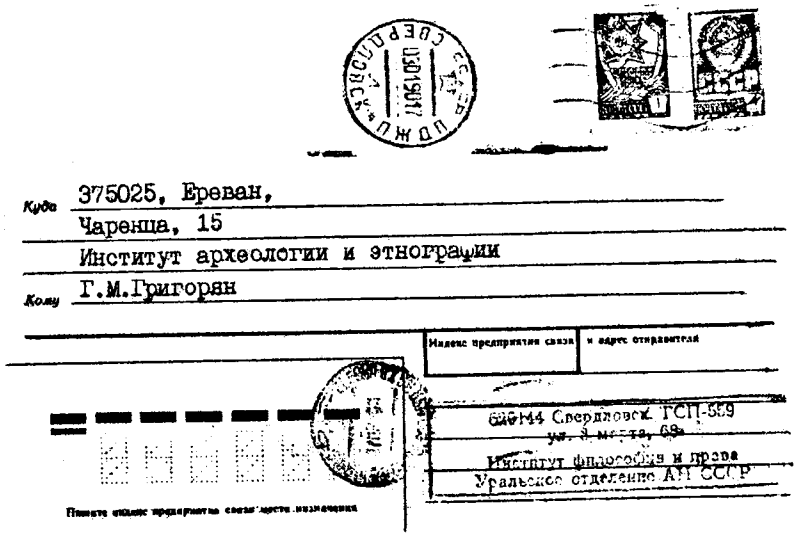

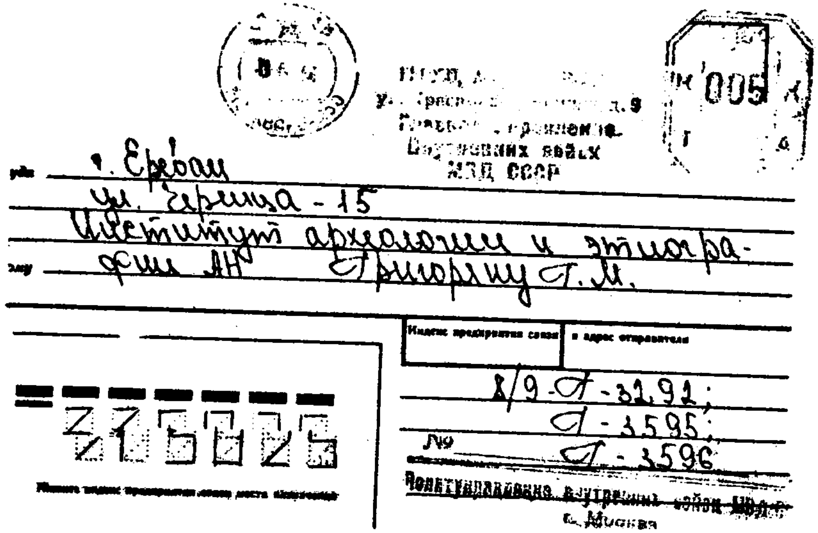
Главное управление внутренних войск МВД СССР

Куда: г. Ереван ул. Чаренца - 15

Кому: Институт археологии и этнографии АН Григоряну Г.М.

375025

Индекс предприятия связи места назначения

Индекс предприятия связи и адрес отправителя

Я/9 Д-3291; Д-3595; Д-3596

Политуправление внутренних войск МВД СССР г. Москва

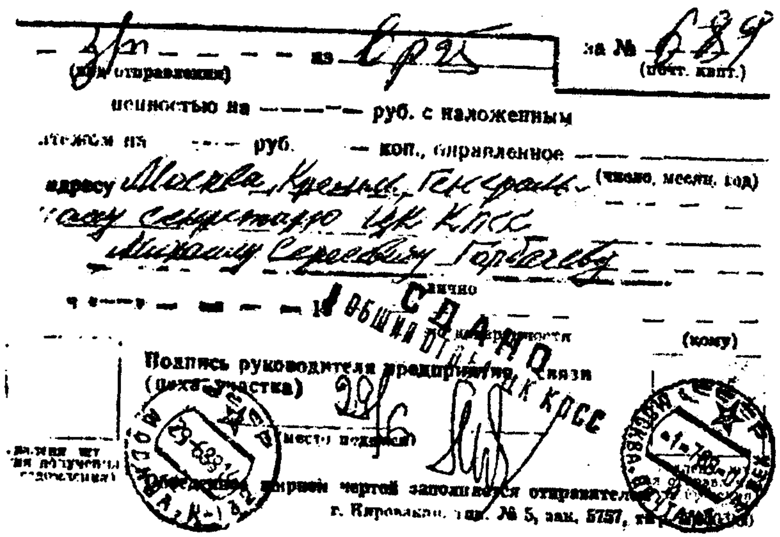
з/п из Ерев за № 689

(род отправления) (почт. квит.)

ценностью на — руб. с наложенным платежом на — руб. — коп., отправленное — (число, месяц, год)

адресу Москва, Кремль, Генеральному секретарю ЦК КПСС Михаилу Сергеевичу Горбачеву

лично

СДАНО ОБЩИЙ ОТДЕЛ ЦК КПСС

Подпись руководителя предприятия связи (цеха, участка)

(место подписи)

Обведенная жирной чертой заполняется отправителем

г. Кировакан, тип. № 5, зак. 5757

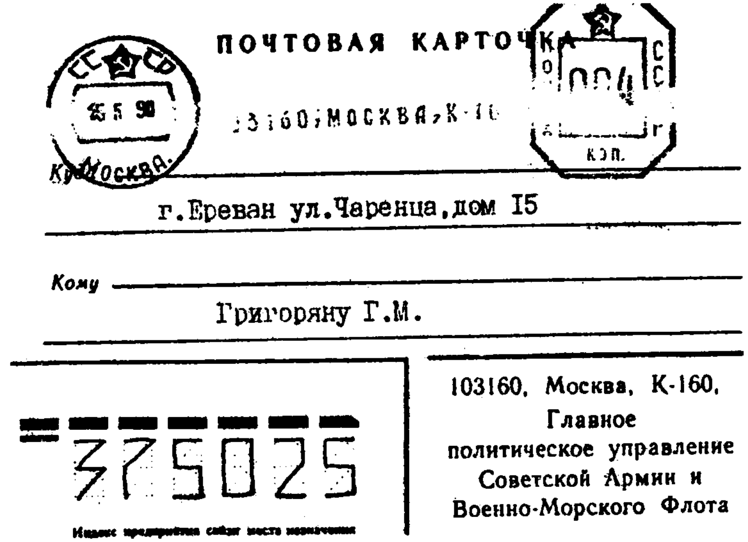
ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА

103160, МОСКВА, К-160

Куда: г.Ереван ул.Чаренца,дом I5

Кому: Григоряну Г.М.

375025

Индекс предприятия связи места назначения

103160, Москва, К-160,
Главное политическое управление Советской Армии и Военно-Морского Флота

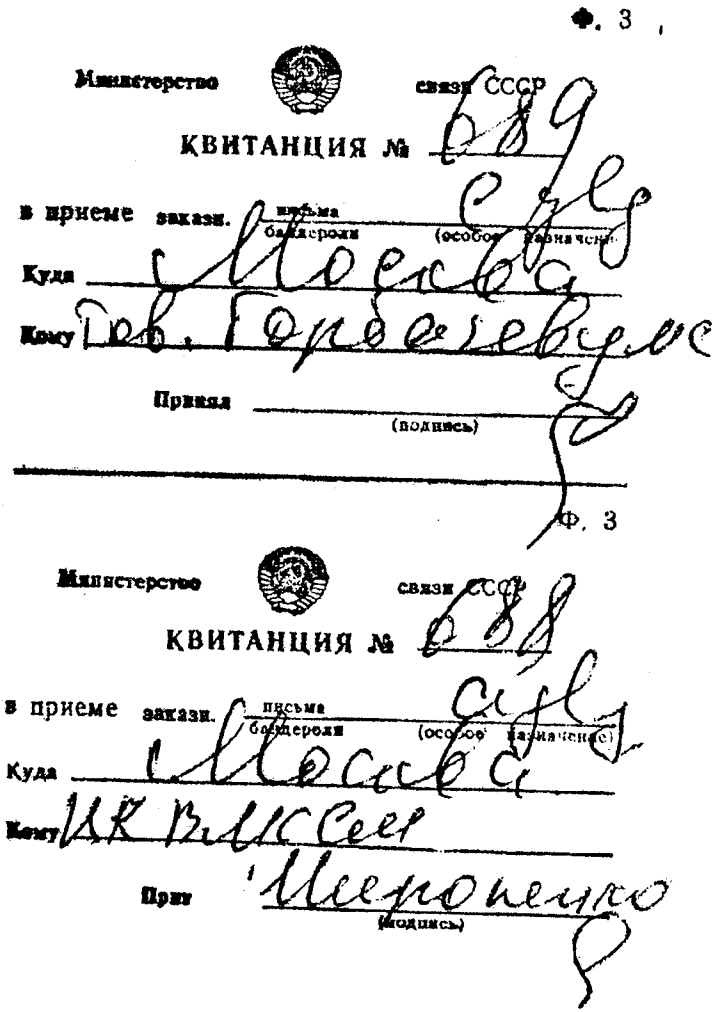

Ф. 3

Министерство связи СССР

КВИТАНЦИЯ № 689

в приеме заказн. письма бандероли (особое значение)

Куда Москва

Кому Тов. Горбачеву М.С.

Принял (подпись)

Ф. 3

Министерство связи СССР

КВИТАНЦИЯ № 688

в приеме заказн. письма бандероли (особое значение)

Куда Москва

Кому ЦК ВЛКСМ

Прин Мироненко (подпись)

Բովանդակություն
Содержание

Առաջաբան 5

Предисловие 13

Նամակներ
Письма

1. Москва, Кремль, тов. Горбачеву М.С. (27.5.1988) 20

1.1 Մոսկվա, Կրեմլ, ընկ. Մ.Ս.Գորբաչևին 81

2. Первому секретарю ЦК ВЛКСМ тов. Мироненко, Редакционной коллегии "Комсомольской Правды" (18.6. 1988) 21

2.1 ՀամԼԿԵՄ Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ.Միրոնենկոյին, «Կոմսոմոլսկայա Պրավդայի» խմբագրական կոլեգիային ... 82

3. Москва, Кремль, Генеральному секретарю ЦК КПСС тов. Горбачеву М.С. (21.6.1988) 24

3.1 Մոսկվա, Կրեմլ, ՍՄԿԿ ԿԿ գլխավոր քարտուղար ընկ. Մ.Ս.Գորբաչևին 86

4. Москва, Кремль, Президенту СССР тов. М.С. Горбачеву, Председателю Верховного Совета СССР тов А.И. Лукьянову, Председателю Конституционного надзора тов. С.С.. Алексееву (1.7.1988) 27

4.1 Մոսկվա, Կրեմլ, ԽՍՀՄ պրեզիդենտ Մ.Ս. Գորբաչևին, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահ ընկ. Ա.Ի.Լուկյանովին, Սահմանադրական վերահսկողության նախագահ ընկ. Ս.Ս. Ալեքսեևին 90

5. Москва, Члену Политбюро ЦК КПСС тов. Медведеву В.А. (20.11.1988) 28

5.1 Մոսկվա, ՍՄԿԿ ԿԿ քաղբյուրոյի անդամ ընկ. Վ.Ա. Մեդվեդևին 91

6. Москва, Главному редактору журнала "Новое Время" тов. Виталию Игнатенко (25.6.1988) 33
6.1 Մոսկվա, «Նովոյե վրեմյա» ամսագրի գլխավոր խմբագիր ընկ. Վիտալի Իգնատենկոյին 97
7. В редколлегию еженедельника "Гласность" (18.8.1988) 37
7.1 «Գլասնոստ» շաբաթաթերթի խմբագրակազմին 100
8. Председателю Комитета Конституционного надзора СССР тов. Алексееву С.С. (22. 2.1989) 39
8.1 ԽՍՀՄ Սահմանադրական վերահսկողության կոմիտեի նախագահ ընկ. Ս.Ս.Ալեքսեևին 102
9. Народному депутату СССР, Председателю Комиссии Верховного Совета СССР тов. Алексееву С.С.(22.11.1989) 41
9.1 ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավոր, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի հանձնաժողովի նախագահ ընկ. Ս.Ս.Ալեքսեևին 105
10.Первому заместителю Председателя Верховного Совета СССР, народному депутату СССР тов. Лукьянову А.И. (22.11.1989) 42
10.1 ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահի առաջին տեղակալ, ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավոր ընկ. Ա.Ի.Լուկյանովին 106
11. Редактору газеты "Советский Карабах" (14.8.1989) 43
11.1 «Սովետական Ղարաբաղ» (ռուսերեն) թերթի խմբագրին 107
12. Москва, Центральное телевидение, руководству программы "Время" (3.2.1990) 44
12.1 Մոսկվա, Կենտրոնական հեռուստատեսություն, «Վրեմյա» ծրագրի ղեկավարությանը 108
13. Министру ВД СССР тов.Пуго Б. К., Первому заместителю министра внутренних дел Союза ССР тов. Громову Б.В. (5.12.1990) .. 45
13.1 ԽՍՀ Միության ներքին գործերի մինիստր ընկ.Բ.Կ. Պուգոյին, ԽՍՀ Միության ներքին գործերի մինիստրի առաջին տեղակալ ընկ. Բ.Վ.Գրոմովին 110
14. Председателю Верховного Совета Союза ССР тов. Горбачеву М.С. (12.2. 1990) 49
14.1 ԽՍՀ Միության Գերագույն խորհրդի նախագահ ընկ. Մ.Ս. Գորբաչևին 115
15. Заместителю начальника Главного управления МВД СССР генерал-майору А.Зайцеву, Копия: Корреспонденту ТАСС В. Гондусову (27.9.1990) 54
15.1 ԽՍՀՄ ներքին գործերի մինիստրության գլխավոր վարչության պետի տեղակալ գեներալ-մայոր Ա.Զայցևին, Պատճենը՝ SUUU-ի թղթակից Վ. Գոնդուսովին 121

16. Москва, Центральное телевидение, Прессцентр МВД СССР тов. Янченкову В.А. (14.12.1990) 55
16.1 Մոսկվա, Կենտրոնական հեռուստատեսություն, ԽՍՀՄ ՆԳՄ Մամուլի կենտրոն, ընկ. Վ.Ա. Յանչենկովին 122
17. Главному редактору еженедельника "Щит и Меч" тов.Черненко А.Г., Копия: В редколлегию журнала "Советская милиция" (27.9.1990) 56
17.1 «Շչիտ ի մեչ» շաբաթաթերթի գլխավոր խմբագիր ընկ. Ա.Գ.Չեռնենկոյին, Պատճենը՝«Սովետական միլիցիա» ամսագրի խմբագրական կոլեգիային 123
18. В редакцию газеты "Известия", В редакцию газеты "Аргументы и факты" (25.12.1990) 58
18.1 «Իզվեստիա» թերթի խմբագրությանը, «Արգումենտի ի ֆակտի» թերթի խմբագրությանը 125
19. Главному редактору газеты " Известия" тов. Н.Ефимову, Киев, военкому Украинской ССР, Москва, Прессцентр МО СССР (5.1.1991) 59
19.1 «Իզվեստիա» թերթի գլխավոր խմբագիր ընկ. Ն.Եֆիմովին, Կիև, Ուկրաինական ԽՍՀ զինվորական կոմիսարին, Մոսկվա, ԽՍՀՄ պաշտպանության մինիստրության Մամուլի կենտրոն 127
20. Москва, Президиум Верховного Совета РСФСР, тов. Ельцину Б.Н. (18.1. 1991) 61
20.1 Մոսկվա, ՌՍՖՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահություն, ընկ. Բ.Ն. Ելցինին 129
21. Народному депутату СССР тов. Андреевой И.Л. (7.6.1991) 62
21.1 ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավոր ընկ. Ի.Լ. Անդրեևային 131
22. Главному редактору газеты "Рабочая трибуна" тов.А. Юркову (26.2. 1991) 64
22.1 «Ռաբոչայա տրիբունա» թերթի գլխավոր խմբագիր ընկ. Ա.Յուրկովին 134
23. Главному редактору газеты "Рабочая трибуна" тов. А.Юркову, Копия: Радио России (7.6.1991) 66
23.1 «Ռաբոչայա տրիբունա» թերթի գլխավոր խմբագիր ընկ. Ա. Յուրկովին, Պատճենը՝ Ռուսաստանի ռադիոյին 136
24. Председателю Верховного Совета СССР тов. А.И.Лукьянову (15.6.1991) 68
24.1 ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահ ընկ. Ա.Ի Լուկյանովին 138
25. Москва, Председателю Верховного Совета РСФСР тов. Ельцину Б.Н. и всем народным депутатам (5.5.1992) 70

25.1 Մոսկվա, ՌՍՖՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահ ընկ. Բ.Ն. Ելցինին և բոլոր ժողովրդական պատգամավորներին ... 140
26. Народному депутату России, генерал-полковнику, доктору исторических наук тов. Волкогонову Д.А. (4.5.1992) ... 71
26.1 Ռուսաստանի ժողովրդական պատգամավոր, գեներալ-գնդապետ, պատմական գիտությունների դոկտոր ընկ. Դ.Ա.Վոլկոգոնովին ... 141
27. Вице-президенту Российской Федерации генералу Руцкому А.В. (6.5. 1992) ... 76
27.1 Ռուսաստանի Ֆեդերացիայի փոխպրեզիդենտ գեներալ Ա.Վ. Ռուցկոյին ... 147
28. Москва, вице-президенту Российской Федерации тов. Руцкому А.В. (20.6. 1992) ... 77
28.1 Մոսկվա, Ռուսաստանի Ֆեդերացիայի փոխպրեզիդենտ ընկ. Ա.Վ.Ռուցկոյին ... 149
29. Главному редактору газеты "Аргументы и факты" тов. Старкову В.А. (15.7.1992) ... 78
29.1 «Արգումենտի ի ֆակտի» թերթի գլխավոր խմբագիր ընկ.Վ.Ա. Ստարկովին ... 150
Վերջաբան ... 150
Послесловие ... 152
Summary ... 154
Նամակների պատասխանները ... 157

Գր. Մ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Гр. М. ГРИГОРЯН

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՕՐԱԳԻՐ
(1988 - 1992)

КАРАБАХСКИЙ ДНЕВНИК
(1988-1992)

Չափսը՝ 60x84 1/16: Տպ. մամուլ 11: Տպագրությունը՝ օֆսեթ:
Տպագրված է «Էդիթ Պրինտ» ՍՊԸ